

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наириияи илмию таҳлилӣ
2025, № 1 (69)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2025, № 1 (69)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2025, № 1 (69)

Душанбе – 2025

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмӣ таҳлилии Пажӯишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / сармуҳаррир А. Аминзода; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2025. – № 1 (69). – 128 с.

МУАССИСИ МАҶАЛЛА:

Пажӯишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аминзода Абдулфаттоҳ

САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, директори ПИТФИ

Ҷӯраев Мирзоалӣ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

н.и.филология, муовини директори
ПИТФИ оид ба илм

Муродӣ Мурод

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

д.и.филология, профессори кафедраи
матбуоти ДМТ.

Сатториён Матлубахон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

н.и.филология, Вазири фарҳанги ҶТ.

Раҳимӣ Дилшод

н.и.филология, Намояндаи доимии ҶТ дар
назди ЮНЕСКО

Низомов Аслиддин

д.и.санъатшиносӣ, мудири шуъбаи санъат-
шиносии АМИТ

Азимов Аъзамҷон

д.и.филология, профессори кафедраи
телевизион ва радиошунавонии ДМТ

Улмасов Фирӯз

д. и. санъатшиносӣ, профессори кафедраи
таърих ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба
номи М. Турсунзода

Камолов Ҳамзахон

д. и. таърих, мудири шуъбаи таърихи қадим,
асрҳои миёна ва нави Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи Аҳмади Дониши АМИТ

Табаров Маҳмадулло

н.и.таърих, мудири шуъбаи фарҳанги
рӯзномаи “Ҷумҳурият”

Камолзода Сайфиддин

н. и. педагогӣ, муовини директори
Китобхонаи миллии ҶТ

Комилзода Шариф

н.и.педагогӣ, дотсент, ходими пешбари
шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МҶ-97 аз 29 декабри соли 2022 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардида, 25.10.24 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 2 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмӣи Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмӣи мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аср. Нуктаи назари муаллифони маводнаод ба назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣи маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминзода; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2025. – № 1 (69). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Министерство культуры Республики Таджикистан

Аминзода Абдулфаттох

Джураев Мирзоали

Муроди Мурод

Сатториён Матлубахон

Рахими Дилшод

Низомов Аслиддин

Азимов Аъзамчон

Улмасов Фируз

Камолов Хамзахон

Табаров Махмадулло

Камолзода Сайфиддин

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

канд. филол. наук, директор НИИКИ

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

канд. филол. наук, заместитель директора
НИИКИ по науке

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

док. филол. наук, профессор кафедры
печати ТНУ

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

канд филол. наук, Министр культуры РТ

канд. филол. наук, Постоянный
представитель РТ при ЮНЕСКО

док. искусствоведения, заведующий
отделом искусствоведения НАНТ

док. филол. наук, профессор кафедры
телевидения и радиовещания ТНУ

док. искусствоведения, профессор кафедры
истории и теории музыки ТГИКИ имени
М. Турсунзаде

док. истор. наук, заведующий отделом
древней, средневековой и новой истории
Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

канд. истор. наук, заведующий отделом
культуры газеты «Джумхурият»

канд. пед. наук, заместитель директора
Национальной библиотеки РТ

канд. пед. наук, доцент, ведущий научный
сотрудник отдела библиотечное дело НИИКИ

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 29 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222 и перерегистрирован 25.10.2024 г.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 2 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminzoda Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2025. – № 1 (69). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
Ministry of culture of the Republic of Tajikistan

Aminzoda Abdulfattoh

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences, Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI

Murodi Murod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor of the TNU

Sattoriyon Matlubakhon

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences, Minister of Culture of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

Candidate of philological sciences, Permanent Delegate of the Republic of Tajikistan to UNESCO
Doctor of art sciences, Professor of the Department of the National Academia of Sciences of Tajikistan

Nizomov Asliddin

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, NAST

Azimov Azamjon

Doctor of philological sciences, Professor of the Department of Television and Radio broadcasting of the TNU

Tabarov Mahmadullo

Candidate of historical sciences, Head of the Department of culture of the newspaper «Jumhuriyat»

Kamolzoda Sayfiddin

Candidate pedagogical sciences, Deputy Director of the National Library of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading researcher at the Department of Library issues of the RICI.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 29, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222. и re-registered in 25.10.2024.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 2, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ 37точик+9точик-008+809.155.0+39точик+891.550

Раҳмонӣ Равшан

УНСУРҲОИ ФАРҲАНГИ МАРДУМӢ ДАР МЕРОСИ ЗАМОНИ СОМОНИЁН

Мероси бозмондаи замони Сомониён ба анъанаҳои мардумӣ пайвастагии зиҷ дорад. Бо ин васила мақолаи мо оид ба фаҳанги суннатии замони Сомониён (875-999) бахшида шудааст. Дар мақола ба таври мухтасар, бо чанд мисол, нишон додем, ки фарҳанги мардумӣ, унсурҳои фолклорӣ, расму оинҳо ва гуфтаҳои мардумӣ чи гуна дар мероси бозмондаи даврони Сомониён инъикос ёфтааст.

Аз ҷумла нишон додем, ки дар “Таърихи Бухоро” аз манобеи фарҳанги мардум, ки аслан вирди забони халқ аст, ба тарзҳои гуногун истифода шудааст. Мо онҳоро шартан ба чанд гурӯҳ ҷудо кардем: а) манобеи расму оинҳои мардумӣ; б) касбу кор, бозор ва тиҷорат; в) нақлу ривоят; г) шиоротҳо ба фарҳанги бостонии ниёгон ва ғайра. Муаллифи “Таърихи Бухоро” ба ҳамаи ин манбаъҳо дар асоси мушоҳидаҳои зимни суханронии худ муроҷиат мекунад, ки яке ба дигаре иртибот дорад. Баёни воқеа ва ҳодисаҳои таърихӣ бо ин санадҳои, ки аслан аз зиндагии мардум гирифта шудаанд, комилтар мегардад.

Дар осори Рӯдакӣ, ки парвардаи даврони Сомониён аст, тасвирҳои хирад, панд, мардӣ, дӯстӣ, одамият ва даҳҳо ҷиҳатҳои барои мардум дар ҳар лаҳза муфидро мебинем. Сарчашмаи ин ҳама аз гуфтаҳои суннатии мардумӣ ва ниёгон буда, осори ин бузургворро бо фарҳанги бостон мепайвандад. Ба ин ҷиҳат бо мисолҳо нишон додем, ки Рӯдакӣ дар осори худ чи гуна аз зарбулмасалҳо ва дигар унсурҳои этнографӣ истифода намудааст.

Дар мақола бо таъя ба гуфтаи муҳаққиқон аз «Таърихи Табарӣ», “Таърихи Бухоро”, осори Рӯдакӣ, Фирдавсӣ мисолҳо оварда, ёдовар шудем, ки дар осори даврони Сомониён фарҳанги суннатии мардум ба таври фаровон мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дар асоси омӯзиши маводи хатии даврони Сомониён ва сарчашмаҳои таърихӣ бадеии асрҳои баъд, дар айни замон осори фолклорӣ ва мардумнигории Бухоро маълум мешавад, ки хонадони Сомониён дар таъриху тамаддуни мардуми тоҷик ҷойгоҳи шоистае доштаанд. Маҳз мавҷудияти таърихӣ ҳамин давлат буд, ки забони форсии дари тоҷикӣ то имрӯз устувору пойдор мондааст. Ҳамчунин дар мақола ба маводи фолклорӣ ва этнографии имрӯз низ таъя шудааст.

Важҳаҳои калидӣ: Сомониён, таърих, забони тоҷикӣ, фарҳанги мардумӣ, фолклор, Наршахӣ, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ.

Дар садаи IX-X хонадони Сомониён (875-999) давлати абракудурате сохта, корҳои шоистаеро анҷом доданд, ки дар таърихи миллати тоҷикон ва форсизабонон беназир аст. Амалӣ шудани он аз даврони Тоҳириён шуруъ шуда ва баъд «эҳёи забони форсӣ дар ин аҳд падидор гардида, дар замони Саффорӣёну Сомониён шакли ҳақиқии худро пайдо намудааст» [31, с. 178]. Сомониён, ба вежа, дар устуворию пойдории забони форсии дари тоҷикӣ, ки бо ғуишҳои зиёд забони аксари мардум буд, хидмати беҳамто намуда, ба воситаи ин забон дар рушди фарҳанг, адабиёт, таърих, санъат ва илм нақши беҳамто гузоштанд.

Корномаи онҳо аз ҳамон даврон то имрӯз аз ҷониби қаламбадастон таҳқиқ шудаанд, ҳамчунин паҳлуҳои гуногуни ин тамаддуни беҳамто аз ҷониби

муҳаққиқони соҳаҳои гуногун пажӯҳиш ёфтаанд [ниг.: 1; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16-17; 18-22; 21; 23; 24; 25; 28].

Омӯзиш ва пажӯҳиши фарҳанги суннатӣ ва фолклорӣ дар осори он замон ба таври густурда дида мешавад. Маълум аст, ки мафҳуми фарҳанг хеле васеъ аст. Вале ҳоло дар ин мақола фақат оид ба фарҳанги суннатӣ, яъне дониши мардумӣ марбут ба расму оинҳо, ҷашнҳо ва гуфтаҳои омма, ки ҳамеша аз қарне ба қарне, аз насле ба насле ба воситаи ромишгарон, гусонҳо, хунёгарон, дostonсароён, афсонагӯён ва ба таври кулли ғояндагонӣ хушсалиқаи мардумӣ интиқол меёфтанд, сухан хоҳем гуфт. Ба ин ҷиҳат нишонаҳои фарҳанги суннатии мардуми эронитабор ба таври гуфторӣ, аз ҷониби мардум, аз даврони Ҳахоманишиён, Юнону Бохтар, Кӯшониён, Сосониён, истилои араб, Тоҳириён, Саффорӣён ва дигар ҳукумронҳо то замони Сомониён расид ва дар осори навишторӣ низ роҳ ёфт.

Забони порсии дари тоҷикӣ то аҳди Сомониён, ҳамчун забони адабии меъёрии давлатӣ, забони адабиёти бадеӣ ва илмӣ кам - кам рушд ёфта, баъдан тавассути абармардони сиёсии Сомониён дар асри IX-X ҷойгоҳи устувори ҳудро пайдо кард. Маълум аст, ки анъанаҳои мардумӣ аз тариқи забони порсии дари тоҷикӣ, бо ғушҳои гуногун, вурди забони мардум буд, дар осори донишмандону адибон роҳ ёфта, ҳамчун санади илмӣ ва бадеӣ мавриди истифода қарор гирифт. Аз ин рӯ, дар асоси ҳамин анъанаҳои ниёгон, ки садсолаҳо дар байни мардум пойдор ва устувор буд, давлати Сомониён неруманд гашта, ҳам забон ва ҳам фарҳанги суннатии ниёгонро гиромитар ва қавитар сохт.

Он фарҳанги суннатии пешиниён, ба вижа ҷашнҳои бостонӣ, ба мисли Наврӯз, Меҳргон, Сада, ки дар замони шаҳаншоҳии Сосониён пур аз шодиву нишот буд ва дар сатҳи давлатӣ таҷлил мешуд, баъди истилои араб то ҳаде расмияти ҳудро аз даст дод, вале дар даврони Сомониён дубора мавқеи ҳудро пайдо кард. Дар ин давра фарҳанги суннатии мардумӣ ва давлатӣ тавҷам ёфт, ки барои ин амали нек нақши забони мардумӣ ва адабӣ беҳамто буд. Ҳасани Султон бо таъя ба гуфтаи донишмандон дуруст ишора кардааст, ки «забони адабию китобии мо... дар заминаи ғушҳои маҳаллии он ташаккул ёфтааст» [26, с. 7-8].

Бале, маҳз ба воситаи ҳамин ғушҳои маҳаллӣ марсимҳо, оинҳо, ҷашнҳо, афсонагӯӣ, қиссагӯӣ, дostonсароӣ, шохномагонӣ, сарояндагӣ ва ба таври кулӣ ҳамаи анъанаҳои мардумӣ аз наслҳои гузашта ба наслҳои баъдӣ интиқол ёфт. Чунки мардуми Хуросону Фарорӯд садсолаҳо асосан бо ғушҳои гуногуну рангоранг, ба истилоҳи забоншиносӣ, «ғушҳои забонҳои эронӣ», гап мезаданд. Яъне мардуми аслии ин минтақаҳо асосан форсизабонон, бо лаҳҷаҳои зиёд, буданд. Бунёди аслии ҳамин забон дар байни мардум вучуд дошт, ки дар даврони Сомониён, бо таъя ба гуфтори мардуми бумӣ, дар сатҳи баланди адабӣ шакл гирифта то имрӯз идома ёфт.

Аз сарчашмаҳо ва пажӯҳишҳои зиёди илмӣ маълум аст, ки дар даврони Сомониён илму адабиёт дар сатҳи баланд рушд ёфта буд. Дар риштаҳои гуногуни илмӣ ба монанди риёзӣ, нучум, ҷуғрофӣ, кимё, пизишкӣ, таърих, фалсафа ва ғайра асарҳои зиёди илмӣ таълиф шуданд. Дар садаи IX-X донишмандони ҷомеашинос, таърихшинос, луғатшинос, адабиётшинос ба монанди Ибни Қутайба, Абутоҳири Тайфур, Азҳари Аҳборӣ, Сулаймони Бухорӣ, Аҳмади Салломӣ, Ҷаъфари Наршахӣ, Муҳаммади Идрисӣ, Муҳаммади Балъамӣ, Аҳмади Фарғонӣ, Абубакр Муҳаммад Хоразмӣ, Абулмайяди Балхӣ, Тоҳири Мақдисӣ, Муҳаммади Ҷузҷонӣ, Абуабдуллоҳ Юсуфи Хоразмӣ, Абуубайди Ҳиравӣ, Абулаббоси Мармазӣ, Абулҳасани Шобастӣ, Мутризи Боварзӣ, Аҳмани Мақолӣ, Абулқосими Аскофӣ, Абубакри Хоразмӣ, Иброҳими Форобӣ,

Абухалили Аскарӣ, Абумансури Азҳарӣ ва дахҳо дигарон ғаёлияти илмӣ дошта, аз худ мероси ғанӣ гузоштаанд. Дар канори ин донишмандон чанд нобиғаи тамаддуни форсии тоҷикӣ ба мисли Абунаср Муҳаммад ибни Муҳаммади Форобӣ ва баъд Абуалӣ ибни Сино, Абурайҳон Берунӣ, ки ғаёлияти худро дар асри X-XI идома додаанд, парвардаи замони Сомониён мебошанд.

Агар мо ҳар кадоме аз осори давраи Сомониёнро бо диққат мавриди пажуҳиш қарор дода, дар онҳо оид ба расму оин ва дигар унсурҳои фарҳанги сунатӣ маълумот пайдо кардан хоҳем, он гоҳ қариб дар аксари онҳо иттилои муҳимро дастрас карда метавонем. Ҳар китоби аз замони Сомониён ба мо расидаро аз назар гузаронем, дар онҳо аз устура, афсона, оинҳои мардумӣ, ҷашнҳо, зарбулмасал ва дигар гуфтаҳои мардумиро мебинем. Масалан, ҳамин тарҷумаи «Таърихи Табарӣ»-и Муҳаммади Балъамиро гирем, фаровон аз нишонаҳои фарҳанги суннатӣ ва фолклорӣ буда, дар даврони Сомониён ба забони форсии дарӣ тарҷума шуд ва шуҳрат пайдо кард. Дар ин бора дар пешгуфтори «Таърихи Табарӣ» зери унвони «Таърихномаи бузург» омадааст: «Номи Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ тавассути ду асар – «Таъриху-р-русул вал-мулук» ва тафсири ӯ «Ҷомеъу-л-баён ан таъвили-л-Қуръон» шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо кард. Ва ба назар мерасад, ки чунин шуҳрат то ҳаде ба шарофати тарҷумаҳои форсӣ-тоҷикии ин ду асар таҳаққуқ пазируфтааст. Ва боиси ифтихори тоҷикон низ дар он аст, ки ҳам «Таърих» ва ҳам «Тафсир»-и Табарӣ дар ҳоки поки Бухорои шариф ба фармони фармонравои фозил амир Абусолеҳ Мансур ибни Нӯҳ ибни Насри Сомонӣ (961-976) ба забони модарии ӯ гардонида шуданд... Аз як иқтибоси андаке тӯлонӣ равшан мегардад, ки ин мард чӣ кард, то хидмат ба забони хеш кунад. Дар муқаддимаи «Тафсир»-и Табарӣ оварданд: «Ин китоби «Тафсир»-и бузург аст аз ривояти Муҳаммад ибни Ҷарир ат-Табарӣ – раҳмату-ул-Лоҳи алайҳи, тарҷума карда ба забони порсии дари роҳи рост. Ва ин китобро биёварданд аз Бағдод: ҷиҳил мусҳаф буд. набишта ба забони тозӣ ва ба иснодҳои дароз буд ва биёварданд сӯи амири садид Музаффар Абусолеҳ Мансур ибни Нӯҳ ибни Наср ибни Аҳмад ибни Исмоил – раҳмату-ул-Лоҳи алайҳи аҷмаин. Пас душвор омад бар вай хондани ин китоб ва иборат кардани он ба забони тозӣ; ва чунон хост, ки мар инро тарҷума кунанд ба забони порсӣ... Пас тарҷума карданд» [28, с. V-VI].

Дар канори садҳо корҳои сиёсӣ иҷтимоӣ амирони Сомониён барои забон ва фарҳанги миллати хеш хидматҳои бузург кардаанд. Дар ҳар ду асари ёдшуда нишонаҳои фарҳанги мардумӣ зиёд ба назар мерасанд. Аз як тараф, нишонаҳои фарҳанги суннатӣ ва фолклорӣ аз замонҳои хеле қадим даҳон ба даҳон омада, ба осори таърихӣ ворид шуда бошанд, аз тарафи дигар, онҳо дар ҳар давраи замон ба тағйирот дучор шуда, ҷизҳое аз даврони худ гирифта, дар осори навишторӣ сабт шудаанд. Агар ба ҳамин китоби «Таърихи Табарӣ» бо диққат назар намоем, мебинем, ки Балъамӣ он китоби калонҳаҷмро (баъдҳо дар 16 ҷилд ҷоп шуд) ба таври муъҷаз тарҷума кардааст (ҳоло дар ду ҷилд ҷоп шудааст). Тарҷумаи ӯ нисбатан озод буда, бо иловаҳо ва маводи тозаӣ барояш дастрас, ба иборае, баъзе холигоҳро пур кардааст. Аз ҷумла, дар ин бора ҳадаш гуфтааст, ки ҳикояти «Баҳроми Ҷубин»-ро аз сарчашмаи дигар пайдо карда илова кардам: «Муҳаммад ибни Ҷарир раҳмату-л-Лоҳи алайҳи ҳадиси Баҳроми Ҷубин тамои нагуфтааст ва ман ба китоби «Аҳбори Аҷам» тамои ёфтам ва биғъям» [4, с. 591].

Бояд ишора кард, ки дар гузаштаҳо навиштаҳои зиёд ба мисли ҳамин «Аҳбори Аҷам» ё «Андарзномаҳо»-и замони Сосониён бештар аз гуфтори мардум, бо обурани тоза сабт ва китобат мешуданд, ҷунки панду андарзҳо,

воқеа ва ҳодисаҳо ба мисли устура ва афсонаҳо бештар аз даҳон ба даҳон баён мегардиданд. Аз сабаби он ки аксари мардум аз навиштану хондан огоҳ набуданд, тибқи фарҳанги суннати мардумӣ дар ҳар замони пешин дostonсароён, ромишгарон, хунёгорон, афсонагӯён нақл мекарданду месароиданд. Ин суннати мардумӣ баъдҳо дар садаҳои IX-X ва пасон то аввали садаи XX идома дошт, ки дар ҷойҳое ба мисли Регистони шаҳрҳои бузург, назди ҷашнгоҳҳо, бозорҳо «қиссаҳои», «наққоли», «овозҳои» буданд, ки аз ҷониби гӯяндагон пешкаши мардум мешуданд.

Тавре ишора намудем ҳамин китоби «Таърихи Табарӣ» низ аслан дар асоси ривоятҳои мардумӣ, ки аз насл ба насл расидааст ва ҳамеша вирди забони хосу ом буд, таълиф шудааст. Балъамӣ низ ҳангоми тарҷума ба ривоятҳои мавҷуди китобӣ ва гуфторӣ таъя намудааст: «Абуалӣ Балъамӣ мутарҷими асари «Таърих-р-русул ва-л мулк»-и Муҳаммад Ҷарири Табарӣ аст. Зеро тартиби ниғориши ҳар як рӯйдоди таърихӣ дар асли арабӣ чунин аст: муаллиф бо фарогирии том анбуҳи ривоятҳои гуногунро бо зикри силсилаи иснодҳо ва номи гӯяндагон ғирдоварӣ намуда, хабарӣ аз ҷиҳати фаровонии мавод ва маълумоти боварибахш пурраро дар мадди аввал меғузорад. Хабарӣ дуҷум ва мо баъд, нисбат ба хабарӣ мо қабл нопурратар, ҷузъӣ ва ҳаҷман кистатар аст. Ин чунин маъно дорад, ки таваҷҷуҳи муаллиф нисбат ба хабарӣ аввал бештар аст, вале ӯ ҳамамон нахуст барои пурра қардани он хабарӣ аввал ва дуҷум барои тадқиқу таҳлили таърихӣ наслҳои оянда тамоми асноду ахбор ва нақлу ривоятҳои арабро дар китобаш дарҷ кардааст» [28, с. VIII].

Дар ин навишта, ки ҳамагӣ мақола аст, ба таври муфассал ҳамаи асарҳои то ба мо расидаи замони Сомониёнро аз назар ғузaronидан номумкин аст, чунки барои он ғурсати зиёд лозим. Ба ин ҷиҳат барои тасдиқи ғуфтаи худ ба таври мухтасар ба чанд асар ишора хоҳем қард. Аз ҷумла ба «Таърихи Бухоро»-и Абубақр Муҳаммад ибни Ҷаъфар Наршахӣ (899 – 959), ки ин асар дар замони Сомониён ба забони арабӣ (солҳои 943-944) таълиф ва дар соли 1128 ба забони тоҷикӣ тарҷума, баъдҳо борҳо бо таҳрир ва иловаҳо китобат шудааст. “Таърихи Бухоро” баъди 200 соли таълиф ба забони форсӣ тарҷума шуда, ба ғуфти тарҷумон, бисёр ҷизҳо аз он берун қарда шуд: “Ва чун дар нусхаи арабӣ зикри ҷизҳое буд, ки бар он маслаҳате бозбаства набуд ва низ табиатро аз хондани он малолат ағзудӣ, зикри он ҷизҳо қарда нашуд” [12, с. 22].

Агар хонанда ва паҷуҳандаи дақиқназар бо таваҷҷуҳи зиёд ин асарро мутолиа намояд, ба ҳайси санади илмӣ овардани ривоят, ҳикоят, нақл, зарбулмасал, ҳунарҳо ва дигар расму оинҳою ғуфтаҳои мардумро хуб мушоҳида менамояд. Абубақр Муҳаммад бини ҷаъфари Наршахӣ ҳам ба ғуфтаҳои мардум, ҳам анъанаҳои мардумӣ ишораҳои зиёд қардааст, ки имрӯз ба воситаи он мо метавонем ба урфу одат, ҳунарҳо, тарзи бозордорӣ ва дигар оинҳои мардумии он замон ошно шавем.

Дар “Таърихи Бухоро” аз манобеи фарҳанги мардум, ки аслан вирди забони халқ аст, ба тарзҳои гуногун истифода шудааст, ки мо онҳоро шартан ба чор ғурӯҳ ҷудо қардем: а) манобеи расму оинҳои мардумӣ; б) қасбу қор, бозор ва тичорат; в) нақлу ривоят; г) ишоратҳо ба фарҳанги бостонии ниёгон ва ғайра. Муаллифи “Таърихи Бухоро” ба ҳамаи ин манбаъҳо дар асоси мушоҳидаҳои зимни суҳанронии худ мурочиат мекунад, ки яке ба дигаре иртиботи ногусастанӣ дорад. Баёни воқеа ва ҳодисаҳои таърихӣ бо ин санадҳое, ки аслан аз зиндагии мардум ғирифта шудааст, қомилтар мегардад.

Роҷеъ ба ин ё он воқеа мардуми табақоти гуногуни ҷомеа хоҳу ноҳаҳ ҳарф мезананд, мушоҳидаҳои ҳудро бо дӯстонашон меғуянд ва таҳлил мекунанд.

Наршаҳӣ ҳам ҳангоми баёни ин ё он мавзӯ ҳамагон нақлҳоро ё мувофиқи дидаҳо ва шунидаҳояш нигоштааст ё така бар гуфтаи ягон муҳаққиқи пешин меорад. Ҳатто ба тарзи баён, ривоят, хабару нақли ин ё он лаҳзаи таърихӣ ва сабки гуфтори мардумӣ ҳуди муаллиф борҳо ишора менамояд, ки ин воқеаро аз шахсе ё одаме шунидааст ва ё бо рӯзгори маъмулии мардум дар робита аст. Масалан, ӯ меорад: “аз Абдуллоҳи Муборак шунидам, ки гуфт...” [12, с. 24], “ва чунин гуфтаанд, ки ба рӯзгори вай аз вай касе соҳиброӣтар набуд...” [12, с. 32], “расми он бозор чунон будааст...” [12, с. 39], “дар қадим бозоре будааст...” [12, с. 42], “ва муғон чунин гӯянд...” “оммаи мардум “Ҷӯи Мӯлиён” гӯянд” [12, с. 63], “чунин шунидем...” [12, с. 68], “оммаи Бухоро “Шофурком” хонанд...” [12, с. 69], “ва овардаанд андар ҳикоят...” [12, с. 73], “ва марде, ки умрӯфта буд, гуфт...” [12, с. 97] ва ғайра.

Хабарҳо, нақлҳо ва ривоятҳои ҷолибе дар “Таърихи Бухоро” ҷо-ҷо оварда шудааст, ки агар бо диққат ба онҳо назар шавад, зуд метавон дарк кард, ки манбаи аслии онҳо аз мушоҳидаҳо ва аз гуфтори мардум аст. Агар ба бахши “Зикри Бухоро ва ҷойҳое, ки музофот аст ба вай” назар намоем, мебинем, ки муаллиф ҳангоми ишорати худ, ҳам ба манобеи китобӣ ва ҳам манобеи суннати гуфторӣ ишорат мекунад [12, с. 44-45].

Ба манобеи гуфторӣ муроҷиат кардани Наршаҳиро дар бахши “Зикри бозори Мох” боз ҳам дақиқтар мебинем [12, с. 51-52]. Дар он ҷо бо ҷумлаи “пурсидам аз пирон ва машоихи Бухоро...” гуфтани Наршаҳӣ барои мо яке аз санадҳои муҳими шифоҳии илмӣ ба ҳисоб меравад, ки моро аз рӯзгор ва суннатҳои мардуми ҳамагон замони Бухоро огоҳ месозад.

Дар асрҳои VIII-X мелодӣ дар ислом донишмандоне ба мисли Ибни Ҳанбал, Исмоили Бухорӣ, Муслим, Довуди Сичистонӣ, Муҳаммади Тирмизӣ, Нисой буданд, ки онҳо ба гирдоварӣ ва баррасии ҳадисҳои пайғамбар машғул гаштанд. Масалан, Муҳаммад бинни Исмоили Бухорӣ (810 - 870) бештар аз 200 ҳазор ҳадисро аз шахсони гуногун сабт намуда ва дар маҷмӯъ 600 ҳазор ҳадиси дар он замон машҳурро муқоиса кардааст, ки чи гуна дар миёни мардум густариш ёфтаанд. Дар натиҷаи баррасӣ қариб 7400 ҳадисро ҳамчун ҳадиси дуруст, яъне саҳеҳ интихоб намуда китоби худ “ас-Саҳеҳ”-ро таълиф менамояд [8, с. 44].

Ҳарчанд Исмоили Бухорӣ пеш аз Сомониён зиндагонӣ кардааст, вале шуҳрати ӯ дар ин давра бештар гардид ва дар пайравии ӯ таҳияи маҷмӯаҳои зиёди ҳадисҳо, ки аслан ба таври гуфторӣ вирди забони мардум буданд, зиёд шуданд. Ба гуфти С. Фредерик Стар дар китоби «Маърифатаи гумшуда»: «Нашр шудани маҷмӯаҳои муқоисашудаи ҳадисҳо нуктаи гузариши Исломо аз фарҳанги шифоҳӣ ба хаттӣ ва дигаргунии бунёди дар мартабаи воситаи ахбор, ки то ин давра аз матни хаттӣ дида хотираро бештар пуштибонӣ мекард, муайян кард» [29, с. 293].

Бо ин мисол гуфтани ҳастем, ки дар даврони Сомониён ба ҳадисҳо, нақлҳо, ривоятҳо, қиссаҳо, устураҳо, афсонаҳо ва дигар анвои осори адабиёти гуфторӣ, ки дар байни мардум дар он рӯзгорон зиёд буд, тавачҷуҳи донишмандони улуми иҷтимоӣ зиёд гашт. Дар байни мардум ривоятҳое вучуд доштанд, ки вобаста ба таърихи гузашта ва он замон будаанд. Дар «Таърихи Бухоро» бахши “Зикри бинои арки Бухоро” омадааст. Дар он дар бораи аз падар гурехтани Сиёвуш, шунидаҳои мардум дар бораи вай, ба дасти Афросиёб кушта шудани ӯ, дар назди «Дарвозаи Ғурриён» дафн шудани ишораҳо шудааст.

Аз ҷумла омадааст: «Ҳар сола ҳар марде яке хурӯс он ҷой бад-ӯ бикуштанд пеш аз баромадани офтоб рӯзи Наврӯз. Ва мардумони Бухоро дар куштани

Сиёвуш навҳаҳо аст, чунон ки дар ҳама вилоятҳо маъруф аст мутрибон онро суруд сохтанд ва мегӯянд. Ва қавволон онро гиристанӣ муғон хонанд. Ва ин сухан зиёдат аз се ҳазор сол аст...» [ниг. 12, с. 56-58].

Ин ривоят ҳоло ҳам дар байни мардуми Бухоро роиҷ аст, ки мо онро борҳо шунидем. Солҳои навади асри гузашта баъди ин ривоятро шунидан, як варианти онро сабт карда, зеро унвони “Арки Бухороро Сиёвуш сохтааст” ба нашр расонидем. Табиӣ аст, ки ҳар матни гуфторӣ дар тули садсолаҳо ба тағйирот дучор мешавад. Вале муҳим он аст, ки он воқеа ҳоло ҳам дар ёди мардум ҳаст [ниг. 3, с. 75-76].

Дар бораи бозорҳои Бухоро, ки яке аз манобеи муҳими густариши оинҳои мардумӣ аст дар “Таърихи Бухоро” борҳо ишора шудааст. Маҳз бозор аст, ки бозаргонҳо, кишоварзон, ҳунармандон ва мардуми кордон самари кори худро ба омма пешкаш менамоянд. Дар айни замон мардум низ ба бозор омада доду гирифт мекунанд, бо ҳунарҳои гуногуни халқӣ, одоби муошират ва ҳатто намоишҳои афсонагӯӣ, қиссасанӣ, масҳарабозӣ, дорбозӣ, чашнҳо ва монанди ин, ки дар замонҳои гузашта дар як ғӯшаи бозор рух медоданд, аз наздик ошно мешаванд. Наршаҳӣ роҷеъ ба бозори Варахша, ки дар охири сол бо чашни Наврӯз ба поён мерасад, чунин ёдовар мешавад: “Ва ин деҳаро ҳар понздаҳ рӯзе бозор аст. Ва чун бозор охирини сол бошад бист рӯз бозор кунанд ва бисту якум рӯз Наврӯз кунанд ва онро «Наврӯзи кашоварзон» гӯянд. Ва кашоварзони Бухоро аз он ҳисобро нигоҳ доранд ва бар он эътибор кунанд. Ва «Наврӯзи муғон» баъд аз он панҷ рӯз бошад” [12, с. 46].

Дар китоби Наршаҳӣ роҷеъ ба бозорҳои Бухоро ишораҳои зиёде аст. Оид ба бозорҳои он замон, гуфтугӯи мардум, баъзе оинҳои марбути бозор, маҳсулоти ҷудогонаи бозорҳо ба таври мухтасар бошад ҳам, ишораҳо дида мешаванд. Дар асоси ҳамин ишораҳои кӯтоҳ низ метавон дар бораи бозорҳои давраи Сомониён тасаввуроте пайдо кард.

Ба ҳамин тариқ дар китоби “Таърихи Бухоро” роҷеъ ба эътиқодот, меъморӣ, расму оин ва ҳунарҳои мардумӣ ба мисли чашн арӯсӣ [12, с. 30] эҳтиром ба зиёратгоҳҳо [12, с. 38], одати дар ҳар хона товусе нигоҳ доштан [ниг. 12, с. 38-39], карбосбофӣ ва занданаҷӣ [ниг. 12, с. 39, 42-43], сохтани кабӯтархона [12, с. 65] ва ғайра дар мавридҳои мувофиқ сухан меравад, ки барои омӯхтани этнографияи замони Сомониён иттилооти муфиде ба ҳисоб меравад. Яке аз чунин маълумотҳои муҳим зикри чанде аз ҳунарҳои мардумӣ ва корҳои онҳо мебошанд [ниг. 12, с. 49-50].

Маълум мешавад, ки ҳунарҳои мардумии Бухоро дар сатҳи байналмилалӣ машҳур будаст. Дар “Таърихи Бухоро” суннатҳои дигари фарҳанги бостонии мардуми эронитабор, яъне ба оташ эътиқод доштан ва онро муқаддас доништан низ ишора шудааст. Тибқи гуфтаи Наршаҳӣ маълум мегардад, ки дар даврони Сомониён дар канори маросимҳои исломӣ расму оинҳои динҳои гуногун маъмул будаст.

Дар асоси ривояти мардумӣ омадааст, ки дар назди бозоре, ки онро дар замони қадим подшоҳе ба номи Моҳ сохтааст, оташхона низ будаст. Ин бозор бо номи ӯ ҳамчун бозори Моҳрӯз шуҳрат доштаст. Дар даврони Сомониён низ дар он бозор оташхона будаст, ки бутпарастон бо бутҳои худ ба он ҷо рафта ибодат мекардаанд, вале баъди қувват гирифтани дини ислом дар он ҷо масҷид месозанд [ниг. 12, с. 51-52].

Эҳтиром ба оташро имрӯзҳо низ мо дар байни мардуми Бухоро мушоҳида мекунем. Ҳоло ҳам дар чашнҳои арӯсӣ, рӯзҳои Наврӯз, ҳангоми аз ҷое ба ҷое кӯч

бастан ва дигар суннатҳои мардумӣ бухориён ҳамчун мероси муқаддаси ниёгон аз оташ истифода мебаранд [ниг.: 5].

Дар даврони Сомониён дар Бухоро қавмҳои гуногун зиндагонӣ мекардаанд. Наршаҳӣ гоҳе аз онҳо ёдовар мешавад. Масалан, яке аз қавмҳои, ки дар Бухоро зиндагӣ мекардаанд ва суннатҳои бостонии худро азиз медоштаанд, “Қасқасон” будаанд [ниг. 12, с. 67-68].

Гуфтаҳои боло ба он гувоҳанд, ки дар “Таърихи Бухоро”-и Наршаҳӣ ба расму оинҳои мардумӣ таваҷҷуҳ зоҳир шуда, моҳияти асарро ҳамчун санади муҳими илмӣ мардумшиносӣ боз ҳам афзунтар сохтааст. Омӯхтани номи деҳаҳо, дараҳо, шаҳрҳо ва умуман номҳои топонимӣ яке аз масъалаҳои муҳими илмӣ шевашиносӣ, фолклоршиносӣ ва мардумшиносӣ мебошад. Ҳар ном таърихи пайдоиш дорад. Роҷе ба баъзеи онҳо нақлҳои ҷолибе мавҷуд аст, ки баҳше аз онҳо ба оинҳои мардумӣ дар иртибот мебошанд. Дар “Таърихи Бухоро” ҳамин нукта хуб ба мушоҳида мерасад. Масалан, ҳангоми дар бораи “рӯди Шопурком” ҳарф задан Наршаҳӣ ривояте меорад [ниг. 12, с. 69-70].

Агарчи “Таърихи Бухоро” тарҷума аст, баёни воқеаҳои таърихӣ дар забони он хеле раван буда, то ҳаде наздик ба гуфтори мардум аст. Мутарҷим дар асар ҷасоҳат ва латофати забони форсиро ниғаҳ дошта ҷо-ҷо вожаҳои омиёнаро шарҳ медиҳад ва зарбулмасал меорад. Масалан: “Ва он шаҳрро Ҳамукат ном карданд аз баҳри он ки деҳқонони бузург, ки раиси он тоифа буданд, аз Бухоро рафта буд, вайро Ҳамук ном буд. Ва «ҳамук» ба забони бухорӣ гавҳаре бувад ва «кет» шаҳр бувад, яъне шаҳри Ҳамук. Ва ба забони бухорӣ қасе, ки бузург бувад вайро «ҳамук» хонанд, яъне гавҳарест фалон” [12, с. 28]. Ё зарбулмасалеро меорад, ки имрӯзҳо низ дар байни мардуми форсизабон машҳур аст: “Гуфтанд, ки хомӯшӣ аз аломати ризо бошад” [12, с. 9].

Дар ин асар ҳамаи воқеа ва ҳодисаҳои давлатдорӣ Сомониён дар пайвастагӣ бо фарҳанги мардумӣ тасвир шудааст. Баёни лаҳзаҳои аз замони Сомониён низ ҳикояҳои мардумиро ба ёд меоранд ва ҳамчунин аз онҳо маълум мешавад, ки чиҳо, киҳо, кадом воқеаҳо, ҳунарҳо дар байни мардум шӯҳрат доштааст. Масалан, аз ҳамин як ишораи хурд метавон дарк кард, ки мардум ба Амир Исмоил эҳтироми зиёд доштанд: “Амир Исмоил чун ба Бухоро расид, аҳли Бухоро истиқбол карданд ва ба эъзози тамоми ӯро ба шаҳр дароварданд” [12, с. 149].

Дар садаи IX-X адабиёти бадеии форсии дари тоҷикӣ дар сатҳи баланд рушд ёфт. Ба вежа Абуабдулло Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Абумансур Дакикӣ, Шаҳди Балхӣ, Робии Балхӣ, Кисоии Марвазӣ, Тархони Самарқандӣ, Абушақури Балхӣ, Шокири Бухорӣ, Ҳанзалии Бодғисӣ, Масъуди Марвазӣ, Маҳмуди Варроқ, Мунҷики Тирмизӣ ва даҳҳо дигарон бо сурудаҳои худ ҷойгоҳи хосро доро мебошанд. Агар бо диққат ашъори ин шоиронро аз назар гузаронем, дар осори онҳо унсурҳои фарҳанги суннатӣ ва фолклории даврони худ ва гузаштаре ба хубӣ ба мушоҳида мегирем. Дар навиштаҳои ин шоирон устура, афсона, зарбулмасал, ҷисон, ривоят, ниёиш, савганд, шугун, марсия, оинҳои мардумӣ, ҷашнҳои бостонӣ ва амсоли ин ҳамчун воситаи тасвири бадеӣ хуб инъикос ёфтаанд. Ба хусус дар ашъори бозмондаи Рӯдакии нобига, нишонаҳои фарҳанги мардумӣ, оҳангҳои иҷтимоӣ, набзи замон, воқеа ва ҳодисаҳои даврони Сомониён ин қадар дилнишин ва таъсирбахш инъикос ёфтаанд, ки дар ин бора адабиётшиносони маъруфу нуктасанҷ Саид Нафисӣ ва Абдулғанӣ Мирзоев андешаҳои неқ гуфтаанд [ниг.: 11; 13].

Ба гуфти Субҳони Амир «Рӯдакӣ – падидаи нодир ва ҷаҳонии тамаддуни аҳди Сомониён» аст, ки эшон ин назари худро дар асоси сарчашмаҳои замони

шоир ва ашъори ӯ иброз намудаанд [2]. Бунёди аслии ҳамин «падидаи нодир» шудани Рӯдакӣ бо фарҳанги суннати мардумӣ пайваست будани осори ӯ мебошад.

Тибқи фармудаҳои падари шеъри тоҷикӣ устод Рӯдакӣ: “зи таҷрибаи рӯзгор” ва “аз гузашти рӯзгор”-и инсонҳо бояд баҳра бардошт:

Бирав зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд [23, с. 105].

Ё ин ки:

Ҳар ки н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор [23, с. 125].

Дар шеъри Рӯдакӣ “роҳи дониш” дорои мафҳуми васеъ аст, ки мо метавонем онро ба фарҳанги мардуми ниёкон низ нисбат диҳем, ки роҳҳо ва розҳои зиёдеро дар худ таҷассум намудааст. Фаромӯш набояд кард, ки “гирд кардану гиромӣ доштани дониш” на аз дасти ҳар кас меояд.

Аввалан, Рӯдакӣ дар ашъораш ба таври мунтазам аз забони зиндаи мардум хуб истифода намудааст. Баъдан, ба рӯзгори маъмулии зиндагии ҳамаи кишрҳои ҷомеа мушоҳидакорона аҳаммият дода, онҳоро дар навиштаҳои моҳирона ба кор бурдааст. Саввум, фарҳанги суннати ниёкон яке аз манбаи асосии эҷодиёти ӯ будааст. Аз ин рӯ, навиштаҳои Рӯдакӣ на танҳо дар замони ҳадаш, балки имрӯз ва фардо низ зуд ба дилҳо менишинад.

Дар осори Рӯдакӣ образҳои сайёри афсона, нақлу ривоятҳои машҳури мардумӣ дида мешаванд. Масалан, дар ашъори ӯ аз Рустами Дастан, Ҳотами Той, ҷодуи Бобил, Мӯсо, Лайлӣ ва Мачнун, Юсуф, Яъқуб, Лукмон, Сулаймон, дирафши қовиёнӣ, Исфандиёр, Кисро, Қайковус ва дигарон, ки дар замони шоир низ машҳур буданд, тасаввуроте ҳосил менамоем, ки адиб аз онҳо ҳамчун талмех истифода кардааст. Аз ҳамин ишораҳои Рӯдакӣ нисбати ин симоҳои машҳури устуравӣ афсонавӣ таърихӣ, ба пеши назари мо ҷилвагар мешавад, ки дар он замон роҷеъ ба онҳо нақлҳои зиёде вирди забон будааст. Ё дар ашъори Рӯдакӣ ишораҳо дар бораи ҷашнҳои бостонии мардумии ниёгон хеле хуб ва дилнишин ба назар мерасад, ки яке аз онҳо инъикоси Наврӯзи оламафрӯз мебошад. Ин шоири забардаст Наврӯзро бо самимият ба забон меорад: «Чун сипарам неҳ миёни базм ба Наврӯз» [23, с. 75-76].

Аз тасвири Меҳргон бо килки Рӯдакӣ маълум мешавад, ки ҳам мардум ва ҳам ҳокимони он давр, ин иди бузурги ниёконро ба дараҷаи баланд истиқбол мекардаанд ва нисбати он меҳри зиёд дошта, ин суннати аз гузаштаҳои дур, насл ба насл, ба мерос мондари азиз мебошад. Рӯдакӣ дар бораи Меҳргон бо муҳаббат гуфтааст: «Малико, ҷашни Меҳргон омад!» [23, с. 70].

Тасвири Рӯдакӣ дар қасидаи «Модари май» реша бар садсолаҳои пеш аз замони ҳади ӯст, ҳанӯз ҳам дар байни тоҷикон ҳамчун анъанаи ниёкон дида мешавад. Арзиши тасвири этнографии қасидаи «Модри май»-и Рӯдакӣ, қабл аз ҳама, дар он аст, ки мардумшиносон (этнографҳо) метавонанд ба он ҳамчун санади илмӣ таъя намуда, дар ин бора, дар асоси маводи суннати манотиқи гуногун пажӯҳиши ҷиддие роҷеъ ба тарзи омода намудани май бинависанд. Рӯдакӣ дар қасидаи мазкур на танҳо тариқи аз ангур гирифтани майро тасвир намудааст, балки ҳамчунин рафти зиёфати меҳмондории дарборӣро, бо мадҳу ситоиши Абӯҷаъфар Аҳмад сипаҳсолори Систон нишон додааст. Аз инъикоси зиёфат ва меҳмондории он замон рӯзгори маиши дарборӣ, иштирокчиёни он

бо тамоми азамату салтанаташ ба пеши назар ҷилвагар мешаванд [ниг. 23, с. 61-62].

Аз ишораи Рӯдакӣ ба назар мерасад, ки вожаи “ҷархушт” дар замони ӯ роиҷ будааст. Ҳамин вожаи “ҷархушт” ё айнан ё бо каме тағйирот имрӯзҳо низ дар бисёр шахру деҳоти тоҷикон дида мешавад. Масалан, дар деҳаи Пасурхӣи ноҳияи Бойсун ба ду шакл талаффуз мегардад: “ҷархишт” ва “ҷорхишт”. Пирмардон маънидод мекунанд, ки он зарфи бузурге буда шаклан ҷаҳоркунча аст. Ҷор девори «ҷархушт» ва тағи он аз санг сохта шуда ва сӯрохиҳои ба гач маҳкам карда мешаванд, ки намунаи онро имрӯзҳо низ метавон дар баъзе минтақаҳо дид. Тавре ки пирмардон гуфтанд баландии дарозӣ ва бари ҷархушт тақрибан як хел мешудааст. Тамоми ашъори боқимондаи Рӯдакӣ вобаста ба зиндагии табақоти мухталифи ҷомеа буда, бештар бо сабку услуби мардумӣ суруда шудааст. Маҳз аз ҳамин нигоҳ сурудаҳои ӯ зуд ба дилҳо роҳ меёфтанд. Вожаҳо, ибораҳо, ҷистонҳо, ҳатто муколамаҳои ашъори ӯ саросар мардумӣ мебошанд [ниг.: 19; 20].

Ривоятҳои мардумӣ низ аз гузаштаҳо то имрӯз дар бораи шахсияти Рӯдакӣ зиёданд. Масалан, ҳамон ривояти машҳури Низоми Арӯзи Самарқандиро аз назар мегузаронем. Ӯ дар “Ҷаҳор мақола”-и худ дар бораи қасидаи “Бӯи ҷӯи Мӯлиён ояд ҳаме” ривоятро меорад, ки дар бораи он баҳсҳои гуногун аст: иддае онро аз ҳақиқат дур медонанд ва иддае мегӯянд шояд маншаи воқеият дошта бошад. Мо воридаи ин мувоҳиса нахоҳем шуд, аммо нуктаеро таъкид менамоем, ки дар миёни мардум ин ё он ривоят (он ҳам ба замони Рӯдакӣ хеле наздик аст) худ аз худ пайдо намешавад. Дар айни замон мо гоҳе бо пирмардон ва ё пиразанони 80, 90, 100-сола борҳо ҳамсухбат шудем, ки таърихи зинда ҳастанд. Ба хусус шаҷараи ҳафт пушт ва аз он ҳам бештари худро хуб медонанд ва ин анъана ҳоло ҳам идома дорад. Ҷунки мардум дар замонҳои пеш, ки аз хондану навиштан огоҳ набуданд, бештар аз ҳофизаи худ истифода мекарданд. Ин як амри табиӣ буд. Ҳатто дар ин бора низ метавон дар асоси санадҳои таърихӣ ва адабӣ таҳқиқоте анҷом дод. Сад сол дар назди таърих чандон тулонӣ нест. Ба хусус дар он рӯзгори гузашта, ки нақлу ривоятҳои мардумӣ як навъ васоили иртиботи ҷамагонӣ буд. Ба ин ҷиҳат Низомии Арӯзии Самарқандӣ, ки донишманди бузурги замони худ буд, он ривоятро беҳуда истифода накардааст. Худи ҳамон ривоят, ки баъди гузаштани бештар аз сад сол вирди забон будааст, аз шухрати Рӯдакӣ дар он давра далолат медиҳад. Дар охири ривоят овардани боз як шунидаи муаллиф низ ҳамчун санад муҳим аст, ки мегӯяд: “Ва шунидам ба Самарқанд ба санаи арбаа ва ҳамсамоия (504 ҳиҷрӣ -1110 милодӣ) аз деҳқон Абӯриҷо Аҳмад ибни Абдуссалом ал-Обидӣ, ки гуфт: “ҷадди ман Абӯриҷо ҳикоят кард, ки чун дар ин навбат Рӯдакӣ ба Самарқанд расид, ҷаҳорсад шутур зери бунаи (моли) ӯ буд” [15, с. 59].

Кори беҳамтое, ки дар даврони Сомониён рух дод ин таълифи Шохномаҳо ва ба хусус «Шохнома»-и беназири Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ мебошад, ки дар он ҳам аз осори навишторӣ ва ҳам аз сарчашмаи аслии гуфторӣ ба монанди устура, афсона, достон, ривоят, маросим, ҷашн, расму оин ва дигар суннатҳои мардумӣ истифодаи фаровон шудааст. Устура, афсона ва достонҳои ҷудоғонаи «Шохнома» то аҳди Сомониён, дар он даврон ва баъди таълифи ин шоҳасари беназир садсолаҳо ва то имрӯз вирди забони ҳосу ом аст. Паҷуҳиши ҷудоғонаи ин масъала кори ҷудоғона аст. Ба гуфти Н. Салимов: «Агар ҳамаи ин ҳикоят ва достонҳои мардумӣ бо ҷузъиёти таърихӣ асотирӣ, фолклорӣ ва андешаҳои тарбиятӣ дар маърази муқоиса ва таҳлил қарор гирад, таъйиди аслии шифоҳии онҳо чандон душвор нест» [24, с. 157].

Ба ин пайвастагӣ, мо дар яке аз рисолаҳои худ зери унвони «Фирдавсӣ дар бораи Наврӯз, Меҳргон ва Сада андар «Шоҳнома» роҷеъ ба ҷашнҳои мардумии бостонии тоҷикон, дар ин шоҳасар, ба таври муфассал сухан гуфтем. Дар натиҷаи пажӯҳиш маълум шуд, ки Фирдавсии беҳамто ба ин ҷашнҳои бостонӣ тавачҷуҳи вежа дошта, аз онҳо аз аввал то охири «Шоҳнома» дар мавридҳои муносиб ёдоварӣ шудааст. Аз омӯзиш ва пажӯҳиш маълум гардид, ки Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» аз Наврӯз 23-бор, аз Меҳргон 7-бор, аз Сада 32-бор, дар баъзе нусаҳо яке зиёд ё кам, ном бурда, ҷойгоҳи ин ҷашнхоро дар раванди таърих нишон додааст [ниг.: 22].

Ҳамин тавр дар асоси омӯзиши маводи навиштории даврони Сомониён ва осори хаттии таърихӣ бадеии асрҳои баъд, дар айни замон осори фолклорӣ ва мардумнигорӣ Бухоро маълум мешавад, ки хонадони Сомониён дар таъриху тамаддуни мардуми тоҷик ҷойгоҳи шоистае доштаанд. Маҳз мавҷудияти таърихӣ ҳамин давлат буд, ки забони форсии дари тоҷикӣ то имрӯз устувору пойдор монда, миллати мо низ бо корҳои фарҳангсозии шоистаи худ дар рушди тамаддуни башарият ҳиссаи арзанда гузоштанро давом дода истодааст.

Адабиёт

1. Айни, С. Қабри устод Рӯдакӣ ва деҳаи Рӯдак / С.Айни // Куллийт. ҷилди 11. Китоби якум. Душанбе, 1963. – С. 154-163.
2. Амир, (Амиркулов) С. Рӯдакӣ падидаи нодир ва ҷаҳонии тамаддуни аҳди Сомониён / С.Амир. – Душанбе: Пайк, 1999. – 68 с.
3. Арки Бухоро Сиёвуш сохтааст (Сабти Р.Раҳмонӣ аз Бухоро) // Мардумгӯҳ. – 1994. – №1-2. – С. 75-76.
4. Балъамӣ Абуалӣ Муҳаммад. Таърихи Табарӣ. Дар ду ҷилд / А.Балъамӣ / Таҳияи матн: М.Умаров, Ф.Бобоев, Д.Қаноатов. – Техрон: Нашри «замон», 2001. – 1632 с.
5. Бобоев, С. Ҷойгоҳи назми шифоҳӣ дар арӯсии тоҷикони Бухоро (Анъана ва навоарӣ) / Муҳаррири масъул: Р.Раҳмонӣ / С. Бобоев. – Хучанд: Нашриёти ба номи Р.Ҷалил. 2006. – 144 с.
6. Ғафуров, Б. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна. Китоби якум; китоби дуюм / Б.Ғафуров. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 704 с. + 416 с.
7. Зоҳидов, Н. Адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои VIII-IX (давраи арабизабонӣ). – Душанбе: «Бухоро», 2014. – 444 с.
8. Ислам: Энциклопедический словарь. – М.: Гл. ред. вост. лит-ры, 1991. – 315 с.
9. Мардонӣ, Т. Арабско-таҷикские литературные связи. История и современность (Сборник статей) / Т.Мардонӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 400 с.
10. Мероси Оли Сомон / Фароҳамоварандаи матн, муаллифи муқаддима, таълиқот ва ҳавошӣ Н. Салимов. – Хучанд: Нури маърифат, 2001. – 554 с.
11. Мирзоев, А. Абӯабдулло Рӯдакӣ / А.Мирзоев. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958. – 278 с.
12. Наршахӣ Абӯбакр. Таърихи Бухоро / Ғ.Ғоибов, К.Олимов, Н.Амиршоҳӣ. – Душанбе: Пайванд, 2012. – 736 с.
13. Нафисӣ, С. Муҳити зиндагӣ ва аҳволу ашъори Рӯдакӣ / Бо кӯшиш ва таҳияи Ҷ.Ранҷбар / С.Нафисӣ. – Душанбе: Нашриёти Нодир, 2008. – 934 с.
14. Неъматов, Н. Давлати Сомониён: тоҷикон дар асрҳои IX-X. / Н.Неъматов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 304 с.

15. Низомии Арӯзии Самарқандӣ. Чаҳор мақола / Мураттиб, муаллифи сарсухан ва ҳозиркунандаи ҷоп: Х. Шарифов, У. Тоиров. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 160 с.
16. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 1. Ба сӯйи пояндагӣ / Э. Раҳмон. – Душанбе: Адиб, 2016. – 492 с.
17. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби 2. / Э. Раҳмон – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
18. Раҳмонӣ, Р. Таҷрибаи рӯзгор / Р. Раҳмонӣ // Мардумгӯӣ. – 1993. – №1. – С. 1-3.
19. Раҳмонӣ, Р. Рӯдакӣ ва фарҳанги ниёгон / Р. Раҳмонӣ // Пажӯҳиш дар фарҳанги бостон ва шинохти Авасто. Савумин ҷамъиш. Ба кӯшиши М. Миршохӣ. – Париж, 1998. – С. 753-764.
20. Раҳмонӣ, Р. Ривояти мардумӣ дар бораи «Сомониён» аз нигоҳи Низомулмулк ҳамчун «Амири одил» // Сомониён ва эҳёи тамаддуни форсии тоҷикӣ (маҷмуаи мақолати таҳқиқӣ) / Зери назар ва таҳияи А. Раҷабов / Р. Раҳмонӣ. – Душанбе: Пайванд, 1998. – С. 579-598.
21. Раҳмонӣ Р. Фарҳанги суннати тоҷикон ва Муҳаммад Осимӣ / Р. Раҳмонӣ // Паёмномаи фарҳанг. Нашрияти илмӣ таҳлилий. – 2024. – №2(66). – С. 5-15.
22. Раҳмонӣ, Р. Фирдавсӣ дар бораи Наврӯз, Меҳргон ва Сада андар “Шоҳнома” / Р. Раҳмонӣ. – Душанбе: МДМТ, 2023. – 112 с.
23. Рӯдакӣ. Шеърҳо / Бо муқаддима, тартиб ва тавзеҳи У. Каримов ва С. Саъдиев / Рӯдакӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 160 с.
24. Салимов, Н. Марҳалаи услубӣ ва таҳаввули анвоъи наср дар адабиёти форсу тоҷик (асрҳои IX-XIII) / Н. Салимов. – Хучанд: Нури маърифат, 2002. – 400 с.
25. Сафо, З. Таърихи адабиёти Эрон ва дар қаламрави забони форсӣ (5 ҷилд дар 7 китоб). Ҷилди аввал. Аз оғози аҳди исломӣ то давраи Салҷуқӣ / З. Сафо. – Техрон: Фирдавс, 1366. – 714 с.
26. Султон, Ҳ. Забони давлати Сомониён / Ҳ. Султон. – Душанбе: Дониш, 2020. – 586 с.
27. Табарӣ Муҳаммад Ибни Ҷарир. Таъриху-р-русули ва-л-мулк (тарҷума аз арабӣ, мутарҷим А. Поянда). Бо таҳрири умумии Н. Амиршохӣ. Китоби 5 (охири ҷилди 8, ҷилди 9 ва аввали ҷилди 10) / М. Табарӣ – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ Энсиклопедияи Миллии Тоҷик, 2014. – 726 с.
28. Умаров, М. Таърихномаи бузург / М. Умаров, Ф. Бобоев // Балъамӣ Абуалӣ Муҳаммад. Таърихи Табарӣ. Дар ду ҷилд. / Таҳияи матн: М. Умаров, Ф. Бобоев, Д. Қаноатов. – Техрон: Нашри «замон», 2001. – С. V-XII.
29. Фредрик, С. Старр. Маърифатаи гумшуда. Асри Тиллоии Осиёи Марказӣ аз истилои араб то Темурланг / Тарҷума аз англисӣ: А. Мамадназаров / С. Фредрик. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 692 с.
30. Ҳафт аллома / Таҳия ва тақмили Б. Шермуҳаммадиён ва Д. Обидзода. – Душанбе: Ирфон, 1994. – 144 с.
31. Юсупов Ф. Тоҳириён ва илму адаби форсу тоҷик / Ф. Юсупов // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – 2017. – №4/4. – С. 178-181.

Рахмони Равшан

ЭЛЕМЕНТЫ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В НАСЛЕДИЕ ПЕРИОДА САМАНИДОВ

Наследие эпохи Саманидов тесно связано с народными традициями. В этой связи наша статья посвящена традиционной культуре эпохи Саманидов (875-999 гг.). В статье мы кратко и на нескольких примерах показали, как народные традиции, фольклорные элементы и народные обряды отражены в сохранившемся наследии эпохи Саманидов.

В частности, мы показали, что в «Истории Бухары» традиционные культуры народа, которые, по сути, связаны с языком народа, используются различными способами. Мы условно разделили их на несколько групп: а) источники народных обрядов и обычаев; б) профессия, рынок и торговля; в) повествование; г) ссылки на древнюю культуру наших предков и т.д. Автор «Истории Бухары» в своей книге ссылается на все эти источники, основываясь на своих наблюдениях, одно из которых связано с другим. Описание исторических событий и происшествий становится более полным, благодаря этим фактам, которые изначально взяты из жизни людей.

В произведениях Рудаки, который жил и творил в эпоху Саманидов, мы видим образы мудрости, совета, мужественности, дружбы, человечности и ещё десятки аспектов, полезных людям во все времена. Источником всего этого являются традиционные народные и родовые предания, связывающие творчество этого великого поэта с древней культурой. В этой связи мы на примерах показали, как Рудаки использовал пословицы и другие этнографические элементы в своих произведениях.

В статье на основе высказываний исследователей мы привели примеры из «Истории Табари», «Истории Бухары», произведений Рудаки, Фирдавси и отметили, что традиционная культура народа широко использовалась в произведениях эпохи Саманидов.

На основе изучения письменных материалов эпохи Саманидов, историко-художественных источников последующих веков, а также фольклорных и этнографических произведений Бухары становится ясно, что династия Саманидов занимала достойное место в истории и цивилизации таджикского народа. Именно историческое существование этого государства позволило таджикскому дари-персидскому языку оставаться стабильным и устойчивым по сей день. В статье также использованы современные фольклорные и этнографические материалы.

Ключевые слова: эпоха Саманидов, история, таджикский язык, традиционная культура, фольклор, Наршахи, Рудаки, Фирдавси.

Rahmoni Ravshan

ELEMENTS OF TRADITIONAL CULTURE IN THE HERITAGE OF THE SAMANID PERIOD

The cultural heritage of the Samanid era is deeply intertwined with folk traditions. Accordingly, this article examines the traditional culture of the Samanid period (875–999), highlighting how folk traditions, folklore elements, and rituals are reflected in the surviving cultural legacy of that time.

In particular, we analyze how the Narshakhi's *History of Bukhara* incorporates various aspects of popular culture, which are fundamentally linked to the language of the people. These elements are categorized into several groups: (a) sources of folk rituals and customs; (b) professions, markets, and trade; (c) narrative traditions; and (d) references to the ancient cultural heritage of our ancestors, among others. The author of the *History of Bukhara* draws upon these sources based on his observations, presenting them as interconnected components. The depiction of historical events and occurrences gains depth and authenticity through these references, which originate directly from the lived experiences of the people.

Furthermore, in the works of Rudaki, who lived and composed poetry during the Samanid era, we identify representations of wisdom, counsel, bravery, friendship, and humanistic values—qualities that remain relevant across all historical periods. The foundation of these themes lies in traditional folk and tribal legends, which establish a direct link between Rudaki's works and ancient cultural traditions. In this regard, we provide specific examples illustrating Rudaki's use of proverbs and other ethnographic motifs in his poetry.

Drawing on scholarly perspectives, this study presents examples from the *History of Tabari*, the *History of Bukhara*, and the works of Rudaki and Ferdowsi, demonstrating the extensive incorporation of traditional culture into the literary and historical works of the Samanid period. Analyzing both the written sources from the Samanid era and subsequent historical and artistic materials, as well as folklore and ethnographic accounts from Bukhara, it becomes evident that the Samanid dynasty played a crucial role in shaping the history and civilization of the Tajik people. The political and cultural continuity established by this dynasty contributed significantly to the preservation and resilience of the Tajik Dari-Persian language. Additionally, the article integrates contemporary folklore and ethnographic data to further contextualize its findings.

Keywords: Samanids, history, Tajik language, traditional culture, folklore, “History of Bukhara”, Narshakhi, Rudaki, Ferdowsi.

ТДУ 39точик+37точик+008+398.1+393.05+891.550

Носирова Лайло

МАРҒУ МОТАМ ВА ЗИЁРАТ ДАР РУБОӢ ВА ДУБАЙТИҲОИ ХАЛҚӢ

Мақола ба таҳлилу шарҳи мафҳумҳои “мазор” ва “зиёрат” дар рубоӣ ва дубайтиҳои халқӣ бахшида шудааст. Аз ҷумла, қайд карда мешавад, ки дар таҳқиқоти олимону донишмандони адабиётии ноустувор фолклори ноустувор жанрҳои рубоӣ ва дубайтӣ ҳамчун ифодакунандаи мақсаду мароми мардум доништа шудаанд. Аз таҳқиқоти пажӯҳишгарон бармеояд, ки инсон муҳити атроф ва арзишҳои маънавии ӯ, дар маҷмӯъ фарҳанг бо ҳамдигар робитаи қавӣ доранд. Бинобар ин, жанрҳои рубоӣ ва дубайтӣ низ ҳамчун маҳсули фаъолияти эҷодӣ ҳаёти мардумро ба таври густурда инъикос намуда, дар рушду такомули маънавиёти онҳо мусоидат мекунанд.

Назми шиғоҳии халқӣ, бахусус рубоӣ ва дубайтӣ дар ҳаёти маънавию фарҳангии мардуми тоҷик мақоми хосса дорад. Тоҷикон аз замони қадим рубоиёту дубайтиҳои гуногунро шунида, шиғоҳиву хаттӣ аз насл ба насл

интиқол дода, то ба имрӯз нигоҳ доштаанд. Рубоӣ ва дубайтиҳои халқӣ асрҳо боз ба шароити зисту зиндагонии мардум мутобиқ гардонидани шуда, ҳамчун як воситаи ифшои алам ё эҳсосоти ботини онҳо доништа мешаванд. Ин ду жанри ба ҳам монанд дар мазмун ва муҳтавои худ манзараҳои гуногуни ҳаёти инсоният – табиат, муносибатҳои иҷтимоӣ, шодиву сурур, ғаму андух, ғарибӣ, вафову бевафӣ ва ғайраро инъикос кардаанд. Дар мақола намунаи он рубоиву дубайтиҳои таҳлил шудаанд, ки ба мавзӯи мазору зиёрат ва маросимҳои марғу мотам рабт доранд.

Дар мақола, бахусус доир ба марғу мотам, зиёрати марқади шахсони наздик ва таҷассуми он дар рубоӣ ва дубайтиҳои халқӣ бештар тавачҷуҳ шудааст. Доир ба ин фикру андешаҳои муҳаққиқони соҳаи адабиёт, фолклор, таърих, мардумшиносӣ низ таҳлили баррасӣ гардидаанд.

Калидвожаҳо: осори шиғоҳӣ, фарҳанг, мардуми тоҷик, рубоӣ, дубайтӣ, зиёрат, мазор, ғаму андух, анъана, само, хоб, дард, марғу мотам.

Осори шиғоҳӣ аз паҳлуҳои густурдаи фарҳанги мардум буда, дар рушду инкишофи он нақши муассир дорад. Намунаҳои зиёди осори фолклорӣ дар робита бо дигар паҳлуҳои фарҳанги мардумӣ зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки боиси ба наслҳои имрӯзу фардо омада расидани фарҳанги бою рангини миллати тоҷик гардидаанд. Аз ҷумла назми шиғоҳӣ низ бо фарҳанги моддӣ ҳамбастагии қавӣ дорад. Инъикоси осори шиғоҳӣ дар алоқамандӣ бо бархе ёдгориҳо, бахусус мавзеҳои муқаддас ба таври возеҳ корбаст шудаанд. Рубоӣ ва дубайтӣ маъмултарин жанрҳои назми мардуми тоҷик буда, дар адабиёти гуфторӣ ҳам мавқеи барҷаста доранд. Ин жанрҳо ҷанбаҳои муҳталифи зисту зиндагонии одамонро дар худ инъикос намуда, ҳамчун гунаи шеър истифода мешаванд.

Ба ин далел, дар ин мақола мафҳуми “мазор” ва “зиёрат” дар рубоӣ ва дубайтиҳои халқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт. Мазор ё оромгоҳ ҷоест, ки бо сабабҳои муҳталиф мавриди зиёрати одамон қарор гирифта, ҳамчун макони муқаддас шинохта мешавад. Ба таъбири таърихшиноси тоҷик Ҳамза Камол “Мафҳуми мазор ин маконест, ки зиёрат мешавад ва мабҳаси парастии қарор гирифтааст” [8, с. 9]. Зиёратгоҳ ё худ маконҳои барои одамон аҳамияти махсус дошта, василаи тоату ибодати онҳо гардидааст. Одатан мардум ба зиёратгоҳҳо барои нияте ё бароварда гардонидани ҳоҷате мераванд ва аз даргоҳи Худованд тавассути майити (шахсиятҳои диниву таърихӣ, авлиёҳо, эшонҳо дар назар аст) дар мазор ҳобида мадад металабанд. Ин амал ҷанбаи эътиқодии фарҳанги одамон буда, дар баробари ба ҷунин ҷойҳо рафтан онҳо бовар доранд, ки хостаҳояшон зудтар иҷобат мешавад. Инчунин мазорҳои ҳастанд, ки бо ҳаёти мардум алоқамандии зич дошта, ҳонаи охираи ҳар як нафари ғавтида ба шумор мераванд. Оромгоҳ аз зиёратгоҳҳои шахсиятҳои диниву таърихӣ андаке тафовут дорад ва одамон дар ҷунин ҷой на танҳо барои хоста ё талабу мағфират меоянд, балки бо шахси наздикашон, ки дафн шудааст, розӣ дил гуфтан, аз тақдири бад шиква кардан меҳоянд. Табиист, вақте ки шахс бар сари марқади яке аз наздиконаш меояд, гиряву нола ва дарду аламышро тавассути сухан ифшо месозад. Дар ин маврид ӯ аз намудҳои гуногуни гуфтор – яъне ҳамчун осори шиғоҳӣ доништа шудаанд, истифода мекунад.

Албатта, дар адабиёти классикии тоҷику форс дар қолабҳои гуногуни шеърӣ вобаста ба ин мавзӯ рубоиву дубайтӣ эҷод шудаанд. Масалан, мавзӯи марғу мотам ва зиёрати марқад дар эҷодиёти Одамушшуаро Рӯдакӣ эътибор ва манзалати ҳосе доштааст. Дар ашъори Фирдавсӣ, Аттор, Саной, Саъдӣ, Ҳофиз, Хайём, Ҳилолӣ, Сайидо, Бедил, Ганҷавӣ ва амсоли инҳо вожаи мазор ё зиёрат истифода нашуда бошад ҳам, вале дар боби марғу мотам ва мусибати он сухан рафтааст. Ҳамчунин, дар ашъори шоирони муосир низ ин ҳолат ба назар мерасад.

Тавре аз тадқиқҳо бар меояд медиҳанд, ҳангоми иҷрои амалҳои зиёрат жанрҳои гуногуни фолклорӣ аз ҷумла дуо, ривоят, устура, зарбулмасалу мақол ва ғайра васеъ истифода мешаванд. Назми шифоҳӣ, баҳусус рубоӣ ва дубайтӣ низ ҳамчун жанрҳои фолклорӣ дар вақти ба ҷо овардани зиёрат қорбаст мегарданд. Қорбурди назми шифоҳӣ низ дар мавзӯи зиёратгоҳҳо ва мазор ҳамчун василаи ибрози мақсаду маром, дарду алам, ифшоӣ ғаму ғусса доништа шудааст. “Рубоӣ аз жанрҳои мебошад, ки ҳисси дил ва фикру нияти халқро ба ин андоза барҷаста, самимӣ, амиқ ва таъсирбахш таҷассум менамояд. Чунки дар рубоӣ эҳсосоти одамм ба тамоми назокати худ, ҳам оромона ва ҳам авҷ гирифтаву туғён зада, падида меояд. Рубоӣ олами ботинии инсон, ҳолатҳои гуногуни руҳи ӯро ба қамоли амиқ ба зӯҳур меоваранд [16, с. 46].

Рубоӣ ва дубайтиҳои халқии вобаста ба марғу мотам ва мазору ҷойҳои муқаддас имкон медиҳанд, ки доир ба ҷи гуна муносибат доштани мардум ба ҷунин маконҳо ва расму оин маълумот пайдо кунем. Одатан мардуми эҷодкор шеърро таронаҳои марбут ба марғу мотам ва фонӣ будани дунёро дар лаҳзаҳои эҷод мекунанд, ки пайвандон ва наздиконашонро аз даст медиҳанд ё ба ягон мусибати дигаре дучор мегарданд. Яъне дар давоми зиндагии ҳеш аз ёру ошно, ҳешу ақрабо, дӯстону фарзандон ва наздикон бо сабаби расидани аҷал – марғи беаҳал барои ҳамешагӣ ҷудо мешаванд. Ин сӯзу фироқ ва дарду ғуссаро тариқи назм баён месозанд. Ашҳоси аз наздикон дурафтада бар сари қабри нафари фавтида рафта нолаву гирия мекунанд. Тавассути гуфтаҳои он, ки бо шеър ифода меёбад, бо майит сухан мегӯянд, аз даргоҳи Худованд шиква мекунанд ва дар назди марғ ночор монданд ҳамчун бераҳмии фалак баҳо медиҳанд:

Имрӯз фалак мо ба ҷӣ дилсӯзӣ кард,
Шодия гирифтӣ ғамамон рӯзӣ кард.
Мардум ҳама пӯшида ба тан ҷомасафед,
Навбат, ки ба мо буд, сияҳпӯшӣ кард [4, с. 15].

Дар ин рубоӣ ҳолати равонии шахс ва шикваӣ ӯ аз фалак возеҳ нишон дода шуда, бо як эҳсосоти бадеӣ мазмунӣ амиқ эҷод гардидааст. Яке аз рубоӣҳои халқӣ, ки ҳам миёни мардуми тоҷик ва ҳам мардумони Эрону Афғонистон хеле маъмул аст, аз номи ғарибе гуфта шудааст, ки дар фироқи наздикон ҷон медиҳад ва дидори онҳо ба серӣ мушарраф намегардад:

Дар ғарибӣ гашта-гашта ранги зард овардаям!
Ранги зардамо дар пеши аҳли дард овардаям!
Ранги зардамо бубину барги хазонам ёд кун!
Дар сари қабрам нишину як даме фарёд кун! [9, с. 285].

Гӯяндаи абёт гуфтани ас, ки танҳо марқади ман метавонад тасаллибахши дили шумо – наздикон бошад. Дар мисраҳои якуму дуюми ин

рубой шарҳи ҳол, тасвири воқеа, муқаддимаи мақсад баён шуда бошад, дар мисраҳои сеюму чорум фикри асосӣ – мақсаду маром, иддао ифода гардидааст. Яъне мақсади гӯянда дар як рубой, ки аз чор мисраъ иборат аст, ба таври мушаххас баён ёфтааст. Чунин тасвир собит менамояд, ки жанри рубой ё худ осори назмӣ ҳосияти фарқкунандагиро доро мебошад.

Фолклоршиноси маъруфи тоҷик В. Асрорӣ ин хусусияти барҷастаи жанри назми шифоҳиро дуруст дарёфта, чунин қайд кардааст: “Агар дар рубой ва дубайтӣ се мисраи аввал муқаддимаю мисраи чорум ифодакунандаи мақсаду муддао шуда бошанд, дар фардбайт ҳамаи ин шакли ифодаи мазмун дар ду мисраъ сураат гирифтааст [5, с. 8-9]. Яъне рубоиву дубайтиҳо маъҳази асосии ифодаи фикру баёни мақсади одамон ба ҳисоб мерафтаанд. Дар ин бора фолклоршинос Раҷаб Амонов, чунин навиштааст: “Иҷрокунандагони суруд аз ин манбаи бепоён асарҳои интиҳоб менамуданд, ки ҳузнангезтарин лаҳзаҳои зиндагии одам: ҷудой, марг, бенавой, азобу кулфатро инъикос сохта, ҳисси дили онҳоро ба ҳубӣ ифода карда метавонистанд. Якчанд рубоӣҳои халқии мардуми тоҷикро мисол овардан мумкин аст, ки дар болои марқади наздикон рафта месуруданд [3, с. 41]. Аз ҷумла:

Дар рӯи мазор дарахти танабаста,
Яг акаи ормоним манабаста.
Либосои яг акама дар тоқ мондем,
Яг акаи нозанинма дар хок мондем [16, с. 38].

Дар боби шикоят аз замона ва аз даст додани наздикон назар ба мардҳо зиёрату шиква кардан аз фалак дар занҳо бештар дида мешавад. Барои ҳамин бисёре аз рубоӣҳои халқӣ аз номи зан гуфта шудаанд. Рубой як навъ ифодакунандаи ҳолати равонии модари зор, ки фарзандашро дар синни ҷавонӣ аз даст додааст, мебошад. Ё ҳақиру зор аз зери хок хобидани ҷасади фарзандаш менолад ва дарду алами хешро тавассути шеър баён месозад:

И ру токай, уру ниҳоли токай,
Рухсораи сурхи бачаҷон дар хокай.
Хокай, хокай, очаҳакуш ғамнокай,
И очай носудаи, гиревончокай [16, с. 41].

Дар ҷои дигар:

Омадам ту хона дигар кардаӣ,
Модаратро мурғи бепар кардаӣ.
Бепару бебол, гум кардам туро,
Сӯхтем, моро қаландар кардаӣ [12, с. 101].

Рубоӣётеро, ки модар барои фарзандаш сурудааст, аз назари мазмун бештар вачҳи дилсузӣ ва дарди ҷонгудози модареро менамояд, ки фарзандаш бар асари марги бемаҳал аз ин дунё барои ҳамешагӣ рафтааст ва ҳеҷ гоҳ барнамегардад. Дар ин навъ рубой ҳисси дилсӯзии модаронаро метавон дид.

Ё рубоии дигаре, ки ифодагари дарду ғами яке аз яъзоёни оила, баҳусус хоҳар мубошад, ки барои бародари аз ҷаҳон рафтааш сурудааст:

Болои мазор кабутарои қушай,
 Ҳайфи акам, ки дар хок рупушай.
 Мегум биравум, ҳуй бикунум болоша,
 Ай таи кафан зағора гирифтаи руша [16, с. 39].

Рубоӣҳое, ки дар боло зикр гардид, ҳоли духтар ё модари ғамзадаро нишон медиҳанд, ки аз фарзанди азиз ё бародар, ҳамсар ҷудо гардидаанд. Худро тасалли додани шуда таъкид менамоянд, ки гарчанде ӯ дар зери хок хобидааст, бо омадани баҳор дар болои марқадаш сабза мерӯяд ва ин нишонае аз ҳамон ҷигарбандаш доништа мешавад. Ба ҳамин монанд дар рубоии халқии мардуми тоҷик чунин мазмун ифода ёфтааст:

Баҳор омад ба саҳрову дару дашт,
 Ҷавонӣ ҳам баҳоре буду бигашт.
 Сари қабри ҷавонон лола рӯяд,
 Даме, ки маҳвашон оянд ба гулгашт [9, с. 147].

Дар асл бисёре аз рубоӣҳо ҳиссиёт ва нигоҳи занонро инъикос намудаанд, ки дар зиндагӣ аз шахсони наздикашон ҷудо мешаванд ва нокомии аз даст додани онҳоро мусибати вазнинтарин медонанд. Дар як рубоии дигари халқӣ ғаму алами инсонҳое инъикос гардидааст, ки аз такрор ба такрор рафтани онҳо бар сари қабри волидон ё акаву хоҳар дарак медиҳад.

Имсол чӣ солай, алафо ғура гирифт,
 И очаи ҷон болои мазор хона гирифт.
 Гуфтум биравум хавар бигирум руша,
 Зоғор дамидай қаҷақой абруша [3, с. 73].

Мазмуни рубоии зайл рӯзҳои мудҳиши нафароне, ки ба сарашон мусибати вазнин омадааст ва эшонро аз шахси наздикашон ҷудо намудааст, ифода менамояд. Ровӣ аз мотами гирифтаи хеш ва ба ҷои шодиву нишот ба ғаму ғусса гирифтаи шуданашро қисса мекунад.

Тибқи шаҳодати фолклоршинос, академик Р. Амонов ба воситаи рубоӣ ҳолати руҳонӣ ва қиёфаи шахс хеле возеҳ тасвир меёбад. Аз мазмуни рубоӣ як нафари шахси наздики худро гумкарда, абадан аз даст дода ва дар назди марг ноилоҷ мондаро мебинем, ки бар сари қабр рафта, аз фироқи ҳамешагӣ шикоятҳо мекунад:

Дар таи мазор як ҷувори овай,
 Қоғаз ба қалам отаи шерум ховай.
 Ховай, ховай, руш суни маҳтовай,
 Дастуш назане, тамоми ҷош зардовай [3, с. 74].

Рубоӣҳое, ки ҳамчун намуна дар боло дарҷ гардидаанд, аз як тараф, ғаму андуҳи шахсони мотамзадаро ифода кунанд, аз ҷиҳати дигар дар онҳо мазору зиёратгоҳ ва мавзёҳои марбут ба марг тасвир шудааст. Дар рубоӣҳои марбут ба маргу мурда ва марқади онҳо ғаму ғуссаи наздиконашон баён гардидааст. Мардум меҳонад, ки тавассути ин жанрҳои фолклорӣ дарду андуҳи хешро сабук созанд ва орзуву армонҳои нухуфтаи нафари фавтидаро қисса кунанд.

Мундариҷаи бисёре аз рубоӣ ва дубайтиҳои дар ин мавзӯ эҷодшуда нишон медиҳанд, ки наздикони шахси ғавтида аз набудани ӯ дар ғаму ғусса дода шуда, рӯзҳои сахтеро аз сар мегузaronанд. Дурӣ аз ӯ барояшон душвор мебошад. Ин ҳолат дар рубоӣҳои халқӣ хеле пуртаъсир ифода гардида, аз он гувоҳӣ медиҳад, ки нафари марҳум барои хешовандонаш азизу меҳрубон буда, ҷудо намудани марг онҳо аз бедодии замона медонанд. Масалан, дар яке аз рубоӣҳои халқии мардуми Сари Хосор ҳамбастагии маргу аҷал ва манзили охирини одамон – зери хок таҷассум ёфтааст:

Ин ток чӣ ток, таи ин ток чӣ ток,
Маргу аҷал омадан, ҳардуш ба тифоқ.
Маргу аҷал омадан, ҷон металабан,
Ҷонро ба ҳаво бурдан, тан мондасту хок [3, с. 75].

Маънии марг ва дарди ҷонгудоии онро дар марсия фолклоршинос Мажнунов А. чунин нигоштааст: “Воқеан, ҳам дар сурудаҳои марсиявии мардумӣ ва ҳам адабиёти хаттӣ хислатҳои шахси ғавтида ва орзуву ҳаваси дар дил мондаи ӯ бо сӯзу гудоз ифода меёбад” [7, с. 11].

Агар мурдам дар ин дашту биёбон,
Сари мурдем биёӣ эй рафиқҷон.
Ҳамон соат кафанпечам намуданд,
Бигирӣ дар бағал бо чашми гирён [9, с. 161].

Бино ба мушоҳидаи Аминов “Яке аз одатҳои анъанавии мардуми Бадахшон ин аст, ки аз ҷониби занону духтарон болои сари ҷасад суруди суннатии “лалайик” бо оҳанги нарм суруда мешавад” [1, с. 44-53].

Асрҳои гузашта дар баъзе минтақаҳои Тоҷикистон дар марҳилаи мотам ҳолати фиғону нола ва рӯйканиву мӯйкании занону духтарон зери унвони “ҷару самаъ” маълум буд, ки ин манзараи ниҳоят риққатовар маҳсуб меёфт. Хусусан, барои ғавти ҷавон бонувони наздикаш ва хешу ақрабо муддати як сол дар маърақаҳои мотами дигарон амали “ҷару самаъ”-ро иҷро мекарданд. “Дар маросими азодории тоҷикон одати кандани мӯйи сар, дасту рӯй ва аз аламу андуҳи зиёд худро хуншор кардани занон аз қадимулайём роиҷ будааст”, - ёдовар шудааст Ф. Исмоилов [6, с. 46].

Воқеан, марг – ин як раванди бесарусомонии пур аз падидаҳои ғайриҷашмдошт буда, очизии инсонро дар назди он нишон медиҳад. Чунончи, дар рубоии зер дар назди маргу аҷал очиз будани одамон ва оқибати одамон зери хок шудан, чунин суруда шудааст:

Эй марг, ҳазор хона вайрон кардӣ,
Чандин ҷавон зи ҷон бечон кардӣ.
Ҳар гавҳари пурқимате, ки ояд ба ҷаҳон,
Пӯшида ба зери хок яксон кардӣ [12, с. 105].

Дар ин сурудаҳо арзу шикоят нисбат ба марг, фонӣ будани дунё инъикос ёфтааст. Аз мазмуни чунин рубоӣҳо бар меояд, ки ҳаёти кӯтоҳи инсоният барои

худ ва наздиконаш чи қадар аҳаммият дорад. Ҳар як аъзои оила бо лаҳни ба худ хос аз орзуву ормонҳои майит қисса мекунад ва ба мақсад нарасида, бо сабаби аҷал ноком гаштанро ифода месозад. “Дар сурудҳои мотам асосан саргузашти марҳум, орзуи ниятҳои дар дил доштаи ӯ ва ҳиссиёти пурандӯҳи хешовандони ӯ ифода меёфт. Ҳар як хеши марҳум кӯшиш менамуд, ки ҳиссиёти худро бо суханҳои обдору таъсирбахш ифода кунад. Вай ҳар қадар, ки ин корро хубтар ба анҷом мерасонид, ҳамон қадар вазифаи худро дар назди марҳум нағз ва пурра иҷро кардагӣ ҳисоб мешуд”, - нигоштааст Р. Амонов [2, с. 40].

Дар масъалаи мавриди таҳқиқ назар ба рубой истифодаи дубайтӣ камтар ба мушоҳида мерасад. Бо вучуди аз ҷиҳати лафзу маъно сода ва аз ташбеҳу санъатҳои лафзӣ дур будан, дубайтӣ дар ин мавзӯ кам эҷод шудааст. Ҳангоми омӯзиши сарчашмаҳои бадеии фолклорӣ танҳо якчанд дубайтӣ дар мавзӯи зиёрат ва марг дарёфт гардид. “Рубоӣёт ва дубайтиҳои омиёнаро ғолибан мардуми одӣ, на шоирони расмӣ, шинохташуда ва бузург сурудаанд. Ба ин рубоӣёт ва дубайтиҳо нола аз бевафоӣҳои рӯзгор, мушкилоти зиндагӣ, фироқ, ишқ, бадахлии замона, дӯстӣ, интизор, марг ва ғайра бо забони бисёр сода ва раван дар сар то сари рубоӣёт ва дубайтиҳои омиёна дида мешаванд” [10, с. 148]. Гарчанде назми шифоҳӣ, хусусан рубой ва дубайтӣ, аз ҷониби нафарони саводноку донишманд ва аз вазни шеър огоҳ эҷод шавад ҳам, дар масъалаи фарқ гузаштан камтар аҳаммият дода мешавад. Аз нигоҳи мардум рубой ва дубайтӣ жанрҳои ба ҳам монанд буда, тафовути ҷиддӣ надоранд.

Адабиётшиноси тоҷик Р. Шохзамон ин падидаро чунин баён намудааст: “Фарқи рубой аз дубайтӣ дар он аст, ки дубайтӣ бо ҳиҷои кӯтоҳ ва рубой бо ҳиҷои дароз оғоз мешавад. Аз лиҳози муҳтавою мазмун дубайтӣ дарбаргирандаи мазмунҳои лирикист: ишқ, ирфон, ёди дӯст, гиря, сӯзи ҷудой, дармондагӣ, доғи дил ва амсоли инҳо. Дар қолаби бисёре аз рубоӣҳо чуну чаро, шакки фалсафӣ дида мешавад” [11].

Баҳор омад ҳам аз кӯҳу ҳам аз дашт,
Баҳори умри ман ҳам муфт бигзашт.
Сари қабри маро сунбул шинонед,
Ки шояд дилбарам ояд ба гулгашт [5, с. 21].

Дар асл мисраҳои аввали ҳам рубой ва ҳам дубайтӣ муқаддимавӣ ҳисоб ёфта, танҳо дар мисраи чаҳорум матлаб баён карда мешавад. Аз ҳамин лиҳоз шоирони мардумӣ дар вақти эҷоди назм – рубой ё дубайтӣ фарқиятро камтар ба назар мегиранд.

Тасвири рубой ва дубайтӣ дар бораи мазор аз таҷрибаҳои чандинасраи мардуми тоҷик дарак медиҳад. Онҳо дар раванди зиндагии тӯлонии хеш бо сабаби дур афтодан, аз даст додани наздикон, ҷавонмарг шудани фарзандон ва ғайра ба эҷоди чунин матнҳо рӯ овардаанд, то ба ин васила дарду ғами дар дил дошташонро таскин бахшанд. Дар ин мавзӯ, махсусан рубоӣҳои зиёде аз номи зан, модар эҷод шудаанд. Вале боиси тазаккур аст, ки албатта, занони эҷодкор, дониши воло дошта метавонанд дар чунин як ҳолати риққатовар фиғону нола ва ғуссаи хешро тариқи шеър баён намоянд. Чунончи:

Баҳор омад, ки дигар ғам набошад,
Ба шаҳри мо дигар мотам набошад.

Ба марги навшаҳиде, навҷавоне,
Ду чашми модаре пурнам набошад [9, с. 147].

Ба ҳамин мазмун рубоиву дубайтиҳои зиёде мавҷуданд, ки миёни мардуми тоҷик мавриди гуфтор қарор гирифта, боиси таскин бахшидани дарду алам ва ғаму андуҳи онҳо гардидаанд. Ин одатҳо бо мурури замон моҳияти қадимии худро гум карда, бештар шаклҳои нави назми шифоҳӣ дар зиёратгоҳҳо ба мушоҳида мерасанд. Яъне ба мазор рафта таронаҳои намудани бонувон камтар ба назар мерасад. Аммо ҷой додани мисраҳои шеърӣ дар санги болои марқади марҳумҳо бештар гардидааст:

Сари гӯри ту биншастам даме чанд,
Бигиристам зи андуҳу ғаме чанд.
Зи санги сарди болои мазорат,
Бипурсидам: баҳои одамай чанд? [15, с. 36].

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки солҳои охир дар мазору гӯристонҳо аз ҷониби мардум амалҳои ободу таъмир кардан ва тавора бастанӣ атрофи онҳо иҷро мешаванд. Инчунин барои эҳтироми арвоҳи гузаштагон бисёре аз хешовандон бар сари қабри нафари ғавтида пораҳои санги мармар ё тахтачоро насб карда, дар онҳо пораҳои шеъриро ҳаққокӣ менамоянд. Дар баъзе сангҳо шеърҳои навишта шудаанд, ки бо мутолиаи онҳо хонанда ба риққат меояд.

Рубоиву дубайтиҳо доир ба мазору қабристон, санги мазор вобаста ба фаҳмишу дарк ва тақомули тадриҷии фикру ҷаҳонбинии шахсони табақаҳои мухталиф мазмуни иҷтимоии худро гум мекунанд ва дар зиндагӣ мавқеъ ва хусусияти нав пайдо менамоянд. Мардуми тоҷик ҳоло ҳам дар ҳолати афсурдагӣ ва ҳангоми гирифтори ба ғаму кулфат чунин рубоӣҳои дорои мазмуни шикоят аз фалакро эҷод карда, ба ин восита қалби хешро тасаллӣ медиҳанд.

Хулоса, рубоӣ аз жанрҳои маъмулу машҳури назми шифоҳӣ ба шумор рафта, дар тамоми ҷанбаҳои ҳаёти одамон – чи шодиву нишот ва чи ғаму андуҳ дучор меояд.

Адабиёт

1. Аминов, А. Ҷанбаҳои фолклории маросими азодории мардуми Бадахшон // Паёмномаи фарҳанг, 2020. – №4 (52). – С. 44-53.
2. Амонов, Р. Очерки эҷодиёти даҳанакии Кӯлоб (Дар асоси материалҳои фолклори Сари Хосор) / Р. Амонов. – Душанбе, 1963. – 344 с.
3. Амонов, Р. Рубоӣҳои халқӣ ва рамзҳои бадеӣ / Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 296 с.
4. Амонов, Р. Лирикаи халқии тоҷик. Қиссаи беди баланд, ҷанори пургул ва себи Самарқанд / Р. Амонов. – Душанбе: Дониш, 2023. – 590 с.
5. Асрорӣ, В. Жанрҳои хурди фолклори тоҷик (Дастури таълими барои факултаҳои филологӣ) / В.Асрорӣ. – Душанбе: Маориф, 1990. – 256 с.
6. Исмоилов, Ф. Инъикоси одоби русуми азодорӣ дар ашъори Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2024. – №1 (65). – С. 15-21.
7. Мажнунов, А. Элегия в фольклоре и современной таджикской

литературе. Дисс. канд. фил. наук, – Душанбе, 2017. – 170 с.

8. Музаффарӣ, М. Ҷойҳои муқаддаси Тоҷикистон (Китоби 2) / М. Музаффарӣ, Ҳ. Камол. З. Наботзода. – Душанбе: Деваштиҷ, 2007. – 176 с.

9. Намунаҳои фольклори Эрон / тартибдиҳандагон Э. А. Шварц, Т. Неъматов. – Душанбе, 1963. – 386 с.

10. Оймаҳмадов, Р. Нуқоте дар боби сабки рубоӣ ва дубайтиҳои омиёнаи тоҷик // Суханшиносӣ, 2016. – №1. – С. 146-156.

11. Раҳмон, Ш., Кароматуллоева, Н. Фарқи дубайтӣ аз рубоӣ дар чист?. [Манобеи электронӣ] – Низоми дастрасӣ. <https://ovozitojik.uz/news/14660>

12. Рубоӣ ва сурудҳои халқи Бадахшон / Гирдоваранда ва тартибдиҳанда Н. Шакармуҳаммадов. – Д. Ирфон, 1965. – 119 с.

13. Русское народное творчество. – Москва, 1959. – 327 стр.

14. Ҳазору як рубоӣ / мураттиб А. Сӯфизода. – Душанбе: Адиб, 2013. – 152 с.

15. Шералӣ, Л. Санги мазор. Байтҳо барои санги гӯрҳо ва мақбараҳо / Л. Шералӣ. – Душанбе, 1993. – 112 с.

16. Эҷодиҳои даҳанакии аҳолии Кӯлоб / тартибдиҳанда Р. Амонов. – Душанбе, 1963. – 252 с.

Носирова Лайло

СМЕРТЬ, ТРАУР И ПАЛОМНИЧЕСТВА В НАРОДНЫХ РУБАЯХ И ДВУСТИШИЯХ

Данная статья посвящена анализу и интерпретации понятий «мазар» и «зиёрат» в народных рубаях и двустушиях. В частности, отмечается, что в исследованиях литературоведов и фольклористов жанры рубаи и двустушия рассматриваются как выражение целей и стремлений народа. Анализ произведений показывает, что человек, его окружающая среда, духовные ценности и культура в целом находятся в тесной взаимосвязи. В этом контексте жанры рубаи и двустушия, являясь продуктами творческой деятельности, ярко отражают жизнь народа и играют значительную роль в развитии и совершенствовании его духовности.

Устная народная поэзия, особенно рубаи и двустушия, занимает важное место в духовной и культурной жизни таджикского народа. С древних времен таджики передавали различные рубаи и двустушия устно и письменно, сохраняя их из поколения в поколение. Народные рубаи и двустушия адаптировались к условиям жизни людей, становясь средством выражения их скорби и внутренних переживаний. Эти жанры отражают разнообразные аспекты человеческой жизни, такие как природа, социальные отношения, радость и печаль, грусть и горе, отчуждение, верность и неверность. В статье рассматриваются примеры рубаи и двустуший, затрагивающих темы могил, паломничества, смерти и траура.

Также исследуются основные установки таджикского народа, связанные со смертью, трауром, посещением могил близких, а также их воплощение в народных рубаях и двустушиях. В статье обсуждаются мнения и идеи исследователей в области литературы, фольклора, истории и этнографии.

Ключевые слова: устная традиция, культура, таджикский народ, рубай, двустушия, паломничество, могила, скорбь, традиция, небо, сон, боль, смерть, траур.

Nosirova Laylo

DEATH, MOURNING AND PILGRIMAGE REFLECTED IN FOLK QUATRAINS AND COUPLES

This article examines the concepts of *mazar* (sacred shrine) and *ziyarat* (pilgrimage) as represented in folk quatrains and couplets, offering an analysis and interpretation of their cultural and spiritual significance. Notably, literary scholars and folklorists consider the genres of quatrains and couplets as expressions of the aspirations and collective consciousness of the people. The analysis of these works reveals the intricate interconnection between the individual, the surrounding environment, spiritual values, and culture as a whole. In this context, quatrains and couplets, as products of creative expression, not only vividly reflect the lived experiences of the people but also play a crucial role in shaping and enriching their spirituality.

Oral folk poetry, particularly quatrains and couplets, occupies a significant place in the spiritual and cultural life of the Tajik people. Since ancient times, Tajiks have transmitted these poetic forms both orally and in writing, ensuring their preservation across generations. Folk quatrains and couplets have evolved in response to the lived realities of the people, serving as a medium for expressing emotions, internal struggles, and reflections on life. These genres encompass a broad spectrum of human experiences, including nature, social relationships, joy and sorrow, grief and mourning, alienation, loyalty, and betrayal. This article specifically examines quatrains and couplets that explore themes related to graves, pilgrimage, death, and mourning.

Additionally, the author investigates the expression of folk beliefs regarding death, mourning, and the practice of visiting the graves of loved ones, in folk quatrains and couplets. The study also engages with scholarly discussions from the fields of literature, folklore, history, and ethnography to provide a comprehensive understanding of these cultural expressions.

Keywords: oral tradition, culture, Tajik people, quatrain, couplet, pilgrimage, grave, tradition, sky, dream, pain, death, mourning.

ТДУ 37точик+008+39точик+9точик+795/796.1+72точик
Шарифзода Фирдавс

ОМУӢЗИШИ МАСЪАЛАҲОИ МЕРОСИ ФАРҲАНГИ ҒАЙРИМОДДИИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР ПАЖУӢШИШҲОИ ПИТФИ

Дар мақола саҳми ходимони илмӣи Пажуҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот (минбаъд ПИТФИ) дар таҳқиқи масъалаҳои мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик мавриди омузиши қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки ходимони илмӣи ПИТФИ тавассути баргузор намудани конференсияву мизҳои мудаваар, экспедитсияҳои илмӣ ва ташикили таҳқиқоти сотсиологӣ дар самти омузиши мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик саҳми муносиб гузоштаанд.

Натиҷаи экспедитсияҳои мардумишноӣ, санъатишноӣ ва фарҳангишноӣи ходимони илмӣи ПИТФИ, ки дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ баргузор гардиданд дар шакли мақолаву гузоришҳо дар силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» пешниҳод шудаанд. Дар мақола мазмуну мундариҷаи дувоздаҳ шумораи ин силсилакитоб, ки тӯли солҳои 2016-2023 интишор ёфтаанд, таҳлил шудааст.

Ба андешии муаллиф наири силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» сараввал ба барои асоснок намудани ин ё он унсури фарҳангӣ ва ворид сохтани он ба «Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ», ки яке аз талаботҳои бевоситаи феҳристнигории ЮНЕСКО мебошад, замина гузошт. Сипас маводи силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» барои таҳияи номинатсияи унсурҳои фаъоли мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик ва пешниҳоди онҳо барои ворид кардан ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО шароит муҳайё сохт.

Илова бар ин, дар мақола ишора шудааст, ки наири силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» барои тавлиди донишҳои нав марбут ба мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик мусоидат карда ҳамчун сарчашмаи муҳим ҷиҳати таҳқиқи масъалаҳои мубрами мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва омузишии фанҳои таълимӣ аз ҷониби донишҷӯёну омузгорон, муҳаққиқон ва мутахассисони соҳа пайваста мавриди истифода қарор мегирад.

Калидвожаҳо: ПИТФИ, мероси фарҳанги ғайримоддӣ, силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик», таҳқиқ, экспедитсияи илмӣ, таҳқиқоти сотсиологӣ, унсури фарҳангӣ, маводи экспедитсияҳои мардумишноӣ, санъатишноӣ ва фарҳангишноӣ, феҳристи ҳунармандон.

Пажуҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот (минбаъд ПИТФИ) дар радифи омузиши масъалаҳои мубрами фарҳангу ҳунар ба таҳқиқи масоили ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик таваччуи хосса зохир намудааст. Аз ҷумла, моҳи августи соли 2003 дар баргузории конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии «Расму ойинҳо ва ҷашну маросимҳои мардумӣ: эҳё ва танзим тавассути фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ» саҳм гузошт. Муҳтавои маърӯзаҳои ҷолиби ин конфронс, аз қабили «Фарҳанги мардум ба унвони мавзуи фарҳангишноӣ», «Сайри гули Лола: анъана ва навоарӣ», «Масъалаҳои омузиши ҷашнҳо ва маросимҳои

миллӣ дар тасвири видео ва компютер», «Ситоиши ҷашну маросимҳо дар адабиёт», «Заминаҳои таърихӣ ҷашнҳои тоҷикӣ ва муаммоҳои таҳқиқи он», «Танзими тӯю маъракаҳо: вазъият ва мушкилиҳо», «Гулгардонӣ. Ҷуфтбаророн. Суманак. Оташафрӯз», «Расму ойинҳои миллӣ тавассути муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ», «Маросим ва анъанаҳои мардумӣ дар барномаҳои дастаҳои худфаъолиятӣ», «Боғҳои фарҳангу фароғат ва ҷашну маросимҳои мардумӣ», «Китобшиносии расму ойинҳо ва ҷашну маросимҳои мардумӣ» ва дигар мақолаву гузоришҳо дар шумораи 9-уми нашрияи илмӣ таҳлилии «Паёмномаи фарҳанг» чоп шуданд [5]. Ҳамзамон, бо ташаббуси ПИТФИ соли 2005 конфронси байналмилалӣ «Фарҳанги мардум: вазъият, проблема ва дурнамо» баргузор шуд ва маҷмуаи мақолаҳои ин конференсия таҳти ҳамин унвон дар ҳаҷми 208 саҳифа аз ҷониби нашриёти «Эҷод» интишор ёфт [21]. Дар маҷмуаи мазкур мақолаҳои коршиносон ва олимони соҳа «Хусусият ва рушди инкишофи эҷодӣ бадеии мардум» [21, с.33-38], «Ороиш дар фарҳанги мардум» [21, с.66-70], «Қасбу ҳунари мардумӣ дар адабиёти асрҳои XVI-XVII» [21, с.71-75], шомил шудаанд. Инчунин, оид ба масоили мубрами ҳифзу нигоҳдорӣ ва мавриди омӯзишу тарғиб қарор додани мероси миллии фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик аз ҷониби ходимони илмӣ ПИТФИ дар саҳифаҳои нашрияҳои таҳассусӣ мақолаҳои «Маросими мавсимии «Ашлагон» [8], «Лексикаи ҳунармандии «Шахрошӯб»-и Сайиди Насафӣ» [23], «Читгарони Истаравшан» [3] ва ғайраҳо ба таъъ расиданд.

Моҳи апрели соли 2006 бо ибтикори ПИТФИ конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ таҳти унвони «Нақши муассисаҳои фарҳанг дар густариши тамаддуни Ориёӣ» баргузор гардид ва дар он масъалаҳои марбут ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик низ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Маводи конференсия, ки фароғири 20 маърӯза, сухани ифтитоҳӣ вазири фарҳанги вақт Р. Амиров ва мурочиатномаи иштирокчиёни конференсия ба кормандони соҳа ва ҳама шаҳрвандони ҷумҳурӣ буд, нашр шуд [4]. Дар он, аз ҷумла матни ҷунин маърӯзаҳо: «Пайванди устураи Сиёвуш бо ҷашни Наврӯз» [6], «Меҳргон» [7], «Суннатҳои рақси ориёӣ ва роҳҳои баргузории онҳо дар муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ» [1], ба таъъ расиданд.

Ҳамзамон, ПИТФИ дар ҳамкорӣ бо Институти «Ҷомеаи кушода» – Бунёди мадад моҳи ноябри соли 2007 мизи мудавварро дар мавзӯи «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби татбиқи он» баргузор намуд. Таҳти ҳамин унвон [2] маводи мизи мудаввар чоп шуд, ки дар он мақолаҳои олимони соҳа: Шосаидов, С. Вазъият ва пешомадҳои татбиқи Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоят ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ. – [2, с.56-67]; Шерматов, Ҷ. Масъалаҳои мубрами бунёди асосҳои илмӣ татбиқи Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. – [2, с.68-74]; Сулаймонӣ, С., Каримов, Б. Роҳҳо ва самтҳои бунёдии амалисозии нуқтаҳои Консепсияи рушди фарҳанг. – [2, с.75-80] ва дигарон ворид шудаанд.

ПИТФИ дар баробари ташкилу баргузории конференсияву мизҳои мудаввар тавассути мавзӯҳо ва лоиҳаҳои илмӣ ҷиҳати омӯзиши масъалаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ кӯшиши зиёд ба харҷ додааст. Аз ҷумла, татбиқи лоиҳаҳои «Бунёд ва рушди захираҳои ҳуҷҷатишуда доир ба фарҳанг ва санъат» (барои солҳои 2008-2010), «Бунёди Маркази захираҳои иттилоотӣ ҳуҷҷатишуда доир ба фарҳанг ва санъати халқи тоҷик» (барои

солҳои 2011-2013), «Ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддии захираҳои иттилоотии ҳуччатишудаи халқи тоҷик» (барои солҳои 2014-2016) ва мавзуи илмӣ «Таҳқиқ ва ҳуччатикунонии унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ дар кишвар» (барои солҳои 2016–2020) барои ташкилу баргузори экспедитсияҳои илмиву сафарҳои хидматӣ чихати чамъоварии мавод, коркард ва таҳқиқи масоили мубрами ҳифзу нигохдории мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик шароит муҳайё сохтанд.

Натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодаи олимони ПИТФИ дар доираи мавзуи илмӣ «Таҳқиқ ва ҳуччатикунонии унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ дар кишвар» (барои солҳои 2016–2020) дар силсилакитоб таҳти унвони ягонаи **«Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик»** ба таври муфассал интишор ёфтаанд. Тӯли солҳои 2016-2023 дувоздаҳ шумораи ин силсилакитоб ба таърифи расидааст. Дар онҳо маводи экспедитсияҳои мардумшиносӣ, санъатшиносӣ ва фарҳангшиносӣ ходимони илмӣ ПИТФИ аз шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ дар шакли мақолаву гузоришҳо пешниҳод шудаанд. Сараввал ин мавод барои асоснок намудани ин ё он унсури фарҳангӣ ва ворид сохтани он ба «Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик», ки яке аз талаботҳои бевоситаи феҳристнигории ЮНЕСКО мебошад, замина гузошт. Сипас маводи силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» барои таҳияи номинатсияи унсурҳои фаёли мероси фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик ва пешниҳоди онҳо барои ворид кардан ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО шароит муҳайё сохт.

Дар шумораи якуми силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [9] натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносию санъатшиносии дар шаҳру ноҳияҳои Истаравшан, Ашт, Шаҳритӯс ва Муъминобод барпогашта, инъикос ёфтаанд. Шумораи якум фарогири сарсухану хулоса, 6 мақолаи ходимони илмӣ Шуъбаи эҷодиёти мардумӣ ва таҳлилию методӣ, 4 замимаи Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддӣ, мебошад. Дар хулосаи маҷмуа, натиҷаи вазъи воқеии рушди намунаҳои фарҳанги ғайримоддӣ, дар вазъияти таназзулу азбайнравӣ қарор доштани баъзе касбу ҳунарҳо дар шаҳру ноҳияҳои зикршуда, таҳлил ёфта, шарҳи навҳои маводи аз сафарҳо гирдоваришуда, тавсияҳои мушаххас чихати рафъи душвориҳо ва дурнамои рушди соҳа баён ёфтаанд.

Экспедитсияи навбатии ходимони ПИТФИ бо мақсади омӯзишу таҳқиқи вазъи воқеии фарҳанги ғайримоддӣ, гирдоварии мавод доир ба рақси тоҷикӣ ва ҳунарҳои бадеии халқӣ дар ноҳияҳои Шугнон, Роштқалъа, Ишкошим, Рӯшон ва шаҳри Хоруғи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон баргузор гардид. Экспедитсия имкон дод, ки фаъолияти 190 ҳунарманд ва санъаткори ин минтақа омӯхта шавад. Ҳамзамон, роҷеъ ба таомҳои анъанавии маҳаллӣ маълумоти муфассал чамъоварӣ карда шавад. Натиҷаи экспедитсияи мазкур дар шумораи дуюми «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [10] мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ин шумора фарогири пешгуфтору хулоса, 10 мақола, феҳристи ҳунармандон ва фишурда ба забони англисӣ мебошад.

Натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз шаҳру ноҳияҳои Панҷакент, Деваштич, Мастҷох, Зафаробод, Исфара, Конибодом ва Бӯстони вилояти Суғд дар шумораи сеюми «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [11] инъикос ёфтааст. Дар ин шумора 21 мақола, феҳристи ҳунармандони ҳар як шаҳру ноҳия дар 7

замима ва фишурдаи корҳои анҷомдода ба забони англисӣ пешниҳод шудааст.

Дар **шумораи чоруми** «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [12], ки аз 8 бахшу 28 гузоришу мақола иборат аст оид ба натиҷаи экспедитсияҳои этнографию санъатшиносӣ, ки дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон – ноҳияҳои Восеъ, Балҷувон, Данғара, Фархор, Ховалинг ва шаҳри Кӯлоб баргузор гардидаанд, мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар ин шумора мақолаҳои муҳаққиқон: Д. Раҳимов «Ансамбли фолклории оилаи Холовҳо (дар ҳамкорӣ бо А. Аминов), «Суннати гӯрғулисароӣ ва мазмуни дostonҳои «Гӯрғулӣ», «Чашни Наврӯз», «Сохтани соҳҳои мусиқии суннатӣ», «Зинсозӣ» (дар ҳамкорӣ бо А. Абдуллоев), «Заргарӣ», «Нигоҳе ба варзиши суннатӣ ва бозиҳои бачагонаи минтақаи Кӯлоб»; А. Аминов «Ашағлон», «Равғанрезон», «Саршӯён», «Чодарзанон», «Хунари табақтарошӣ дар шароити имрӯза», «Зиёратгоҳи Султон Увайси Қаранӣ», «Занбӯрпарварӣ»; З. Холмуродов «Табақтарошӣ дар ноҳияи Восеъ», «Ғаҳворасозӣ», «Бӯрёбофӣ», «Намадмоӣ», «Қурутмоӣ», «Чакдонсозӣ», «Ҳалвопазӣ»; А. Абдуллоев «Қамчинбофӣ – яке аз хунаҳои анъанавии тоҷикон», «Пешаи оҳангарӣ дар Фархор»; Л. Носирова «Чакандӯзӣ», «Кокулбофӣ», «Қурукдӯзӣ» (дар ҳамкорӣ бо М. Ниёзова); Ш. Бердиева, Г. Каримова «Нигоҳе ба таомҳои суннати минтақаи Кӯлоб» ба таърифи расидаанд.

Шумораи панҷуми «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [13] аз 6 бахш, 20 мақола ва 8 замима иборат аст. Дар бахши якуми маҷмуа гузоришҳои умумии муҳаққиқон: З. Холмуродов, А. Абдуллоев «Вазъи имрӯзаи касбу хунаҳои мардона дар баъзе шаҳру ноҳияҳои минтақаи Хатлон»; Л. Носирова «Назаре ба касбу хунаҳои бонувони шаҳрҳои Бохтару Леваконт»; М. Ниёзова «Вазъи кунунии хунаҳои занонаи баъзе навоҳии водии Вахш» пешниҳод шудааст. Дар бахшҳои «Санъати иҷроӣ», «Касбу хунаҳои суннатӣ», «Донишу таҷрибаҳои анъанавӣ» ва «Таомҳои анъанавии маҳаллӣ»: мақолаҳои муҳаққиқон Д. Раҳимӣ «Рақс бо ангуштпона», «Заргарӣ», «Адрасбофию абрбандӣ дар шаҳри Бохтар», «Қафассозӣ», «Танӯрсозӣ дар водии Вахш» (дар ҳамкорӣ бо З. Холмуродов), «Таҷрибаҳои ҷӯпонӣ», А. Аминов «Маҳорати хунарии як бонувони деҳотӣ», «Санъаткори мардумӣ Муҳаммадҷон Ҳусейнзода», «Хунаҳои гилембофию чомадӯзӣ», «Кирмакпарварӣ», З. Холмуродов «Оҳангарӣ дар ноҳияи Ҷалолиддини Балхӣ», М. Ниёзова «Кокулбофӣ», Л. Носирова «Рӯймолдӯзӣ», «Тарҳалво», У. Тағай «Чанд сухан роҷеъ ба хунаҳои бонувони ноҳияи Кубодиён», А. Абдуллоев «Донишу таҷрибаҳои кабкпарварӣ ва кабкбозӣ», Г. Каримова «Анвои нон, таомҳои суннатӣ ва шириниҳои сокинони водии Вахш», Ш. Бердиева «Таомҳои анъанавии мардумии ноҳияҳои Ҷ. Балхӣ ва Ҷайхун» ворид шудаанд. Дар бахши 6-и маҷмуа дар 8 замима Феҳристи хунаҳандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии шаҳрҳои Бохтар (собик Қӯрғонтеппа), Леваконт, ноҳияҳои Вахш, Дӯстӣ, Кушонӣён (собик Бохтар), Кубодиён, Ҷайхун, Ҷ. Балхӣ номнавис шудаанд.

Дар **шумораи шашуми** силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [14] натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии минтақаи Рашт мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар он 22 гузоришу мақола оид ба касбу хунаҳои дар ноҳияҳои водии Рашт, аз ҷумла хунаҳои ҷӯбкорӣ, оҳангарӣ, дуторсозӣ, деворгарӣ, сартарошӣ ва хунаҳои дастии бонувон ҷой шуд. Ҳамзамон, дар бахшҳои «Анъанаҳои шифохӣ», «Донишу таҷрибаҳои анъанавӣ», «Таомҳои анъанавии

маҳаллӣ», «Чашну ойинҳо» ва «Варзиши суннатӣ ва бозиҳои анъанавии бачагон» мақолаҳои мубрами ходимони илмӣ ПИТФИ, аз қабилӣ «Ривоятҳо дар бораи мавзеҳои муқаддас ва шахсиятҳои таърихӣ», «Намунаҳо аз фолклори сокинони водии Рашт», «Шугун ва боварҳои мардумӣ», «Донишу таҷрибаҳои боғдории мардуми Рашт», «Таҷрибаҳои суннати обёрии мардуми Рашт», «Чойхона ҳамчун марказҳои фарҳангӣ-фароғатӣ», «Донишу малакаи занбӯрпарварии Саидмуродов Баҳодур», «Таомҳои анъанавӣ мардуми Рашт», «Хуруқҳои шири мардуми ноҳияи Лахш», «Кулчаи чойӣ», «Баъзе аз таомҳои мардуми чорводор», «Чашни Хут», «Замони фарорасии Наврӯз дар тақвимҳои суннатӣ», «Шарҳи чанд бозии бачагона аз навоҳии водии Рашт» нашр шуданд. Дар поёни китоб Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии ноҳияҳои Лахш, Нуробод, Рашт, Сангвор ва Тоҷикобод ҷой дода шудааст.

Натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз водии Бартангӣ ноҳияи Рӯшони ВМКБ пурра дар **шумораи ҳафтуми** «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [15] инъикос ёфтааст. Муҳаққиқон дар чараёни омӯзиш бештар ба вежагҳои ташкилу баргузории чашну ойинҳо, истифодаи касбу ҳунароҳои суннатӣ, донишу таҷрибаҳои анъанавӣ, таомҳои анъанавӣ маҳаллӣ, варзишҳои суннатӣ ва бозиҳои бачагонаи ин водӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда, тавассути мақолаҳои «Бочайём ва мавқеи он дар рӯзгори мардум», «Суннатҳои чашни арӯсӣ дар водии Бартанг», «Анъанаи осиебсозӣ дар водии Бартанг», «Гачура (жув)», «Шогунбат – хӯроки наврӯзӣ дар Рӯшон» (Г. Мадимарова), «Нигоҳе ба таҷлили иди Қурбон дар водии Бартанг», «Истифодаи паргич (ҳамел) дар фарҳанги мардум», «Сабад (цамуг) ва истифодаи он» (А. Абдуллоев), «Остони “Мушқилкушо” дар деҳаи Емси водии Бартанг» (Қ. Аламшоев), «Чанд суҳан дар бораи чашну маросимҳои мардуми Бадахшон», «Таҷрибаҳои ғаллакорӣ мардуми водии Бартанг», «Кӯли Сарез дар ривоятҳои мардумӣ» (А. Аминов), «Оҳангарӣ дар Рошорв», «Чойгоҳи дарахт ва меваи тут дар рӯзгори мардуми Рӯшон» (З. Холмуродов), «Боварҳои халқӣ ва тасавуроти асотирии сокинони Бадахшон», «Бозиҳои анъанавӣ бачагонаи Бадахшон» (Д. Раҳимӣ), «Хӯроқҳои маҳаллии сокинони Бартанг», «Қурутмоӣ (Пухт)» (Л. Носирова, Ш. Бердиева) ба бештари масоили то кунун таҳқиқнашуда равшанӣ андохтанд. Дар охир аз экспедитсияи баргузоршуда ҳулоса ва натиҷагирӣ карда шуда, феҳристи ҳунармандони водии Бартанг таҳия гаштааст.

Дар **шумораи ҳаштуми** силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [16] натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар соли 2019, ки дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд (Исфара, Конибодом, Истаравшан, Шахристон, Айнӣ, Спитамен, Ҷаббор Расулов) ва вилояти Хатлон (Ёвон, Ҳамадонӣ, Шамсиддин Шохин, Абдурахмони Ҷомӣ) доир гардиданд, ҷамъбаст шудааст. Дар ин шумора 27 мақолаи муҳаққиқон Д. Раҳимӣ, А. Аминов, З. Холмуродов, Ш. Аттоев, А. Абдуллоев, Л. Носирова, Ш. Бердиева, Г. Каримова ва Умедаи Тағай ба таърифи расидаанд. Аз ин ҳисоб 1 мақола мансуб ба баҳши «Анъанаи шифоӣ», 3 – баҳши «Санъати иҷроӣ», 13 – баҳши «Касбу ҳунароҳои суннатӣ», 1 – баҳши «Донишу таҷрибаҳои анъанавӣ», 6 – баҳши «Таомҳои анъанавӣ маҳаллӣ», 3 – баҳши «Чашну маросимҳо» мебошанд. Дар поёни китоб Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии шаҳрҳои Исфара, Конибодом, ноҳияҳои Абдурахмони Ҷомӣ,

Шамсиддин Шохин, Ҷаббор Расулов ва Спитамен чой дода шудааст.

Бо истифода аз маводи экспедитсияҳои тӯли солҳои 2018-2019 доиршуда дар **шумораи нухуми** «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [17] 29 мақолаи муҳаққиқони соҳа интишор ёфтааст. Як гурӯҳи муҳаққиқон дар навиштаҳои худ бештар ба масъалаҳои анъанавии байтхонӣ дар ноҳияи Айнӣ, фаъолияти Ансамбли фолклорӣ-этнографии «Насими Дарвоз», вазъи ҳунароҳои мардумии ноҳияи Дарвоз, ҳунароҳои кафшдӯзӣ ва мӯзадӯзӣ дар Норақ, ҳунароҳои токидӯзӣ, рассомӣ, гулдӯзӣ, тобасангтарошӣ, созтарошӣ ва дигар навъи ҳунармандӣ тавачҷуҳ зоҳир кардаанд. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон перомунӣ тайёр кардани таомҳои миллӣ, аз қабилӣ таомҳои маҳаллии мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ, Дарвоз ва ноҳияи Айнӣ таҳқиқот доир намуда, оид ба тарзи ҳасибтайёркунии, пухтани санбӯсаи сайёр, оши туруш, ғалмундӣ, сангрёза ва ҳалвои сарӣ шир маълумотҳои ҷолиб пешниҳод кардаанд. Илова бар ин, дар ин шумора оид ба бахши «Чашну маросимҳо» мақолаҳои «Эҳёи сайри лола дар Исфара», «Чилланишинӣ ё шаби чилла дар ноҳияи Дарвоз», «Шарҳи баъзе маросимҳои тӯӣ арӯсии мардуми Файзобод» ва марбут ба бахши «Бозӣҳои анъанавии бачагона» мақолаҳои «Тавзеҳи бархе аз бозӣҳои бачагона дар ноҳияи Панҷ» ва «Шарҳи чанд бозии бачагона» ба таъҷ расидаанд. Ҳамзамон, дар замимаи китоб Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии ноҳияҳои Айнӣ, Дарвоз, Кӯҳистони Мастҷоҳ, Темурмалик, Хуросон ва шаҳри Норақ пешниҳод шудааст.

Дар **шумораи даҳуми** силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик» [18] натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2019-2020 дар 2 гузоришу 15 мақола мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар гузоришҳои муҳаққиқон З. Холмуродов, Н. Иқромӣ «Чанд суҳан дар бораи вазъи кунунии касбу ҳунаро дар Панҷакент» ва Ш. Бердиева «Андешаҳо перомунӣ ҳунароҳои бонувони Ҳатлонзамин» роҷеъ ба вежагӣҳои рушду таҳаввули касбу ҳунароҳои мардумӣ андешаҳои ҷолиб баён ёфтаанд. Дар бахши «Санъати иҷроӣ» мақолаҳои муҳаққиқон Н. Кличева «Эҷодиёти мусиқӣ, рақс ва бадеӣ дар Панҷакент», Д. Раҳимӣ «Ансамблҳои фолклорӣ ва оилавӣ василаи пешбарандаи фарҳанги ғайримоддӣ» ворид шудаанд. Оид ба касбу ҳунароҳои ҷӯбкорӣ, осӣббонӣ, рағзабофӣ, нонпарсозӣ, ҷувозкашӣ мақолаҳои муҳаққиқон А. Аминов, З. Холмуродов, Н. Иқромӣ, Ш. Каримова, А. Абдуллоев бахшида шудаанд. Бахши «Донишу таҷрибаҳои анъанавӣ» мақолаҳои Қ. Аламшоев «Анъанавӣ шикор дар Помири Шарқӣ», А. Абдуллоев «Таҷрибаҳои моҳидорӣ дар байни мардуми Мурғоб», П. Абдулвоҳидов «Донишу таҷрибаҳои заршӯӣ дар Шугнов», А. Аминов «Тарзу усулҳои хушконидаи меваҳо дар ноҳияи Айнӣ»-ро дарбар гирифтааст. Муҳаққиқ Ш. Бердиева дар бахши «Таомҳои анъанавӣ маҳаллӣ» оид ба тарзи таҳияи бурак ва санбӯсаи ширӣ маълумотҳои ҷолиб пешниҳод кардааст. Мақолаҳои муҳаққиқон Д. Раҳимӣ «Муҳитҳои фарҳангӣ – маҳалли иҷро, интиқол ва густариши унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» ва Г. Мадимарова «Ҳамгироии фарҳангӣ ва нақши он дар иттиҳоди мардум» дар бахши 6-и китоб «Муҳитҳои фарҳангӣ» шомил шудаанд. Бахши «Бозӣҳои анъанавӣ бачагона» фарогири мақолаҳои муҳаққиқон Ш. Қурбонов «Инъикоси баъзе маросим дар бозӣҳои бачагона» ва С. Саидзода «Шарҳи чанд бозӣ дар Дарвоз» мебошад. Дар замимаи китоб Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги

ғайримоддӣ аз шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд, ноҳияҳои Восеъ, Панҷ, Шаҳритӯс, Муъминободи вилояти Хатлон, ноҳияи Мурғоби ВМКБ пешниҳод шудааст.

Шумораи ёздаҳуми силсилакитоб [19] аз 19 мақола иборат буда, натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва фарҳангшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2020-2021-ро дарбар гирифтааст. Дар баҳши «Анъанаҳои шифохӣ» муҳаққиқ Л. Носирова дар мақолааш оид ба «Вазъи имрӯзаи афсона ва афсонагӯӣ дар кишвар» маълумот додааст. Мақолаҳои Д. Раҳимӣ «Маросими марбут ба таваллуди тифл», «Анъанаҳои сарисолӣ ва истиқболи баҳор дар Хучанд», И. Раҳимов «Суннатҳои наврӯзии Хучанд», З. Холмуродов «Бозмондаҳои ҷашни Тиргон дар водии Ҳисор» дар баҳши «Ҷашну маросим ва урфу одатҳо» шомил шудаанд. Касбу ҳунароҳои суннатӣ, аз қабилҳои пӯстиндӯзӣ, ҷитгарӣ, кешбофӣ, кундалнигорӣ ва фаъолияти як бонуи ҳунароманд дар доираи гранти давлатӣ дар мақолаҳои муҳаққиқон Д. Раҳимӣ, Л. Носирова, З. Холмуродов, Г. Каримова мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Дар баҳши «Донишу таҷрибаҳои анъанавӣ» мақолаҳои муҳаққиқон: А. Аминов, З. Холмуродов, Ш. Каримова, Г. Каримова ва И. Раҳимов дар бораи «Таҷрибаҳои аспарварии мардуми тоҷик», «Шикор ва ҳосияти шифобахшии суғур», «Фарҳанги меҳмондорӣ сокинони водии Ҳисор», «Гулпарварӣ», «Зардолу дар фарҳанги мардум» маълумот медиҳанд. Дар баҳши «Таомҳои анъанавӣ маҳаллӣ» ду мақолаи муҳаққиқ Ш. Каримова оид ба «Тафовути анвои кашк дар бархе аз манотиқи кишвар» ва «Ҳалво ва навҳои он дар ноҳияи Панҷ» маълумот медиҳад. Вазъи бозҳои бачагона дар ноҳияи Балҷувон ва мавқеи лӯхтакҳо дар фарҳанги суннатии тоҷикон дар мақолаҳои муҳаққиқон А. Аминов ва Д. Раҳимӣ таҳқиқ шудааст. Дар поёни китоб Феҳристи ҳунаромандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддӣ шаҳри ноҳияҳои Турсунзода, Шаҳринав, Балҷувон ва Фазобод шомил шудаанд.

Шумораи дувоздаҳуми силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик» [20], ки натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва фарҳангшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2020-2021-ро инъикос мекунад, аз ду баҳш 24 мақола иборат аст. Дар баҳши якум, ки «Таҳқиқи унсурҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» унвон дорад масъалаҳои донишу таҷрибаҳои кирмакпарварӣ, касбу ҳунароҳои марбут ба коркарди нахҳои пахта, пилла, пашм, таҷлили ҷашни Сада дар Бадахшон, тарзи тайёр ва пухтани хӯрокҳо ва нонҳо дар деҳаҳои Дарғва Каздони ноҳияи Айнӣ, вежагиҳои ҷашни арусии мардуми ноҳияи Абдурахмони Ҷомӣ, рушди касбу ҳунароҳои мардумӣ, аз қабилҳои созтарошӣ, қолинбофӣ, бандбофӣ, бахадӯзӣ, рангрезӣ, болиштдӯзӣ, гаҳворасозӣ, санбӯсапазӣ, кабкпарварӣ ва дигар масоил дар мақолаҳои муҳаққиқон: Д. Раҳимӣ, А. Аминов, Қ. Аламшоев, Л. Носирова, А. Абдуллоев, З. Холмуродов, Г. Каримова, Ф. Фармон, Г. Паҳлавонова, Ш. Каримова мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. «Омӯзишу баррасии ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва табиӣ» – чунин ном дорад баҳши дуюми китоб. Дар он тавассути мақолаҳои муҳаққиқон: Д. Раҳимӣ «Баррасии ривоятҳои шифохӣ дар бораи мазорҳо», А. Аминов «Кӯли Сарез дар ривоятҳои мардумӣ», «Ривоятҳо дар бораи мавзӯҳои муқаддас ва шахсиятҳои таърихӣ ноҳияҳои Рашту Сангвор», З. Холмуродов «Зиёратгоҳи Лангар-Ота дар ноҳияи Спитамен», Г. Паҳлавонова «Ривоятҳо дар бораи кӯҳи «Ҳочмастон», М. Ҷургониев «Ривоятҳои мардумӣ дар бораи мазорҳои Норақ» донишҳои нав марбут ба мероси фарҳанги моддӣ

ҳалқи тоҷик пешниҳод шудааст.

Чунонки таҳлил нишон дод, бо истиснои шумораҳои 4 ва 12 дар поёни ҳар як шумораи силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» Феҳристи ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ илова шудааст. Мавҷудияти ин мавод барои таҳияи «Феҳристи мухтасари ҳунармандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва интишори он [22], замина гузошт. Дар Феҳристи мазкур бо истиснои рӯйхати ҳунармандони шаҳри Ҳисор, ноҳияҳои Рӯдакӣ ва Варзоб ва ноҳияи Ванҷи ВМКБ маълумоти мухтасар дар бораи 5537 нафар ҳунарманд пешниҳод шудааст. Ин Феҳрист дар оянда имкон медиҳад, ки дар заминаи он бо ворид сохтани таъйири иловаҳо феҳристи комили ҳунармандон ва иҷрокунандагони намунаҳои фарҳанги ғайримоддии кишвар таҳия гардад.

Ҳамин тавр, омӯзиш ва таҳлили маводи дар силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» нашршуда имкон дод, ки чунин хулосаҳо ҳосил шаванд:

- ҳодимони илмӣ ПИТФИ дар доираи татбиқи мавзуи илмӣ «Таҳқиқ ва ҳуҷҷатикунӣ унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ дар кишвар» (барои солҳои 2016–2020) тавассути баргузор намудани экспедитсияҳои илмӣ ва ташкили таҳқиқоти сотсиологӣ дар самти омӯзиши мероси фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик саҳми муносиб гузоштаанд;

- наشري силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» барои тавлиди донишҳои нав марбут ба мероси фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик мусоидат кард;

- маводи дар силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» интишорёфта барои тақмили мазмуну мундариҷаи «Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ» шароит фароҳам сохт;

- натиҷаи экспедитсияҳои илмӣ баргузоршуда имкон доданд, ки унсурҳои фаёли фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик баъд аз таҳқиқи баррасиҳо ба Феҳристи репрезентативии ЮНЕСКО пешниҳод шаванд;

- силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» ҳамчун сарчашмаи муҳим ҷиҳати таҳқиқи масъалаҳои мубрами мероси фарҳанги ғайримоддӣ ва омӯзишӣ фанҳои таълимӣ аз ҷониби донишҷӯёну омӯзгорон, муҳаққиқон ва мутахассисони соҳа пайваста мавриди истифода қарор мегирад.

Азбаски дувоздаҳ шумораи силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» бо теъдоди кам (150-200 нусха) ҷоп шуда, на ба ҳамаи марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таълимӣ дастрас шудаанд, зарурати пешниҳоди нусхаи электронии онҳо тавассути сомонаи ПИТФИ пеш омадааст. Дар сурати роҳандозӣ шудани ин иқдом истифодаи маводи дар силсилакитоби «Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик» нашршуда метавонад нӣёзҳои ба ин мавзӯ ихтисосдоштаи муҳаққиқону мутахассисони соҳа ва гуруҳҳои дигари истифодабарандагонро саривақт қонеъ гардонад.

Адабиёт

1. Абдурахмонова, Ш. Суннатҳои рақси ориёӣ ва роҳҳои баргузори онҳо дар муассисаҳои фарҳангии фароғатӣ [Матн] // Нақши муассисаҳои фарҳанг дар густариши тамаддуни Ориёӣ: маҷмуаи мақолаҳои

конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 14-15 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – С. 129-135.

2. Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби татбиқи он [Матн]: маҷмуаи мақолоти Мизи мудаввар, Душанбе, 20 ноябри соли 2007 / мураттиб ва муҳаррири масъул: Ҷ. Шерматов; ПИТФИ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 144 с.

3. Қодиров, Ф. Читгарони Истаравшан [Матн] // Фарҳанг ва ҳунар. – 2007. – №1. – С. 37-38;

4. Нақши муассисаҳои фарҳанг дар густариши тамаддуни Ориёӣ [Матн]: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 14-15 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – 184 с.

5. Паёмномаи фарҳанг [Матн]: нашрияти Пажӯҳишгоҳи фарҳанг ва иттилоот: (мақолоти конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-амалии «Расму ойинҳо ва ҷашну маросимҳои мардумӣ: эҳё ва танзим тавассути фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ», август, 2003). – 2003. – №9. – 228 с.

6. Раҳимов, Д. Пайванди устураи Сиёвуш бо ҷашни Наврӯз [Матн] // Нақши муассисаҳои фарҳанг дар густариши тамаддуни Ориёӣ: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 14-15 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – С. 151-156.

7. Рачабов, А., Юсуф, М. Меҳргон [Матн] // Нақши муассисаҳои фарҳанг дар густариши тамаддуни Ориёӣ: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ, Душанбе, 14-15 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – С. 165-171.

8. Умаров, А., Юсуф, М. Маросими мавсимии «Ашалгон» [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2000. – №2. – С. 64-70;

9. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар соли 2015. Шумораи 1. / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса: Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 156 с.

10. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии ВМКБ. Шумораи 2. / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса: Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 240 с.

11. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2016-2017 аз навоҳии вилояти Суғд. Шумораи 3 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса: Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 240 с.

12. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон. Шумораи 4 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса: Д. Раҳимов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 240 с.

13. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн ва акс]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии минтақаи Бохтари вилояти Хатлон. Шумораи 5 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 240 с.

14. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн ва акс]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз

навоҳии минтақаи Рашт. Шумораи 6 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 240 с.

15. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик. [Матн]: Натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз водии Бартанги ноҳияи Рӯшон. Шумораи 7 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса З. Холмуродов; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2019. – 248 с.

16. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик. [Матн]: Натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар соли 2019. Шумораи 8 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2019. – 248 с.

17. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаҳои экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2018-2019. Шумораи 9 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2020. – 245 с.

18. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2019-2020. Шумораи 10 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса З. Холмуродов; зери назари Ш. Комилзода; муҳаррир Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 216 с.

19. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва фарҳангшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2020-2021. Шумораи 11 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса З. Холмуродов; муҳаррир А. Аминов. – Душанбе: Истеъдод, 2021. – 240 с.

20. Фарҳанги ғайримоддии халқи тоҷик [Матн]: натиҷаи экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва фарҳангшиносии кормандони ПИТФИ дар солҳои 2021-2022. Шумораи 12 / мураттиб, муаллифи пешгуфтор ва хулоса Д. Раҳимӣ; муҳаррир А. Аминов. – Душанбе: Истеъдод, 2023. – 240 с.

21. Фарҳанги мардум: вазъият, проблема ва дурнамо [Матн]: маҷмуаи мақолати конфронси байналмилалӣ / мураттиб ва муҳаррир: С. Сулаймонӣ. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 208 с.

22. Феҳристи мухтасари ҳунармандони Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор А. Аминов; муҳаррир Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 184 с.

23. Халимова, С. Лексикаи ҳунармандии «Шахрошӯб»-и Сайидои Насафӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2001. – №1. – С. 80-87.

Шарифзода Фирдавс

ИЗУЧЕНИЕ ВОПРОСОВ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА В ИССЛЕДОВАНИЯХ НИИКИ

В статье изучен вклад учёных Научно-исследовательского института культуры и информации (далее НИИКИ) в исследование вопросов нематериального культурного наследия таджикского народа. Отмечается, что учёные НИИКИ внесли значительный вклад в изучение нематериального культурного наследия таджикского народа путём

проведения конференций и круглых столов, научных экспедиций и организации социологических исследований.

Результаты этнографических, искусствоведческих и культурологических экспедиций учёных НИИКИ, проходивших по городам и районам республики, представлены в виде статей и отчётов в серии книг «Нематериальная культура таджикского народа». В статье анализируется содержание двенадцати номеров этой серии, вышедших в течение 2016-2023 гг.

По мнению автора, выход в свет серии книг «Нематериальная культура таджикского народа», во-первых, заложил основу для обоснования того или иного культурного элемента и внесения его в «Национальный реестр нематериального культурного наследия», что является одним из прямых требований ЮНЕСКО. Во-вторых, материалы серии книг «Нематериальная культура таджикского народа» создали условия для номинации активных элементов нематериального культурного наследия таджикского народа и внесения их в Репрезентативный список ЮНЕСКО.

Кроме того, в статье упоминается, что издание серии книг «Нематериальная культура таджикского народа» способствовало формированию новых знаний, связанных с нематериальным культурным наследием таджикского народа, и является важным источником для изучения учебных предметов и исследования важных вопросов нематериального культурного наследия постоянно используется студентами, преподавателями, исследователями и специалистами в этой области.

Ключевые слова: НИИКИ, нематериальное культурное наследие, книжная серия «Нематериальная культура таджикского народа», исследование, научная экспедиция, социологическое исследование, культурный элемент, материалы этнографических, искусствоведческих и культурологических экспедиций, список ремесленников.

Sharifzoda Firdavs

STUDYING THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE OF THE TAJIK PEOPLE IN THE WORKS OF RESEARCHERS OF RICI

This article examines the contributions of scholars from the Research Institute of Culture and Information (hereinafter referred to as RICI) to the study of the intangible cultural heritage of the Tajik people. It highlights the significant role played by RICI researchers in advancing this field through conferences, roundtable discussions, scientific fieldworks, and sociological studies.

The findings of ethnographic, art historical, and cultural fieldworks conducted by RICI scholars across various cities and regions of the country have been documented in articles and reports, published in the book series *Intangible Culture of the Tajik People*. This article analyzes the content of twelve volumes of this series, published between 2016 and 2023.

According to the author, the publication of the *Intangible Culture of the Tajik People* series has served two key purposes. First, it has provided a foundation for substantiating various cultural elements and facilitating their inclusion in the *National Inventory List of Intangible Cultural Heritage*, in accordance with UNESCO's requirements. Second, the series has contributed to the nomination and inscription of

some famous elements of Tajik intangible cultural heritage in UNESCO's Representative List.

Furthermore, the article underscores that the *Intangible Culture of the Tajik People* series has played a crucial role in expanding knowledge on intangible cultural heritage. It has become an essential resource for academic instruction and research, widely used by students, teachers, scholars, and professionals in the field.

Keywords: RIC, intangible cultural heritage, book series “Intangible Culture of the Tajik People”, research, fieldwork, sociological research, cultural element, research materials, list of artisans.

ТДУ: 069:008 (575.3)

Саидов Қобилҷон

МАВҚЕИ ОСОРХОНАҲОИ ТАЪРИХӢ-ЭТНОГРАФӢ ДАР ФАРҲАНГИ МУОСИРИ ТОҶИК

Дар мақола мавқеи осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар тарғиби арзишҳои фарҳанги миллӣ дар шароити кунунии Тоҷикистони соҳибистиклол таҳлилу ба таъри мухтасар баррасӣ гардидааст.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳони ғурӯшӣ ва ба мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ шудани давлатҳои миллӣ осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ чун муҳимтарин муассисаҳои фарҳангӣ аз худ дарак медиҳанд, ки бо ҳадафи дар амал татбиқи намудани вазифаҳои илмиву таҳқиқотӣ, нигоҳдорӣ, ҷамъовариву захиранамоии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва василаи муҳими ҳудудиносии насли ҷавон таъсис ёфтаанд.

Омӯзиши осорхонаҳо дар фарҳанги муосир тоҷик аз ҷойгоҳи вижа бархӯрдор буда, ин муассисаҳои фарҳангӣ чун яке аз ниҳодҳои муаррифкунандаи фарҳанги миллӣ баромад менамоянд. Осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дорои вазифаҳои мушаххасе ҳастанд, ки дар сураати амалӣ нашудани онҳо метавон хулоса баровард, ки фаъолияти ходимони осорхона қаноатбахш нест ва кори ин муассиса бо мушкилот рӯ ба рӯст. Ин муҳимтарин василаи таърихӣ фаъолияти муассисаҳои осорхонаҳо маҳсуб мешавад, ки хусусияти равишӣносии дорад.

Калидвожа: *осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ, экспозитсия, экспонат, фарҳанги миллӣ, илм, таърих, ҳаётининосии, инсонгарӣ, таҳаммулпазирӣ, зебоитсандӣ.*

Дар ҷаҳони муосир дар миёни муассисаҳое, ки барои муаррифии фарҳанг хидмат мекунанд, осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ мавқеи намоён доранд. Фарҳанги муосир дар тағйири таҳаввули ҳамешагӣ қарор дорад ва дар муқоиса бо фарҳанги даврони пешина хеле зуд симои худро дигаргун мекунад, ки ба тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ, махсусан осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ таъсири назаррас мегузорад. Ин тағйирот пайвасти ногустастани бо пешрафти илму техника дорад ва дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ муассир мебошад.

Таҳаввулоте, ки илму техника дар панҷоҳ соли охир рӯ ба рӯ шудааст, воқеан, бегона мебошад ва таъсири амиқе дар фарҳангу шуури иҷтимоӣ гузоштааст. Аз ин рӯ, ногузир соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ аз ҷониби

мутахассисон бояд мушовим таҳқиқ шавад. Дар ин радиф арзишҳои миллӣ низ бояд дар мадди назари пажухандагон қарор бигирад ва дар ҳифзи арзишҳои мавҷуда ва эҳёи арзишҳои аз назарҳо дурафтода саҳмгузор бошанд.

Ҳифзи арзишҳо чун хотираи таърихӣ барои бақову истимрори миллат ниҳоят муҳим аст ва «махз давлати миллӣ, давлати соҳибистиқлолу озоди демократӣ имконият фароҳам овард, ки мо андешаи ваҳдати миллиамонро ба вучуд орем ва роҳу равиши халқамонро ба сӯи оянда муайян созем, андешаи ҷомеа ва ҷовидонаеро ба вучуд орем, ки бунёди онро адолат, ба хусус адолати иҷтимоӣ ташкил дода, мардумро якҷуғу ягона созад, аз арзишҳои асили фарҳангиву маънавии аҷдодамон сарчашма гирад» [1, с. 7]. Дар шароити кунунӣ яке аз беҳтарин василаҳои нигоҳдории осори фарҳангии таърихӣ осорхонаҳо ба ҳисоб мераванд, ки вобаста ба талаботи иҷтимоиву сиёсӣ арзи ҳастӣ мекунад. Баъди истиқрори комили истиқлол ин талабот дар муҳити фарҳангии тоҷик бештар гардид. Сарфи назар аз шароити бӯҳронии солҳои ибтидоии истиқлоли давлати навини тоҷик, масъалаи омӯзиши осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар радаи пеши сиёсати фарҳангии давлатӣ қарор гирифта буд. Ин худ яке аз далелҳои муҳими соҳиби давлати миллӣ будани сокинони Тоҷикистон ва арҷгузори ба арзишҳои миллӣ аст.

Омӯзиши осорхонаҳо дар фарҳанги муосири тоҷик аз ҷойгоҳи вижа бархӯрдор буда, як бахши назарраси фарҳанги миллиро ташкил медиҳад. Осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар Тоҷикистон бо ҳадафи дар амал татбиқ намудани вазифаҳои илмиву таҳқиқотӣ, нигоҳдорӣ, ҷамъовариву захиранамоии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ таъсис ёфтаанд. Дар соҳаи маорифу фарҳанг осорхонаҳо вазифаҳои махсусро ба уҳда доранд, ки тибқи талаботи иҷтимоӣ роҳандозӣ гардидааст.

Яке аз вазифаҳои муҳими осорхонаҳо вазифаи нигоҳдорӣ мебошад, ки ба ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ марбут аст. Ёдгориҳои осорхона сарватҳои таърихиву фарҳангист, ки нишонаҳои махсус дошта, ҷавҳари аслии танзимкунандаи ин муассисаҳо маҳсуб мешавад. Вазифаи нигоҳдорӣ яке аз шаклҳои фаъолияти осорхонаҳо буда, шароит фароҳам меорад, ки коллексияҳо аз лиҳози моддӣ ва ҳуқуқӣ бе камукост нигоҳдорӣ шаванд ва ба наслҳои минбаъда интиқол ёфта, ҳамчун пайвандгари замони баромад намоянд.

Таъмини раванди ташаккули ҷаҳонбинӣ ва маърифатии ҷомеа яке аз муҳимтарин ҷанбаҳои фаъолияти осорхонаҳо мебошад. Дар ҳар ду самт осорхона метавонад таъсири назаррасе ба руҳияи алоқамандонаш гузорад ва осорхонашиносӣ ҳамчун илми мустақил метавонад дар ташаккули худшиносиву ҷаҳонбинии ҷомеа муассир бошад.

Бояд таъкид кард, ки илм дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ниҳоят таъсири зиёд мегузорад. Ин шакли ҷаҳонбинӣ аз дигар анвои он бо тақия намудан ба далелҳои қотеи илмиву мантиқӣ фарқ мекунад ва ашъҳои осорхонаҳо бояд аз марҳилаи «барӯйхатгирии илмӣ, ки дар асоси таҷриба бино мешавад» [3, с.150] гузашта, ба сифати ашъи нодире, ки ба ҷамъият тааллуқ мегирад, шинохта шавад. Осорхона таҷассумкунандаи осори фарҳангии мардум ва инъикоскунандаи давраҳои мухталифи таърихиву маданияи ҷомеа аст, ки ба таври аинӣ дастовардҳои башариятро аз давраҳои гуногун пешкаши

алоқамандон менамояд ва мардум ба онҳо таваҷҷуҳу арҷгузорию хос доранд. Осори фарҳангӣ дар муҳити ҳаёти иҷтимоӣ рӯйи кор меояд ва вижагиҳову нозукиҳои маънавияти башарию дар худ таҷассум намуда, алоқамандии соҳаҳои гуногуни ҷамъиятиро бо қаринаҳои муносиби бадеӣ таҷассум менамояд ва барои ба вучуд омадани идеалҳои таҳкимбаҳшандаи рушду суботи ҷамъият хидмат менамояд.

Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди осорхонаҳо чунин вазифаҳои мушаххас гузошта шудаанд:

- ҳифзу нигоҳдошти ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва такмили онҳо;
- таҳқиқи ёдгориҳои мавҷуд ва нишонаҳои онҳо;
- ташкили экспозитсияҳо;
- такмили ёдгориҳои осорхонаҳо тавассути харидории онҳо;
- омӯзиши осори таърихӣ-фарҳангӣ ва коллексияҳои онҳо.

Агар вазифаҳои дар боло зикргардида амалӣ шаванд, метавон ба фаъолияти ходимони осорхона баҳои мушбӣ дод, дар акси ҳол мушаххас мегардад, ки осорхона ба мушкilot рӯ ба рӯст. Ин муҳимтарин василаи ташҳиси фаъолияти мутахассисони осорхонаҳо маҳсуб мешавад, ки хусусияти равишшиносӣ низ дорад.

Чи тавре қаблан ишора шуд, нигоҳдории ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ яке аз вазифаҳо ва самтҳои асосии фаъолияти осорхонаҳо ба ҳисоб меравад. Дар шароити имрӯзаи ҳақон ҳифзи осори фарҳангӣ-таърихӣ барои бақову истимрори миллат муҳим аст. Аз ин рӯ, нигоҳдории осори гузаштагону имрӯзӣ як аз вазифаҳои асосии фарҳангии сиёсати идоракунонда маҳсуб мешавад. Амалӣ намудани ин раванд ба ҷамъоварию осори фарҳангӣ қаробати зич дорад ва зарур аст, ки шароити нигоҳдошти осори мавҷуд ва назорати мутахассисони соҳа низ фароҳам оварда шавад.

Айни замон на дар ҳамаи осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мусоиди нигоҳдории осори таърихӣ-фарҳангӣ мавҷуд аст. Дар натиҷаи танзим нашудани ҳарорату рутубати ҳаво раванди истеҳлоку фарсудашавии ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ба маротиба меафзояд ва дар кори ҳифзи онҳо мушкilot ба вучуд меорад. Дар баъзе осорхонаҳои ҷумҳурӣ шароити зарурии тармиму таҷдиди ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ вучуд надорад, ки дар инкишофи кори соҳа мушкilot эҷод мекунад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки аз ҷониби масъулони соҳа омилҳои инкишофу ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ба роҳ монда шавад ва ниҳодҳои махсусе ташкил гарданд, ки назорати ин чараёнро ба уҳда бигиранд. Барои ин ногузир бояд пойгоҳи махсусе бунёд гардад, ки ҳифзи ёдгориҳои осорхонаҳоро ба дӯш гирад, равиши идории осорхонаҳо ба танзим дароварда шавад. Ҳамзамон барои инкишофи соҳа таъмин ва истифодаи таҷҳизоти техникаи муосир зарур буда, он ба таври густурда бояд истифода гардад. Инчунин таҷҳизотонидани осорхонаҳо бо дастгоҳҳои зарурии муосир, омода намудани мутахассисони ҳирфавии соҳавӣ ва таъмини алоқаи осорхонашиносӣ бо илмҳои алоқаманд, аз қабилу бостоншиносӣ, таърих, фарҳангшиносӣ ва ғайраҳо хеле муҳим буда, бидуни онҳо инкишофи соҳа ғайриимкон аст.

Албатта, таҷрибаҳои солҳои охир нишон медиҳанд, ки дар ин самт қадамҳои устувор гузошта шудааст ва дастовардҳо низ кам нестанд. Бояд

тазакурр дод, ки бо дастгириву ташаббусҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки муҳаққиқон воқеъбинона ўро «дурахшонтарин чехрае..., ки рисолати муқаддаси хизмат ба халқ дар саропои фитраташ танидаву сиришта шуда» [9, с. 151] тавсиф намудаанд, дахҳо муассисаҳои фарҳангӣ, махсусан осорхонаҳо дар кишвар таъмиру тармим ва навсозӣ шудаанд. Дар ин радиф метавон Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи кишваршиносии шаҳри Истаравшан, Маҷмааи таърихӣ, адабӣ ва фарҳангии «Қалъаи Хучанд», Осорхонаи таърихӣ-фарҳангшиносии шаҳри Кӯлоб, Осорхонаи ноҳияи Фархор, Осорхонаи Восеъ, «Хона-музей»-и Нозимҷон Усмонов дар ноҳияи Бобоҷон Ғафуров, Осорхонаи Пешвои миллат дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи ноҳияи Балҷувон, Осорхонаи ноҳияи Муъминобод, Осорхонаи ноҳияи Ҷалолиддини Балхӣ, «Хона-музеи Ҷалолиддини Балхӣ» дар ноҳияи Ҷалолиддини Балхӣ ва Осорхонаи шаҳри Ҳисорро ёд намуд. Масалан, 22-юми сентябри соли 2015 аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истифода додани бинои Осорхонаи шаҳри Ҳисор, ки ба истиқболи ҷашни 3000-солагии Ҳисори шодмон бо ташаббуси бевоситаи ҳуди Пешвои миллат бунёд шуда буд, далели қотеи гуфтаҳои болост. Масоҳати умумии Осорхонаи шаҳри Ҳисор «қариб як гектарро ташкил медиҳад» [8, с. 248], ки бо усули муосир бунёд шуда, дар худ нақшу нигораҳои асримиёнагии тоҷикро инъикос менамояд ва «ҳоло дар фонди осорхонаи навбунёд зиёда аз 3000 нигораи таърихӣ гирд оварда шудааст» [8, с.248], ки василаи эътимодбахши дар руҳияи ватандӯстиву арҷгузорӣ ба арзишҳои милли тарбият намудани насли имрӯзи мост.

Дар ин замина метавон рағбати шаҳрвандонро ба ин масоил бедор сохт, то дар ҳаёти фарҳангӣ ташаббускору фаъол гарданд ва таъмини низоми мукаммали хидматрасонӣ ба вучуд ояд, ки чун зербинои соҳаи мариди назар ва дигар соҳаҳои иҷтимоӣ баромад мекунад.

Дар муҳити кунунии ҳаёти фарҳангии Тоҷикистону ҷаҳон дигаре аз паҳлӯҳои ниҳоят муҳимми осорхонаҳо ин ташкили шароити мусоид баҳри ҷалби сайёҳон барои муаррифии дастовардҳои таърихӣ-фарҳангӣ ба ҳисоб меравад, ки аз сатҳу сифати муҳити меъморӣ осорхона, таҷҳизоти он, экспонатҳову экспозитсияи осорхонавӣ бастагӣ дорад. Ба қавли муҳаққиқи тоҷик А. Шарипов, «Экспозитсияи осорхонавӣ дар ҷаҳони муосир ҳамчун як навъи санъат ва фаъолияти мустақил ба ҳисоб меравад. Вай яке аз бахшҳои муҳимтарини осорхона буда, ... барои офаридани образи бадеии он омӯзиши сарчашмаҳо ва адабиёти илмӣ, ҷамъоварии маводи экспозитсионӣ, таҳияи концепсияҳо ва нақшаҳои гуногун лозим меоянд» [6, с.3]

Аз ин иқтибос маълум мегардад, ки экспозитсияи осорхонавӣ, сарфи назар аз санъату фаъолияти мустақил будан, як бахши муҳимми осорхона буда, дар заминаи фаъолияти кормандони илмӣ ин соҳа ва дизайнерон шакл мегирад. Зеро экспозитсияи осорхонавӣ аз омодасозии нақшаҳои илман асоснокгардида сарчашма гирифта, дар ин замина бо инъикоси бадеии мавзӯҳои мухталиф ҳусни ихтитор касб мекунад. Он натиҷаи фаъолияти илмӣ аст ва бадеӣ. Аз ин рӯ, дар муаррифии ёдгориҳои осорхона намоиши сатҳӣ кофӣ набуда, алоқамандии мантиқии мазмуну моҳият ва муҳити ташаккули онҳо зарур аст ва барои таъмину пешбурди вазифаи

пуштибониву тарғиби осорхона аз сиёсати фарҳангии кишвар нақши назаррас дорад.

Маънои луғавии «экспозитсия» дар луғатномаи русӣ-тоҷикӣ «ба намоиш гузоштан», «дебоча», «даромад» ва «сарахбор» [2, с.1229] зикр шудааст. Аммо маънои луғавии «экспозитсия» аз маънои истилоҳиаш фарқ дорад, зеро намоиш ҷузъи таркибии он аст, на тамоми маънову моҳияти ҷизҳои осорхонавӣ. Ногуфта намонад, ки баъзан мафҳуми «ҷизҳои осорхонавӣ» бо «экспонат» муродиф истифода мешаванд, ки дуруст нест. Зеро истилоҳи «экспонат» ҳамон ҷизҳои осорхонавист, ки дар асоси нақшаи алоҳидаи илман асоснокшудаи мавзӯй-экспозитсионӣ барои таҷассум намудани маънову моҳияти мушаххас ва пешкаши тамошобинон намудани далели шайъии мавзуи муайян аз миёни осори мавҷудаи осорхона интиҳоб мегардад ва тавассути фаъолияти илмӣ кормандони соҳа ба ташкили экспозитсия масъул маҳсуб шуда, дар экспозитсия пешниҳод мегардад. Пас, «экспонат» ҷузъи «ҷизҳои осорхонавӣ» ба ҳисоб меравад, на тамоми онҳо.

Экспозитсияи осорхонавӣ дар заминаи ҷизҳои осорхонавӣ, биноҳои таърихӣ, нақшаву харитаҳо, катибаҳову матнҳо ва амсоли онҳо ташаккул меёбанд, ки онҳоро дар якҷоягӣ маводи экспозитсионӣ менаманд. Гурӯҳи воҳидҳои сохтори мавзӯ, мундариҷа ва нишонаҳои дигари ба ҳам алоқаманд, ки афкори ягонаро ташкил медиҳанд, маҷмуи экспозитсионӣ меноманд. Ба замми осорхонашиносӣ дар шинохти воқеи маҷмуи экспозитсионӣ улуми дигаре, ба мисли таърих, бостоншиносӣ, герменевтика (герменевтика илмест, ки бо истифода аз методу усулҳои он матнҳои аслии шарҳу тафсир шуда, мушкилоте ки дар фаҳмиши он матнҳо ҷой дорад ва фосилаи замонӣ, ки байни муаллифи матн ва шорех вучуд дорад паси сар мешаванд) ва ғ. кӯмак менамоянд.

Масалан, агар илми таърих ба мо дар мисоли ашёҳо боқимондаи ҳаёти гузаштаро нишон дода, таърихи ҷаҳонбиниву тасаввуроти одамон, тағйироти иҷтимоиву табиӣ ва ҳодисаҳои гузаштаву имрӯзаро инъикос намояд, бостоншиносӣ дар асоси дастовардҳои даврони гузашта ҳамин мазмунро ироа менамояд. Герменевтика бошад, ҳамчун техника ва санъати тафсир барои ҳалли масъалаҳои истифода мешавад, ки шароити зуҳури дастовардҳо ва муносибати офарандаи онҳо бо ҷаҳон ва муҳити атрофро баррасӣ менамояд. Яъне, фаъолияти осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ вақте самаранок ҳисобида мешаванд, ки вобаста ба таърихи халқи мавриди назар осори шайъӣ мавҷуд бошад ва он осори мавҷуда бо далелҳои қавии илмиву мантиқӣ исбот шуда, тавассути стандарти тадқиқоти герменевтикий, ки барои методологияи илмҳои гуманитарӣ хос аст, паҳлуҳои норавшани масъалаҳои таҳлилшаванда тафсир карда шаванд. Барои ин зарур аст, ки кормандони осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ доир ба экспонат ва ҳаводиси марбут ба он маълумоти кофӣ илмӣ дошта бошанд. Аз ин рӯ, герменевтика ба хоҳири ошкор кардани маънои аз мавзуи таҳқиқ пинҳон, фаҳмидан, аз худ намудан, таҳлил ва тафсир кардани осори мавҷуда хидмат менамояд. Дар натиҷа, дар истилоҳоти методологӣ усулҳои тафсирии ба даст овардани дониши воқеӣ назаррас мешаванд.

Дар ин росто забон воситаи тавоноии таҳлили осори мавҷуда мебошад. Дар аксари мафҳумҳои герменевтикий забон рукни меҳварӣ ҳисобида мешавад. Пайванди асосии методологияи герменевтикий калима

мебошад, ки ба ҳайси яке аз вазифаҳои фарҳангшиносӣ баромад мекунад ва ҳамчун унсури ташаккулдиҳандаи фарҳанг шинохта мешавад. Аз ин рӯ, принципҳои таҳлили калима бояд пайваста ба таҳлили фарҳанг густариш ёбанд.

Баъди истиқлолияти комили сиёсӣ ба даст овардани Тоҷикистон ба масъалаи тазйини зоҳири биноҳо дар кишвар таваҷҷуҳи махсус дода мешавад ва тарҳи аксари биноҳои маъмурии он ифодакунандаи анъанаҳои меъмории миллианд ва осорхонаҳои кишвар дар ин миён истисно нестанд. Бо тарҳи миллии ороиш ёфтани осорхонаҳо барои ҳавасманд намудани тамошобинон василаи хеле ҷолибест, ки дар таҷрибаи кишварҳои, ки соҳаи сайёҳӣ пешрафти назаррас дорад, мушоҳида мегардад. Ин дар ҳолест, ки аксари захираҳои фарҳангӣ-таърихӣ дар Тоҷикистон мавҷуд табианд. Онҳо чун дастовардҳои миллии шинохта шуда, ниёз ба таҳқиқи соҳавӣ доранд, то аз хатари ҳаводиси замон дар амон монанд.

Ҳифзи осори таърихӣ-этнографӣ имрӯз аз зумраи масоили глобалӣ ҳисобида мешавад. Дар шароити кунунӣ барои нишондоди мавқеи худ намоёндагони дилхоҳ давлату миллат ба ин масъала таваҷҷуҳ менамоянд. Яке аз муҳимтарин муассисаҳои, ки фаъолиятҳои баҳри ҳифз, тарғиб ва пешкаши мардум намудани ёдгориҳои фарҳангӣ нигаронида шудааст, осорхонаҳо мебошанд. Дар ҷумҳурии Тоҷикистон осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ зиёд буда, яке аз вазифаҳои асосии онҳо нигоҳдорӣ, барқарорсозӣ, тарғибу ташвиқи арзишҳои фарҳангӣ ва ба мардум пешниҳод намудани дастовардҳои гузаштагон мебошад. Маъруфтарин осорхонаҳои имрӯзаи мо Осорхонаи миллии ба номи Камолиддини Беҳзод, Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон, Осорхонаҳои вилоятӣ дар маркази ҳамаи вилоятҳои кишвар, Осорхонаи ҷумҳуриявии шаҳри Панҷакент ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Осорхона-мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии Данғара ва ғ. ба ҳисоб рафта, ин муассисаҳо таҳти сарпарастии Ҳукумати кишвар амал мекунанд ва дар ҳифзу тарғибот ва муаррифии арзишҳои зиёде фарҳангӣ-таърихӣ сокинони минтақа нақши назаррас доранд. Баъд аз солҳои навадуми асри 20 осорхонаҳои таърихӣ-этнографии тоҷик хусусияти миллии касб намуданд, ки он «дар сиёсати идорӣ ва қонунгузори кишвар инъикос мегардад» [4, с.3].

Вобаста ба мазмуну моҳият, таърих, таснифоти меъёрӣ, таъсирпазирии сарчашмавӣ ва амсоли инҳо ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангие, ки дар маҷмӯъ ҳазинаи осорхонаҳои таърихӣ-этнографии тоҷикро ғанӣ мегардонанд, мутахассисон ба ёдгориҳои манқул ва ғайриманқул, таърихӣ, эҷодиёти инфиродиву иҷтимоии одамон, ҳуҷҷатӣ ва табиӣ ҷудо мекунанд. Ёдгориҳои, ки аз ҷое ба ҷойе кӯчонидан мумкин аст, манқул мегӯянд. Ба ҳилофи онҳо ёдгориҳои, ки имкони аз ҷойе ба ҷойе бурдан надоранд, ба мисли бино, ғайриманқул меноманд. Ёдгориҳои, ки ҳодисаҳову воқеаҳои таърихӣ, амсоли «Тахти Ҷамшед», ёдгориҳои таърихӣ номида шуда, ба раванди таърих алоқаманданд ва дар тарбияи ахлоқиву эстетикӣ ва сиёсии мардум таъсири амиқ доранд. Ёдгориҳои, ки натиҷаи фаъолияти ақлонии афроданд, ёдгориҳои эҷодиёти инфиродӣ ном доранд. Агар ёдгориҳо ба воситаи маҳорату таҷрибаи одамон аз насл ба насл интиқол ёфта, ҳамчун ҷузъи таркибии фарҳанги этникӣ ё миллии баромад намоёнд, онҳоро ёдгориҳои иҷтимоӣ меноманд. Ёдгориҳои ҳуҷҷатӣ маҷмуи дастхатҳо ва

санадҳои хаттӣ, тасвирҳо, сабтҳои видеоӣ, савтӣ ва амсоли инҳо буда, яке аз муътамадтарин ёдгориҳо маҳсуб мешаванд. Ёдгориҳои табиӣ дар заминаи таҳаввулоти табиат ба вучуд омада, аз ҷониби муҳаққиқон ошкор мегарданд ва аҳамияти илмӣ касб мекунанд, ки мавзёҳои кӯли Сарез ва Сари Хосор аз ин зумраанд. Дар бархе кишварҳои дунё мутахассисони осорхонаҳо ёдгориҳои табииро дар тамсилаҳои хурд тасвир мекунанд, ки барои тарғиби сайёҳати сайёҳон ва барои дидани ин мавзёҳо хеле муассир аст, ки намунаи онро дар «Маҷмааи истиқлол ва озодӣ» мушоҳида мекунем, ки бинои он дар маркази Душанбе қомат афрохтааст.

Дар сурати мавҷуд будани баъзе осори марбут ба шахсиятҳои таърихӣ, ҷамъовариву нигоҳдошт ва муаррифии онҳо аз муҳимтарин вазифаҳои осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ маҳсуб мешавад. Масалан, Маҷмааи таърихӣ-фарҳангии Нақибхон Туғрал Ахрорӣ, ки дар зодгоҳи маорифпарвар деҳаи Зосуни ноҳияи Айнӣ бо ташаббуси Пешвои миллати тоҷик муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ифтихори 150-солагии ӯ бунёд шудааст, яке аз намунаҳои чунин муассисаҳо мебошад. Маҷмаа аз оромгоҳи шоир, ғаввора, муҷассамаи барқади шоир ва айвони бо усули меъморӣ миллии кандакоришуда иборат аст. Дар рӯ ба рӯи Маҷмааи таърихӣ-фарҳангии Нақибхон Туғрал манзили истиқомати шоир қарор дорад, ки бо дастури Ҳукумати кишвар ҳамчун хона-музеи шоир пурра азнавсозӣ шуда, сару либос ва дигар ашёи рӯзгори Нақибхон Туғрал ҳифз шудааст, ки арзиши осорхонавии онро ба маротиб беш менамояд ва барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ низ мусоид аст. Агар амсилаи ҳуҷраҳои даврони толибилмӣ ёро, ки дар Самарқанд дар ин Маҷмаа бунёд кунанд ва дахҳо нусхаҳои хаттии осори ёро, ки дар институти дастхатҳои Академияи илмҳои Ўзбекистон маҳфуз аст, нусхабардорӣ намуда ба ин маҷмааи фарҳангӣ оранд, албатта, арзиши таърихиву фарҳангии он ба маротиб хоҳад афзуд ва метавонад чун осорхонаи таърихӣ-этнографии муосир дар ҷалби бештари сайёҳон ба кишвар ва худшиносии миллии афроди Ватан кӯмак намояд.

Дар шароити муосир осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар радифи муҳимтарин муассисаҳо қарор доранд, ки дар ҳалли масоили мухталифи иҷтимоӣ, махсусан муаррифии осори фарҳангӣ-таърихӣ ва тарбияи наслҳо дар руҳияи ватандорӣ, ҳештаншиносӣ, инсонгарой, таҳаммулпазирӣ, фарҳангофарӣ, зебоиписандӣ ва амсоли ин сифоти ҳамидаи инсонӣ мақоми воло касб намудаанд. Аз ин рӯ, талаботи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ин самт рӯз аз рӯз фузунтар гардида, зарурати мавҷудияти осорхонаҳои таърихӣ-этнографиро дар шароити имрӯзаи вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ сайёра бештар мегардонад.

Дар Тоҷикистон муассисаи навбунёди «Маҷмааи истиқлол ва озодӣ», ки бо санъати ниҳоят нафиси шарқӣ бунёд гардида, он дар асоси таҷҳизоти техникаи муосир сохта шудааст ва ҳамчун маркази бузурги илмӣ ҷамъоварии осори мухталифи фарҳангӣ-таърихӣ баромад мекунанд, яке аз муассисаҳои замонавӣ пешқадами ин кишвар маҳсуб мешавад. Он дар асоси талаботи меъморӣ осорхонавӣ бунёд шуда, дар он намунаи осори фарҳангии давраҳои гуногуни таърихӣ тоҷик фароҳам оварда шудааст, ки дар муқоиса бо осорхонаҳои қаблӣ дар Тоҷикистон фаъолияткунанда тафовути ҷиддӣ дорад ва ба талаботи замони мувофиқ буда, ҷобачогузории

манзар ва пайдарҳамии мавзуии экспозитсия хеле роҳаттар аст. Муҳимтарин ҷанбаи фаъолияти осорхона ҳақиқатнигорӣ, тавсифи обективии осори таърихӣ ва дар манзари касбият ба алоқамандон пешниҳод намудани экспозитсия маҳсуб мешавад, ки дар ин муассиса чунин шароит фароҳам оварда шуда, ба стандарти ҷаҳонӣ ҷавобгӯст. Ин дастоварди даврони истиқлоли сиёсии Тоҷикистон буда, падидаҳои мусбати зиёдеро дар дунбол дорад. Масалан, он аз лиҳози маънавӣ дар ташаккули худшиносии шаҳрвандон нақши назаррас мегузорад. Аз лиҳози моддӣ низ дар ҷалби сайёҳон саҳмгузор аст.

Хулоса, мавқеи осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар раванди давлатсозии миллӣ ва ба худшиносиву арҷгузорӣ ба арзишҳои миллӣ мутамоил шудани шаҳрвандон назаррас буда, дар шароити муосир ин муассисаҳо дар радифи муҳимтарин ниҳодҳои иҷтимоие қарор доранд, ки дар ҳалли масоили мухталифи ҷамъиятӣ, махсусан муаррифии осори фарҳангӣ-таърихӣ ва тарбияи наслҳо дар руҳияи ватандорӣ, ҳештаншиносӣ, инсонгароӣ, таҳаммулпазирӣ, фарҳангофарӣ, зебоиписандӣ ва амсоли ин сифоти ҳамидаи инсонӣ мақоми воло касб намудаанд. Аз ин рӯ, талаботи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ин самт рӯз аз рӯз фузунтар мегардад ва мутахассисони кишвари мо низ зарурати мавҷудияти осорхонаҳои таърихӣ-этнографиро дар шароити имрӯзаи вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ сайёра бештар дарк намуда, бо дастгирии ҳукумати кишвар дар таҳкими ин соҳа корҳои назаррасро ба анҷом расонида истодаанд.

Адабиёт

1. Ваҳдатнома. Ҷилди 18. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 464 с.
2. Луғати русӣ-тоҷикӣ / зерн таҳрири М.С. Осимӣ. – Москва: Русский язык, 1985. – 1280 с.
3. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие для вузов по спец. История / Под.ред. К.Г. Левыкина, В. Хербста. – М: Высш.шк., – 1988. – 431 с.
4. Нуров, Г. Формирование и развитие музейного дела в Таджикистане (30-е годы 20 – начало 21 вв.) / Авт. дисс. на соискание к. ист. Наук / Г. Нуров. – Душанбе. – 26 с.
5. Нурматзода, Ҳ. Истиқлолияти давлатӣ ва рушди соҳаи осорхонашиносӣ / Ҳ. Нурматзода, Қ. Саидов // Паёмномаи Фарҳанг. – 2023. – №4 (64). – С.45-51
6. Пирумшоев, Ҳ. Город Гиссар в конце XIX-начале XX вв. / Ҳ. Пирумшоев // Мероси Ниёгон, 2015. – № 17. – 23 с.
7. Шарипов, А. Экспозитсия ва экскурсияи осорхона / А. Шарипов. – Душанбе: Адиб, 2012. – 136 с.
8. Шарифзода, А. Фарҳанг ҳастии миллат аст / А. Шарифзода. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 432 с.
9. Шарифзода, А. Асосгузори давлати навини тоҷикон / А. Шарифзода, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2022. – 368 с.
10. Шарифзода, Ф. Инъикоси дастовардҳои даврони истиқлол дар осорхонаҳои Тоҷикистон // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. №3. – С. 35.

Саидов Кобилджон

МЕСТО ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ МУЗЕЕВ В СОВРЕМЕННОЙ ТАДЖИКСКОЙ КУЛЬТУРЕ

В статье кратко анализируется положение историко-этнографических музеев в современных условиях независимого Таджикистана. В современных условиях турбулентного мира и серьёзных проблем, стоящих перед национальными государствами, историко-этнографические музеи признаны важнейшими учреждениями культуры, целью которых является реализация научно-исследовательских задач, сохранение, сбор и консервация памятников истории и культуры и важное средство познания для поколения молодых людей. Особое место в современной таджикской культуре заняло изучение музеев, эти культурные учреждения являются одними из представителей национальной культуры. Перед музеями истории и этнографии стоят конкретные задачи, и если они не выполняются, можно сделать вывод, что работа сотрудников музея неудовлетворительна и в работе этого учреждения возникают проблемы. Важнейшим средством частной организации является деятельность её специалистов, у неё есть методист.

Ключевые слова: историко-этнографические музеи, экспозиция, экспонат, национальная культура, наука, история, самопознание, человечность, толерантность, красота.

Saidov Kobiljon

PLACE OF HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC MUSEUMS IN MODERN TAJIK CULTURE

This article provides a brief analysis of the role and status of historical and ethnographic museums in the contemporary context of independent Tajikistan. In an era marked by global instability and significant challenges facing nation-states, historical and ethnographic museums are recognized as essential cultural institutions. Their primary functions include conducting scientific research, preserving, collecting, and conserving historical and cultural monuments, as well as serving as vital educational resources for younger generations.

In modern Tajik culture, the study of museums has gained particular significance, as these institutions represent key elements of national heritage. Historical and ethnographic museums have clearly defined objectives, and the failure to fulfill them may indicate shortcomings in the work of museum staff, leading to operational challenges within these institutions.

The effectiveness of a museum largely depends on the expertise of its specialists, including museum methodologists, whose work plays a crucial role in ensuring the institution's success and development.

Keywords: historical and ethnographic museums, exposition, exhibit, national culture, science, history, self-knowledge, humanity, tolerance, aesthetics.

ТДУ 37тоҷик+9тоҷик+008+39+374.28+72тоҷик+641.59

Шарипов Абдусамад

ДОИР БА ВАЗЪИ ХОНАҲОИ ФАРҲАНГ ДАР ШАРОИТИ ИМРӮЗ

Дар мақола вазъи имрӯзаи чанде аз хонаҳои фарҳанги ҷумҳурии мавриди таҳқиқ қарор гирифта, мақсади фаъолият ва аҳаммияти онҳо дар шароити кунунӣ, муайян карда шудааст.

Ҳанӯз дар охири асри гузашта ҷомеаи ҷаҳонӣ дарк намуда, ки танҳо тавассути фарҳанги волову шоиста метавон дар ҳама сангарҳо ҷойгоҳи худро пайдо кард ва барои бақои ояндаи худ сипареро таъмин намуд. Дар ҳалли ин масъал муассисаҳои фарҳангӣ мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Онҳо имконият доранд, ки тавассути шакли воситаҳои махсуси кори худ барномаи тарбиявии фаъолияти мактаб, ташилотҳои ҷамъиятӣ ва муассисаҳои бевосита барои тарбияи наврасону ҷавонон ҷавобгаранд, давом дода, нурра гардонанд. Вазифаи муассисаҳои фарҳангӣ аз ташикли самараноки фароғати мардум, ташиқули шавқу ҳавас, қобилияти эҷодӣ, завқи баланди бадеии наврасону ҷавонон, муҳайё сохтани шароити имкониятҳои зарурӣ ва тарғибу ташиқи фарҳанги миллӣ иборат аст.

Дар саросари ҷумҳурии муассисаҳои фарҳангӣ фароғати зиёд, аз қабил қасру хонаҳои фарҳанг, бозҳо, толорҳои концертӣ, театру кино, сирк, клуб, китобхона, осорхона ва монанди инҳо мавҷуданд. Чуноне ки маълум аст, аксарияти ин муассисаҳо дар асри гузашта бунёд гардидаанд. Баъди солҳои 50-уми асри XX дар ғушаву канори мамлакат ҳам, зарурати таъсиси муассисаҳои фарҳангӣ ба вуҷуд омад. Чунки таъмини фароғати одамон аз мақсадҳои муҳими давлату ҳукумат маҳсуб меёбад. Дар баробари қасрҳои фарҳангу клубу китобхонаҳои оммавӣ хонаҳои фарҳанг ҳам таъсис дода шуданд. Хонаи фарҳанг яке аз чунин муассисаҳо ба ҳисоб рафта, қариб дар ҳама деҳоти Тоҷикистон ба назар мерасад. Дар гузашта ин муассисаҳо ба унвони “хонаи маданият” ва баъзан “клуб” ном бурда мешуданд.

Калидвожаҳо: фарҳанг, истиқлолият, хонаҳои фарҳанг, фароғат, гизои маънавӣ, мардуми тоҷик, вазъ, мушкilot, таҳқиқ, имконият, масъала, таҳлил.

Дар тӯли солҳои соҳибистиқлолӣ, Тоҷикистон бо сарвари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар ҳама самтҳои иҷтимоӣ, ба як қатор дастовардҳои назаррас ноил гардид, ки соҳаи фарҳанг аз ин пешравӣ дар канор намондааст, чунки фарҳанг дар шинохт ва муаррифии миллату давлат маҳаки асосӣ ба ҳисоб меравад. Бунёд ва таъсиси муассисаҳои фарҳангӣ бошад, аз ҳадафҳои асосии самти фарҳанг ба шумор рафта, муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати таъмини фароғати мардум макони созгор мебошанд.

Дар мавриди вазъ ва фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ муҳаққиқони соҳа аз қабил С. Сулаймонӣ, Н. Ҳалимов, Қ. Хоҷаев, Д. Латипов, М. Турсунова, Ф. Қодиров, М. Ҷалилов, М. Шарипов, Ш. Комилзода, С. Шосаидов ва дигарон таҳқиқҳои доманадор анҷом дода, дар

ҳаллу фасл ва пешрафти онҳо фикру мулоҳизаҳояшонро иброз доштаанд. Аз ҷумла Ҳалимов Н. [14, с. 14-15], Латипов Д. [7, с. 59], Турсунова М. [12, с. 27-32], Сафаралиев Б. [10, с. 25-33], Комилзода Ш. [5, с. 49-56] дар тадқиқҳояшон ҳолат ва фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатиро мавриди таҳлил қарор додаанд. Бояд ёдовар шуд, ки аксари муҳаққиқон бештар фаъолияти қасри фарҳанг, китобхона ва осорхонаҳоро пажӯиш кардаанд. Ба ин хотир, дар мақолаи мо танҳо вазъи кунунии хонаҳои фарҳангӣ шаҳру ноҳияҳои баъзе минтақаҳои кишвар баррасӣ хоҳад гардид.

Тавре ишора шуд, баъд аз истиқлолияти давлатӣ дар тамоми сохторҳо шакли фаъолият дигаргун шуд. Самти кори муассисаҳои фарҳангӣ низ ба талаботи замон мутобиқ гардониди шуда, бархе муассисаҳо тағйири ном карданд. Хонаҳои маданият, ки дар маркази ҷамоату деҳаҳо фаъолият доштанд, бо “хонаҳои фарҳанг” номгузорӣ шуданд. Албатта, ин ҷараён якбора дар ҳама минтақаҳои ҷумҳурӣ сурат нагирифт. Дар баъзе минтақаҳо мутахассисоне буданд, ки номи пешинаи онҳоро мувофиқтар медонистанд ва бо номҳои собиқ боқӣ монданд. Хонаҳои фарҳанг дар маркази ҷамоат ва деҳаҳои калонтарин барои таъмини фароғату истироҳати одамон фаъолият мекунанд. Вазифаи асосии хонаҳои фарҳанг ба таври густурда ба роҳ мондани чорабиниҳои фарҳангиву тарбиявӣ барои мардуми маҳаллӣ аст. Азбаски дар асри гузашта техникаву технологияи навин ба ҳама дастрас набуд, фароғату истироҳати одамонро тавассути чунин муассисаҳо таъмин месохтанд.

Дар хонаҳои фарҳангӣ мавриди пажӯиш – шаҳри Панҷакент, ноҳияи Мастҷоҳи вилояти Суғд, ноҳияи Ховалинги вилояти Хатлон, ноҳияҳои Лахш, Нуробод, Тоҷикобод ва Рашт теъдоди ками кормандон (аз 2 то 5 нафар) фаъолият менамоянд. Ба ҳама маълум аст, ки бо ду ё се нафар мутахассис фаъолияти фарҳангиро фароғатиро ба роҳ мондан ғайриимкон аст. Албатта, дар баъзе минтақаҳо гурӯҳи ансамблҳои худфаъолиятӣ, ки бевосита бо хонаҳои фарҳанг ҳамкорӣ доранд, амал мекунанд, аммо ин падида камтар ба назар мерасад. Қайд кардан ҷоиш аст, ки солҳои пеш ҳам аз ҳисоби дастаҳои ҳаваскорон ва шахсони боистеъдод гурӯҳ ё ансамблҳо ташкил карда, барои таъмини ғизои маънавии мардуми маҳаллӣ чорабиниҳои фарҳангӣ баргузор карда мешуданд. Ин гуна гурӯҳҳо дар баробари гузаронидани чорабиниҳо вазифаҳои хонаҳои фарҳангро низ иҷро мекарданд. Имрӯзҳо мақсади чунин гурӯҳҳо танҳо таъмини фароғати мардум ва сайқал додани донишу истеъдоди худ мебошад. Онҳо мутахассис бошанд ҳам, корманд нестанд, зеро аксари хонаҳои фарҳанг дар тавозуни ҷамоатҳо буда, аз ин ҳисоб кормандони штатӣ ҷудо карда нашудааст. Кормандони асосии ин муассисаҳоро мутахассисоне ташкил медиҳанд, ки онҳоро бахшҳои фарҳангӣ шаҳру ноҳияҳо мувофиқи имконияти ҷадвали корбаст таъин намудаанд.

Дар раванди таҳқиқ ҳолати кунунии хонаҳои фарҳанг ва мушкилоту дурнамои онҳо ба назар гирифта шуд. Мушкилоти асосии хонаҳои фарҳанг, пеш аз ҳама, нарасидани кадрҳои баландхатисос буда, таъмини муассисаҳо бо мутахассисон ва ҷалби истеъдодҳо амри зарурӣ ба шумор меравад. Муҳаққиқ С. Шосаидзода нигоштааст, ки “барои хуб ба роҳ мондани фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ роҳу воситаҳои ҳавасмандгардонӣ ба кор бурда шавад. Зеро ин усул майлу рағбати

одамонро бештар карда, сатҳу сифати фаъолиятро самаранок мегардонад” [8, с. 35]. Дар воқеъ таваҷҷуҳи ками мардум ба чорабиниҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, маоши ночиз бештари мутахассисонро ба тарк кардани соҳа маҷбур сохтааст.

Мушкилоти дигаре, ки дар бисёре аз хонаҳои фарҳанг ба мушоҳида расид, ин ҳолати биноҳо аст. Аксари биноҳои муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар нимаи дуюми асри XX бунёд гардида, дар зарфи 50-60 сол таъмири ҷиддиро надидаанд. Танҳо баъд аз Истиқлолияти давлатӣ, аниқтараш даҳсолаи охир қисме аз қасрҳои фарҳанги шаҳру ноҳияҳо таъмиру тармим ё сохта ба истифода дода шудаанд. “Дар замони Истиқлолият садҳо иншооти муассисаҳои соҳаи фарҳанг на танҳо дар марказ дар шаҳрҳои бузурги кишвар, балки дар навоҳии гуногун низ бунёду навсозӣ гардиданд” [3, с. 37].

Аз дастовардҳои муассисаҳои фарҳангӣ фароғатӣ муҳаққиқону донишмандон ёдовар шуда, изҳори қаноатмандӣ кардаанд, ки дар зарфи зиёда аз 30 соли соҳибистиқлолӣ муассисаҳои зиёди фарҳангӣ таъмиру тармим ва навсозӣ гардиданд. Аз ҷумла, Ш. Орумбекзода қайд намудааст, ки: “Бунёду азнавсозии муассисаҳои фарҳангӣ бо тарҳи замонавӣ, таъмини онҳо бо технологияи инноватсионӣ ва ба ин васила таҳкими фазои фарҳангӣ дар манотиқи кишвар дар роҳи таҳаввули фарҳанги милли мебошад” [9, с. 5].

Ин андеша собит менамояд, ки бештар ба муассисаҳои фарҳангии маркази шаҳру ноҳияҳо таваҷҷуҳ шудааст. Дар масъалаи хонаҳои фарҳанг чунин иқдом камтар ба мушоҳида мерасад ва ин ҳам дар хонаҳои фарҳангие, ки фаъолияти пурсамар доранд. Муассисаҳои низ ҳастанд, ки дар ҳолати садамавӣ қарор доранд. Мушоҳидаҳои мо аз хонаҳои фарҳанги ҷумҳурӣ, хусусан минтақаи Рашт нишон дод, ки аксари хонаҳои фарҳанг бо сабаби таъмири ҷорӣ нашудан ва ба роҳ намондани техникаву технологияи муосир дар ҳолати ногувор қарор доранд.

Манбаъҳо нишон медиҳанд, ки аз солҳои аввали истиқлолият вазъи баъзе аз хонаҳои фарҳанги минтақаҳои болозикр аз ҷониби муҳаққиқон мавриди омӯзиш қарор гирифта, таклифу пешниҳодҳо шудаанд. Ба ин хотир, дар рафти таҳлил андеша ва ҳулосаҳои эшон низ ба таври муқоиса истифода шуд. Тибқи маълумотҳои қаблӣ дар ноҳияи Рашт 8 хонаи фарҳанг амал мекардааст, ки бе каму кост набудаанд. Бино ба маълумоти М.Чалилов, “Нуксони дигари ҷиддӣ дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангии ноҳияи Рашт ин кӯҳнаю фарсуда будани бинои китобхонаҳо, клуб, хонаҳои маданият мебошанд. Бо иллати набудани бино дар деҳаҳои Шулмак, деҳаи Хучаалии ҷамоати бо номи Б. Раҳимзода, деҳаи Кули ҷамоати Ҳичборак, деҳаи Порвоғи ҷамоати Тағоба то ҳанӯз китобхонаҳо дар хонаҳои мудирони китобхонаҳо ҷой дода шудаанд. Аз ҳамин ҷо ҳулоса метавон кард, ки кори онҳо дар қадом сатҳ метавонад бошад [15, с. 66-67].

Тавре ки дар боло зикр гардид, вазъи ин муассисаҳо дар гузашта ташвишовар буданд. Албатта, дар таҳқиқе, ки соли ҷорӣ сурат гирифт, мақсад танҳо омӯзиши хонаҳои фарҳанг буд. Пажӯҳиш ошкор сохт, ки дар зарфи солҳои охир шароити кории ин муассисаҳо рӯ ба беҳбудӣ овардаанд. Фаъолияти мутахассисон ҳам ба таври мунтазам ба роҳ монда шудааст, вале қайд бояд кард, ки баъзе аз хонаҳои фарҳанги ноҳия ба таъмир ниёз доранд,

ки ин ба пешравию соҳа халал мерасонад. Ин масъаларо А. Абдуллоев дар мисоли хонаҳои фарҳанги вилоятҳои Бадахшон ва Хатлон чунин натиҷагирӣ намудааст: “Дар биноҳои вайронаву хароб барқарор намудани фаъолияти эҷодӣ кори начандон осон буд. Мавҷуд набудани фазои корӣ, барои ба по хестани мутахассисон монеа эҷод мекард” [1, с. 32].

Вазъи хонаҳои фарҳанги ноҳияи Лахшро низ дар чунин ҳолат баҳо додан мумкин аст. Азбаски Лахш аз ноҳияҳои дурдасттарин ба ҳисоб меравад, дар он ҷо фаъолияти бештари хонаҳои фарҳанг: 6 хонаи маданият ба роҳ монда шудааст. Дар раванди пажӯҳиши соли 2007 муайян гардидааст, ки хонаҳои фарҳанг қариб амал намеkunанд. “Муассисаҳои фарҳангии ҷамоати Янгишаҳри ноҳия қариб ки фаъолият надоранд ғӯем ҳам иштибоҳ нахоҳад шуд. Дарҳои клубҳои мавҷуда ва китобхонаҳои деҳоти ин ҷамоат аксар маврид баста буда, дар бархе аз онҳо ҳатто барои фаъолияти кормандон мизу курсӣ мавҷуд нест” [15, с. 75].

Боиси таассуф аст, ки имрӯз ҳам вазъият чунин аст. Гарчанде аз тадқиқҳои аввалин зиёда аз 15 сол сипарӣ шуда бошад ҳам, масъала ҳаллу фасл нашудааст. Масалан, хонаи маданияти деҳаи Чорсуи ҷамоати деҳоти Лахш, роҳбари ин муассиса Сапаров Абдухалил Суюнович (соли таваллуд 1984, маълумот олӣ) арз намуд, ки хонаи маданият дар тавозуни ҷамоат қарор дошта, бинои алоҳида надорад, яъне дар бинои ҷамоат бидуни шартнома иҷоранишин аст. Ҳатто утоқи кории мудир низ таъмирталаб буда, дар он ҷо имкони гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ дар сатҳи зарурӣ вучуд надорад. Барои гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ асбобу ашё аз қабилӣ баландгӯяк (микрофон), созҳои барқӣ мусиқӣ ва дигар лавозимоти зарурӣ намерасанд. Вале дар ҷараёни суҳбат мудир хонаи фарҳанг А.Сапаров афзуд, ки бо вучуди чунин шароити номувофиқ кормандон аз мардуми маҳаллӣ маводу созҳои заруриро тариқи иҷора гирифта, дар баргузориҳои чорабиниҳо иштирок менамоянд. Ҳатто дар хонаҳои фарҳанги деҳаи Лахши ҷамоати деҳоти Лахш (4 корманд), деҳаи Сари пули ҷамоати деҳоти Истиқлол (3 корманд), ҷамоати деҳоти Саритал (3 корманд) ва ҷамоати деҳоти Нурафшон (3 корманд) чунин ҳолат дида шуд. Вазъи бинои муассисаҳо садамавӣ буда, хусусан дар фасли зимистон барои фаъолият намудани мутахассисон шароити мувофиқ мавҷуд нест. Бояд гуфт ки дар чунин шароити вазнин, ки бидуни мулоҳиза ба талаботи замони имрӯз ҷавобгӯ нест, дар хонаи фарҳанги деҳаи Сари пул, ки 3 корманд дорад, маҳфили сарояндагӣ ва ду маҳфили рақсӣ фаъолият менамоянд. Албатта, ансамблҳо аз ҳисоби мардуми маҳаллии лаёқатманд таъсис дода шудаанд.

Аз байни хонаҳои фарҳанг, ки омӯхта шуданд, хонаи фарҳанги ҷамоати деҳоти Нурафшон нигаронкунанда аст. Бинои муассиса, бо вучуди дар тавозуни ҷамоат будан, ба толори варзишӣ табдил дода шудааст ва фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ дар он ҷо пурра барҳам ёфтааст. Шояд дигаргун кардани фаъолияти хонаҳои фарҳанг дар шароити кунунӣ ба мақсад мувофиқ бошад, вале ба ҳаёти фарҳангии мардум мутобиқ кунонидани онҳо ва ба роҳ мондани дигар намуди чорабиниву маҳфилҳо муҳимтар арзёбӣ мешаванд.

Дар ноҳияи дигари водии Рашт – Тоҷикобод 2 хонаи фарҳанг фаъолият менамояд. Дар ин ноҳия дигаргуниҳои ҷиддӣ аз қабилӣ таъмиру тармим ба вуқӯъ павастааст, зеро давоми ним асри охир дар ноҳия 1 хонаи фарҳанг

амал мекард. Бо шарофати истиқлолияти давлатӣ дар маркази ноҳия қасри фарҳанги наву замонавӣ бунёд карда шуд ва бинои кухнаи қасри фарҳанг ба хонаи фарҳанг табдил ёфт. Аз ин бар меояд, ки ҳукумати кишвар ва мақомоти дахлдор фаъолияти бештари муассисаҳои фарҳангиро барои мардуми маҳаллӣ салоҳ донистанд. Дар муқоиса бо хонаи фарҳанги ҷамоати Нурафшони ноҳияи Лахш гуфтан мумкин аст, ки теъдоди чунин муассисаҳо бояд зиёд карда шавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки таваҷҷуҳ бештар ба қасри фарҳангу китобхонаҳо равона гардида, вазъи хонаҳои фарҳанг дар ҳолати нисбатан паст қарор дорад. Доманаи фаъолияти кормандони хонаҳои фарҳанги маркази ноҳияҳо назар ба деҳоту ҷамоатҳо фарох аст. Бахши фарҳанги шаҳру ноҳияҳо бештар чорабиниҳои давлатиро дар ҳамкорӣ бо мутахассисони хонаҳои фарҳанг баргузор менамоянд. Албатта, муҳим он нест, ки ҳар як мутахассис дар хонаи фарҳанге, ки барояш муқаррар шудааст, фаъолият намояд. Муҳим таъмини фароғати мардум ва пеш бурдани сиёсати фарҳангии кишвар аст, ки дар ин ҷода, бо вучуди камбудӣҳо, саҳми мутахассисони соҳаро хуб арзёбӣ кардан мумкин аст.

Аммо, чунончи муҳаққиқ Қ. Бӯриев навиштааст: “Аҳли хунару фарҳанги ноҳия, бо вучуди мушкilotи зиёди моддӣ – нарасидани асбобҳои мусиқӣ, воситаҳои тақвияти овоз, микрофонҳо, нақлиёт, сару либоси сахнавӣ дар таҷлили бошукӯҳи чашнҳои умумичумхуриявӣ бо барномаҳои консертӣ, намоиши китобҳо, сахнаҷаҳои театрӣ саҳми муносиби худро гузоштаанд. Дастовардҳои соҳаи фарҳанги ноҳия дар ду соли охир қобили мулоҳиза мебошад” [4, с. 101-102].

Мутахассисони хонаҳои фарҳанг дар маҷмӯъ баҳри татбиқи дастури супоришҳои Сарвари давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш ба харҷ дода, дар баргузориҳои чорабиниҳо фаъолона ширкат меварзанд. Дар хонаҳои фарҳанги ҷамоату деҳот бошад, қариб чорабинӣ гузаронида намешавад, чунки баъзеашон шароити кории ба талаботи имрӯз мувофиқ надоранд. Албатта, таъмири тармими биноҳо аз кормандон вобаста набуда, шароити иқтисодиро тақозо менамояд.

Таҳқиқи соҳаи муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар шароити имрӯза амри зарурӣ ба ҳисоб меравад, зеро муассисаҳои фарҳангӣ ҷиҳати таъмини фароғати одамон макони асосӣ маҳсуб меёбанд. Чунончи А. Абдуллоев навиштааст: “Клуби хонаҳои фарҳанги ҷамоату деҳот пояи асосии бахшҳои фарҳанги ноҳияҳо ба шумор меравад. Мардуми деҳот кӯшиш ба харҷ медиҳанд, то арзишҳои фарҳангии ниёгонро ҳифз намуда, ба наслҳои оянда мерос гузоранд. Дар муқоиса бо мардуми шаҳр онҳо фарҳанги анъанавиро бештар меписанданд” [1, с. 36]. Аз ин бар меояд, ки агар дар хонаҳои фарҳанг шароити кории хуб бошад, соҳибистеъдодҳо дар байни мардум хеле зиёданд ва метавонанд дар рушду инкишофи фарҳанги маҳаллашон пайваста саҳм гиранд.

Дар ҷамоату деҳоти шаҳри Панҷакент 9 хонаи фарҳанг фаъолият менамояд. Таҳлил маълум намуд, ки бештари хонаҳои фарҳанг: №3, №5, №7 (дар маркази шаҳр), хонаи фарҳанги ҷамоати деҳоти Ёрӣ, ҷамоати деҳоти Рӯдакӣ, ҷамоати деҳоти Сӯчина, ҷамоати деҳоти ба номи Лоик Шералӣ дар солҳои соҳибистиқлолӣ таъмири ҷорӣ шуда, фаъолияти мутахассисон назар ба дигар минтақаҳои кишвар хубтар аст. Мудири хонаи фарҳанги ҷамоати

деҳоти Косатарош Зикрулло Абдуллоев иброз намуд, ки бинои муассиса таъмирталаб мебошад. Тибқи иттилои мудирӣ хонаи ҷамоати деҳоти Моғиён Маъруф Ҳотамов муассиса ба талаботи замони ҳаёбат буда, дар он маҳфилҳои навозиши доира, қарнаӣ, сурудиҳои, эстрада тарона ва рақс амал мекунанд ва ин хонаи фарҳанг мушкилии ҷиддие вуҷуд надорад.

Муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар ҳамкорӣ бо дигар мақомоти маҳаллӣ дар самтҳои танзими анъана ва ҷашну маросим, пешгирӣ ва муқовимат бо коррупсия, масъулияти падару модар дар тарбияи кӯдак ва амсоли ин ҷорабиниҳои иловагӣ мегузаронанд. Ҳамзамон, сафарҳои ҳунари дар ин муассисаҳо ба роҳ монда шудааст.

Н. Табаров қайд мекунанд, ки “Фаъолияти имрӯзаи муассисаҳои фарҳангӣ, бо вуҷуди шакл ва роҳҳои нави қориро тақозо намудан, дар асоси таҷрибаҳои солҳои пешин сурат мегирад...” [11, с. 67]. Воқеан он муассисаҳо, ки то имрӯз аз барномаҳои пешина истифода мекунанд, дар ҷорабиниҳои намоишхояшон қосагҳои зиёд дида мешавад ва ин раванд ба дур шудани одамон аз муассисаҳо мегардад. Вале муассисаҳои фарҳангӣ, ки дар фаъолияти рӯзмарраи ҳеш аз техникаву технологияи муосир истифода менамоянд, фаъолияти пурсамар доранд.

Ба замони муосир мутобиқ қонунидан ва аз тамоми имкониятҳои истифода қарда, фаъолияти пурсамарро пайгирӣ намудани мутахассисони қанде аз хонаҳои фарҳанги шаҳри Панҷакент исботи гуфтаҳои болост. Дар бархе хонаҳои фарҳангии Панҷакент технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ ба таври густурда ба роҳ монда шудааст, ки инро дар муқоиса бо хонаҳои фарҳанги минтақаи Рашт ҳуб арзёбӣ қардан мумкин аст. Чунин дастовардро метавон натиҷаи қаҳмат ва талошҳои мутахассисони соҳа ҳисобид, зеро дар хонаҳои фарҳанги Панҷакент низ қамбудиҳо мавҷуданд, вале қормандон барои қартираф қардани онҳо қамеша талош меварзанд.

Дар ноҳияи Мастқоҳи вилояти Суғд айни замони 5 хонаи фарҳанг дар қамоатҳои деҳоти Мастқоҳ (қоли 1978), Обқурдон, Палдорак (қоли 1983), Суғдиён (қоли 1985) ва Қоллеҷи қишварзӣ амал менамояд. Тавре ки мушоҳида қардид, хонаҳои фарҳанги ноҳия қолҳои 70-80-уми қарни гузашта таъсис ёфтаанд ва то ин қам фаъолияти онҳо қатъ нақардидааст. Мутахассисони хонаҳои фарҳанг дар қама қорабиниҳои фарҳангии сиёсӣ иштирок менамоянд. Қол он ки ин муассисаҳо ба монанди хонаҳои фарҳанги дигар шаҳру ноҳияҳо дар тавозуни қамоатҳо буда, қормандони онҳо аз ҳисоби баҳши фарҳанги ноҳия мебошанд. Дар қама хонаҳои фарҳанг маҳфилҳои мақомқонӣ, сарояндагӣ, фолклорсароён, эстрада, рубобнавозон, навозандагӣ, овозқонӣ, дастони моқир, боқандагӣ ва ғайра амал мекунанд.

Мушоҳидаҳо нишон дод, ки танҳо хонаи фарҳанги қамоати деҳоти Палдорак ба таъмир ниёз дошта, дар фаъолияти қормандон қамбудиҳо вуҷуд надорад. Боқад тазаққур дод, ки норасоии либосҳои саҳнавӣ, созҳои муқикӣ, асбобҳои равшанидиҳандаву тақвияти овоз ва монанди инҳо дар қама хонаҳои фарҳанг қой доранд, вале муваффақияти хонаҳои фарҳанги ноҳия, пеш аз қама, дар он аст, ки 90 дар қади қормандон мутахассисони қасбӣ мебошанд. Дар хонаҳои фарҳанги шаҳри Панҷакент низ қолат чунин аст. Мутахассисони хонаҳои фарҳанги Панҷакент қам, ақсаран навозандаву сароянда ва роҳбарони бадеи буда, аз як қиҳат, маҳорати фитрии ҳешро

сайқал медиҳанд ва аз тарафи дигар, барои хубтару беҳтар ба роҳ мондани кори муассисаҳо ҳисса мегузоранд.

Рушди бемайлони соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ва ворид шудани тағйиротҳои кулӣ дар ҳаёти фарҳангии ҷомеаи имрӯза, дигаргуниҳо дар мазмуни фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ аз “роҳбарон ва кормандони соҳаи фарҳанг тақозо менамояд, ки дониши касбӣ ва маҳорати ҷирфавии хешро пайваста такмил диҳанд” [12, с. 27].

Боиси зикр аст, ки муассисаҳои фарҳангиву фароғатии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон, ҳам дар асри гузашта ва дар замони соҳибистиқлолӣ низ пажӯҳиш карда шудаанд. Барои муқоиса ва таҳлили баррасии хонаҳои фарҳангӣ танҳо ноҳияи Ховалинг мавриди омӯзиш қарор дода шуд. Дар ҷамоату деҳоти ин ноҳия 5 хонаи фарҳанг фаъолият мекунад. Аз рафти суҳбат бо мудирони хонаҳои фарҳанг ва мудирони бахши фарҳанги ноҳия маълум шуд, ки хонаҳои фарҳанги ҷамоату деҳот аз соли таъсис то имрӯз таъмири ҷориро надидаанд ва мутахассисон дар шароити на он қадар хуб қору фаъолият мекунад, тибқи нақшаҳои қорӣ пайваста ҷорабиниву маҳфилҳоро доир менамоянд. Ҳангоми мусоҳиба бо мудирони хонаҳои фарҳанг дар мавриди камбудии соҳа танҳо норасоии соҳаи мусиқӣ дарҷ гардид. Ин далолат аз он медиҳад, ки мутахассисон, бо вучуди ҷи гуна будани шарту шароити қор, барои пешрафти соҳа ва тарғибу ташвиқи арзишҳои фарҳангӣ кӯшиш мекунад.

Бештари пурсидашудагон беҳбудии хизматрасонии муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатиро дар ҳалли ҷунин пешниҳодҳо дидаанд:

- таъмиру тармими биноҳои хонаҳои фарҳангӣ;
- ҷалби кормандони муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ба курсҳои кӯтоҳмуддати такмили ихтисос;
- бозбинии воҳидҳои қории муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ (хонаҳои клубӣ ва ансамблҳо).

Дар умум, кормандони хонаҳои фарҳанг кӯшиш менамоянд, ки камбудии ҷойдоштаро дар доираи имконият саривақт бартараф намоёнд. Албатта бархе аз камбудии ба фаъолияти онҳо иртибот надошта, аслан ба дастгирии молиявӣ ниёз доранд. Масалан, набудани бинои алоҳида, нарасидани либосҳои сахнавӣ, соҳаи мусиқӣ – синтезатор, таблак, рубоб, доира, най, таҷҳизоти тақвияти овоз ва амсоли онҳо мушкилоти умумӣ буда, ба масъулини мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва дигар сохторҳо вобаста мебошад. Бояд ёдрас шавем, ки ягон хонаи маданият ё хонаи фарҳанг ба тавозуни бахши фарҳанг ворид нестанд, гарчанде фаъолияти ин муассисаҳо зери назорати бахши фарҳанг мебошад. Дар ҳоле ки дар системаи муассисаҳои фарҳангӣ, муассисаҳои фарҳангу фароғат нақши муҳим мебозанд, зеро ҳамаи онҳо барои ташкили фароғати одамон равона карда шудаанд. Ҳатто дар гузашта ҳам хонаҳои фарҳанг ба сифати муассисаи таъминкунондаи фароғати мардум, баланд бардоштани маърифати онҳо ва дарёфти истеъдодҳои ҷавон фаъолият мекарданд.

Сусти гардидани фаъолияти хонаҳои фарҳанг дар муқоиса бо дигар муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ин пеш аз ҳама, набудани мутахассисони соҳавӣ ва ба роҳ намондани барномаҳои ҷолибу шавқангез мебошад, зеро аз таҳқиқ маълум шуд, ки дар хонаҳои фарҳанги шаҳри Панҷакент маҳфилу ҷорабиниҳо, шабҳои эҷодӣ, дигар маҳфилҳои худфаъолиятӣ ба таври

густурда баргузор карда мешаванд ва ин ба беҳтар шудани фаъолияти муассисаҳо мусоидат кардааст. Ташкили ҳар гуна маҳфилҳо имкон медиҳад, ки наслҳои ҷавон дар оянда самти фаъолияти хешро муайян созанд. Чунин маконҳо истеъдоди фитрии онҳоро кашф намуда, ба рушди он кӯмак мерасонанд. Масалан, ташкили маҳфилҳои гулдӯзиву кешбофӣ ва дигар анвои ҳунароҳои мардумӣ, ки дар чанде аз хонаҳои фарҳанг мушоҳида шуд, хеле муҳим арзёбӣ мегарданд. “Ин имконият медиҳад, ки духтарони наврас дар чунин шароит ин ҳунари мардумиро, баъди хатми мактаб метавонанд дар коргоҳу марказҳои истеҳсоли ва ё ба таври ҷудогона фаъолияти меҳнатии худро давом диҳанд” [2, с. 24].

Ҳар як соҳа бояд ба талаботи замон мувофиқ гардонида шавад. Кормандони хонаҳои фарҳангро зарур аст, ки дар асоси омӯзиши таҷрибаи пешқадам роҳу воситаҳои нисбатан самарабахши корро муайян намоянд, аз имкониятҳои мавҷудай муассисаҳо мувофиқи мақсад ва эҳодкорона истифода баранд. Дар шароити имрӯза, пеш аз ҳама, зарур аст, ки биноҳо дар шакли корӣ таъмир гарданд, яъне ҳалли мусбати худро ёбанд. Чунки бидуни бартараф кардани ҳолати биноҳо беҳтар гардонидани фаъолияти хонаҳои фарҳанг ғайримикон аст. Барои хонаҳои фарҳанг аксаран ҷое ҷудо карда шудааст, ки аз як толори нистабан хурд ва як ё ду утоқи танги корӣ иборатанд. Дар бораи истифодаи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ҳолати суҳан гуфтан ҳам нест, дар ҳоле, ки мо дар асри илму техника зиндагӣ дорем.

Донишманди соҳа Ф.Қодиров оид ба масъалаи таъсири муассисаҳои фарҳангӣ дар тарбияи наслҳо чунин ишора намудааст: “Тарбияи фарҳангӣ шароити мусоидро барои омодагии шахрвандон ҷиҳати дарки дастовардҳои пешқадами илму техникаи муосир, инкишофи қобилиятҳои онҳо баҳри ҳифзи анъанаҳои миллӣ ва дурӣ ҷустан аз зухуроти номатлуб дар арзишҳои фарҳангӣ, хусусан дар муҳити ҷаҳонишавӣ фароҳам меорад” [6, с. 27].

Воқеан, раванди ҷаҳонишавӣ тақозо менамояд, ки ҳар як самту масъалаҳои ҳалталаби кори муассисаҳо, бахусус хонаҳои фарҳанг ҳамаатарафа омӯхта, фаъолияти онҳо мувофиқи талаботи замони имрӯз ба роҳ монда шавад.

Адабиёт

1. Абдуллоев, А. Вазъи кунунӣ ва мушкилоти қасрҳои фарҳанги баъзе шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон / А. Абдуллоев // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №4(60). – С. 30-33.
2. Алибахшев, Н.А. Муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва тарбияи зебопарастии наврасону ҷавонон / Н. Алибахшов, М. Дӯстмаҳамедова. – Душанбе, 1999. – 56 с.
3. Бобоева, Н. Қ. Махсусиятҳои фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар замони истиқлол // Фарҳанг ва санъат. – 2021, – №1. – С. 35-41.
4. Бӯриев, Қ., Мирзоалиев, Н. Таҳлили фаъолияти муассисаҳои фарҳангии шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – №3(27). – С. 99-108.
5. Комилзода, Ш., Зубайдов, А. Вазъи фаъолияти муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ноҳияи Айний ва шаҳри Панҷакент // Паёмномаи фарҳанг. – 2018. – №3 (43). – С. 49-56.

6. Қодиров, Ф. Ниёзҳои навини муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва масъалаҳои тадбиқи “Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон” / Ф. Қодиров // Паёмномаи фарҳанг. – 2010. – №1 (13). – С. 27-30.

7. Латипов, Д. Эҷодиёти мардумӣ – асоси фарҳанги этникӣ [Матн]: Воситаи таълимӣ барои донишҷӯён ва кормандони соҳаи фарҳанг. – Душанбе: Адиб, 2011. – 160 с.

8. Менечменти фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ (Матн): Дастури амалӣ-методӣ / мураттиб С. Шосаидов; муҳаррир Ҷ. Қурбонов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.

9. Орумбекзода, Ш. Ҳифзи фарҳанги миллӣ дар шароити ҷаҳонишавии муосир // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №3 (39). – С. 3-9.

10. Сафаралиев, Б. Нишонаҳои муҳими фаъолияти соҳибкорӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ: Таҳлили муқоисавӣ // Фарҳанг ва санъат. – 2019. – №2. – С. 25-33.

11. Табаров, Н. Фаъолияти инноватсионии қаср ва хонаҳои фарҳанг (Дар мисоли ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ) / Н. Табаров // Паёмномаи фарҳанг. – 2018. – №2 (42). – С. 67.

12. Турсунова, М. Оид ба вазъият ва ҳолати бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандони соҳаи фарҳанг ва роҳҳои рушди он // Фарҳанг ва санъат. – 2017. – №1-2. – С. 27-32.

13. Усмонов, Ш. Заминаҳои иҷтимоию сиёсии ташаккули хизматрасонии фарҳангӣ дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон // Фарҳанг ва санъат. – 2019. – №1. – С. 42-49.

14. Ҳалимов, Н. Фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ дар рушди хунаҳои мардумӣ // Фарҳанг ва санъат. – 2018. – №4. – С. 14-20.

15. Ҷалилов, М. Вазъи муассисаҳои фарҳангу фароғатии навоҳии Рашт / М. Ҷалилов // Паёмномаи фарҳанг. – 2003. – №8. – С. 66-88.

Шарипов Абдусамад

СОСТОЯНИЕ ДОМОВ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье автор исследует сегодняшнее состояние нескольких домов культуры республики и определяет цель их деятельности и их значение в нынешних условиях.

Ещё в конце прошлого века мировое сообщество осознало, что только благодаря высокой и достойной культуре можно найти своё место в любой ситуации и обеспечить защиту для своего будущего. В решении вышеуказанного вопроса важное место занимают учреждения культуры, поскольку именно они имеют большую возможность посредством специальных форм и средств своей работы продолжать и дополнять образовательную программу деятельности школ, общественных организаций и учреждений, непосредственно ответственных за воспитание подростков и молодёжи. Задачей учреждений культуры является эффективная организация народного досуга, формирование энтузиазма, творческих способностей и высокого художественного вкуса подростков и

молодёжи, создание необходимых условий и возможностей, пропаганда национальной культуры.

По всей республике расположено множество культурных и развлекательных учреждений, таких как дворцы и дома культуры, парки, концертные залы, театры и кино, цирки, клубы, библиотеки, музеи и тому подобное. Как известно, большинство подобных учреждений были созданы в прошлом веке. После 50-х годов XX века по всей стране возникла необходимость в создании культурных учреждений. Ведь обеспечение культурного отдыха людей является важной целью государства и правительства. Помимо дворцов культуры, клубов и публичных библиотек были созданы Дома культуры. Дом культуры считается одним из таких учреждений и встречается практически во всех сельских районах Таджикистана. В прошлом эти учреждения назывались «Дом культуры», а иногда и «клуб».

Ключевые слова: культура, независимость, дома культуры, развлечения, духовная пища, таджикский народ, проблема, анализ.

Sharipov Abdusamad

THE STATE OF CULTURAL HOUSES IN CONTEMPORARY CONDITIONS

This article examines the current state of several cultural centers in the country, analyzing their objectives and significance in the present context.

By the late 20th century, the global community recognized that a high level of culture is essential not only for securing a nation's identity but also for ensuring its resilience in times of challenge. Cultural institutions play a crucial role in addressing this issue, as they possess unique opportunities to complement the educational efforts of schools, public organizations, and institutions responsible for the upbringing of adolescents and youth. Their primary function is to effectively organize public leisure activities, foster creativity and artistic appreciation among younger generations, and create the necessary conditions for the promotion and preservation of national culture.

The Republic of Tajikistan is home to numerous cultural and entertainment institutions, including cultural palaces, parks, concert halls, theaters, cinemas, circuses, clubs, libraries, and museums. Most of these institutions were established in the 20th century, particularly after the 1950s, when there was a growing need to expand cultural infrastructure across the country. Recognizing the importance of ensuring public access to cultural and recreational activities, the state and government actively supported the creation of these institutions.

Among them, the *Khonai farhang* – House of Culture emerged as a key cultural institution, particularly in rural areas of Tajikistan. Historically, these institutions were known either as Houses of Culture or, in some cases, simply as *Klub* – clubs. Their role has been instrumental in providing cultural and educational services to the population, fostering artistic expression, and preserving national traditions.

Keywords: culture, independence, House of Culture, cultural centers, leisure, spiritual benefit, Tajik people, problem, analysis.

ТДУ 37точик+9точик+008+398:8точикф+39точик+78точик

**Худойбердиев Султоналӣ,
Шарипов Бахтовар**

МАВҚЕИ ЖАНРИ РУБОЙ ДАР ЭҶОДИЁТИ МУСИҚИИ МАРДУМИ КЌҲИСТОНИ МАСТҶОҲ

Дар Мақола эҷодиёти мусиқии маҳаллии мардуми Кўҳистони Мастҷоҳ таҳқиқ шудааст. Жанрҳои мусиқии маҳалли Мастҷоҳро рубоиёт, дубайтихонӣ ё байтихонӣ, сурудҳои халқӣ ва мусиқии созӣ ташиқил медиҳад.

Дар мақола ин жанрҳо аз ҷиҳати мазмун, мавқеъ ва сабки иҷроии таҳлилу таҳқиқ шуда, мавқеи онҳо дар эҷодиёти фарҳанги мардуми кўҳистон муайян карда шудааст. Рубоиёти маҳаллии мастҷоҳиён сабку услуби хос дорад ва вобаста ба мавзӯи мазмун хусусияти суннати онҳо муайян карда мешавад. Иҷроии он беитар дар шакли озод (бе сози мусиқӣ) дар зарби хос сурат мегирад.

Мероси нодир мазкур эҷодиёти маҳаллии ин минтақа аз ҷониби муҳаққиқони ватанию хориҷӣ, аз ҷумла А. Сузи, А. Хромов, К. Абдулов, А. Мухторов, С. Худойбердиев, Р. Амонов, Н. Неъматзода, З. Таджикова мавриди таҳқиқи омӯзиши қарор гирифтааст.

Дар даврони истиқлолият барои эҳё ва густариши анъанаҳои рубоихонии мардуми Мастҷоҳ имкониятҳои васеи эҷодӣ ҳунари ба вуқӯъ пайвастан. Дар ин самт муассисаҳои фарҳангӣ, гурӯҳҳои эҷодӣ, ансамблҳои халқӣ баҳри омӯзиши ва тарғиби суннатҳои мусиқии маҳаллӣ корҳои назаррас ба сомон расонидаанд. Таъсис ёфтани ансамбли “Рубоиёти Зарафион”, гурӯҳи эҷодии мусиқии этнографии ноҳияи Мастҷоҳ, созиҳои ташиқилоти ҷамъиятии Маркази фарҳангии мусиқии мардуми тоҷик – “Ҳунари” ва ба таълиму тарбияи ҷалб намудани наврасону ҷавонон ва устодони халқӣ касбӣ ба рушди эҷодиёти мусиқии маҳаллӣ мусоидат кард.

Ба зами ин, то кунун дар муассисаҳои ибтидоӣ, коллеҷҳо ва мактабҳои олиии таълимии мусиқӣ ва дастаҳои ҳунарии касбӣ, ба анъанаҳои рубоихонӣ эътибори зарурӣ, ҳамчун ҳунари касбӣ зоҳир нагардидааст. Дар раванди таълими мусиқӣ қорӣ намудани омӯзиши ва таълими жанри рубоихонӣ мувофиқи матлуби замон мебошад.

Калидвожаҳо: *рубой, рубоихонӣ, жанр, дубайтихонӣ, мусиқии мардумӣ, ҳунардор, Мастҷоҳ, суруд, наът, мусиқӣ, фарҳанг, суннат.*

Мастҷоҳ чун дигар манотиқи кишвар дорои хазинаи бузурги фарҳангу суннатҳои арзишманди моддию маънавии мардумӣ буда, чунин арзишҳои тайи ҳазорсолаҳо, аз насл ба насл дар зеҳни мардум сайқал ёфтааст. Омӯзиши ҳунари рубоихонии сокинони маҳаллии ин минтақа яке аз масъалаҳои муҳими фарҳанги Тоҷикистон дар даврони истиқлол мебошад. Бояд ёдовар шуд, ки мероси нодир ва мардумии ин минтақа то ҷое, аз ҷониби муҳаққиқони ватанию хориҷӣ мавриди таҳқиқи омӯзиши қарор гирифтааст. Махсусан, мавзӯи мазкур дар осори илмии А. Сузи [4, с. 76-87], А. Хромов [10, с. 40-56], К. Абдулов [1, с.134], А. Мухторов [7, с.145], Р. Амонов [5, с. 288], М. Неъматзода [8, с. 145], С. Худойбердиев [11, с. 176-

182], 3. Таджикова [АН Тадж.ССР, 1968.–№2 (52).–249-266] ва дигарон то чое инъикос гардидааст, ки дар ин ин пажухиш мо ба онҳо така намудем.

Барои омӯзиши анъанаҳои фолклорӣ ва сарчашмаҳои моддию маънавии мардуми кӯҳистон сарчашмаҳои гуногун мавҷуданд. Аз ҷумла, катибаҳои сангии болооби Зарафшон гувоҳи бараълои равнақи волои санъатҳои хаттотӣ ва адабу шеър дар ин водӣ мебошанд. Равшан аст, ки бисёре аз намунаҳои ибтидоӣ, офаридаҳои нодири эҷодиёти шифоҳии халқ дар китобҳои сангину ҷӯбин, сафолину оҳанин (нақш дар санг, дар ҷӯб, дар девор ва зарфҳо) сабт гардида, то ба имрӯз ҳамчун ёдгори аз ниёгони ин сарзамин, омада расидаанд [8 с. 4-37].

Гузашта аз ин, муаррихон ва муҳаққиқони тоҷик низ ба омӯзиши мардуми кӯҳистон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, падидаи кулли эҷодиёти онро муайян намудаанд. Аз ҷумла, академик А. Мухторов таърихи тамаддуни мардуми куҳанбунёди сарғаҳи Зарафшонро таҳқиқ намуда, қайд мекунад, ки “Мастҷоҳ яке аз ғаҳвораҳои тамаддуни гузаштаю фардост ва дорои маданияти хос аст, ки дар ташаккулу тақомулоти фарҳанги халқи тоҷик саҳми арзандае гузоштаанд” [7, с. 145]. Дар хусуси арзишҳои фарҳангии иҷтимоӣ ва маънавияти мастҷоҳиён олим К. Абдуллоев таъкид менамояд, ки “мардуми ин диёр ба рушди таърих ва ташаккули маърифати мардуми тоҷик мавқеи босазо намудааст” [1, с.134].

Бо вуҷуди ин, дар асарҳои публицистӣ, илмӣ муҳаққиқони забон ва фолклоршиносони тоҷик низ маълумотҳои махсуси фарҳангӣ ҷой дорад. Дар самти омӯзиши адабиёти лафзӣ мардуми кӯҳистони Мастҷоҳ ва ҳунари фарҳанги мусиқии он пажухишгарон забоншиноси маъруф А. Хромов, академик Р. Амонов, фолклоршинос В. Асрорӣ, муҳаққиқ-этнографи эстонӣ Аво Сузи машғул шуда, баҳои арзанда додаанд.

А. Хромов дар асарҳои илмӣ хеш ба лаҳҷа ва ғӯишҳои маҳаллии мардуми Мастҷоҳ ва мавқеи он дар забони тоҷикӣ нигоҳи махсус зоҳир намуда, истифодаи онро дар забони маҳаллӣ муайян намудааст [ниг. 10, с. 40-56]. Дар бобати эҷодиёти назмӣ мардуми кӯҳистон ва моҳияти шеър ва рубоӣ дар эҷодиёти шифоҳии мастҷоҳиён академик Р. Амонов махсус ишора карда, онро ҳамчун ногусастарин эҷодиёти мардумӣ номидааст.

Муҳаққиқи эстонӣ Аво Сузи ба маросим ва суннатҳои маҳаллии ин диёри куҳан бо нигоҳи хеле нозук назар карда, урфу одат, расму оини баргузори маросимҳои халқиро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Ҳамзамон дар бобати эҷодиёти мусиқии маҳаллии сокинони Мастҷоҳ ва ҳунари нотакрори сарояндагону ромишгаронро алоҳида қайд намуда, афзудааст: “..ба таҳияи мусиқии масҷоҳиён ҳасад метавон бурд, ҳоҳ ҳафтсола бошад, ҳоҳ ҳафтдосола. Ҳар кадом бо лаҳни худ, бо савти худ байт меҳонад”. Расму оин, суннату анъаноти писандида, нақлу ривоятҳо, байту рубоӣ, ғӯю маърақаҳо ҳанӯз пурра омӯхта нашудаанд ва барои муаррифии ҳар яке аз аносири он бояд таҳқиқот, ҷустуҷӯҳо ва талошҳои зиёде сурат гирад. Қобили тазаккур аст, ки ҳар як деҳа ва ҳатто гузару маҳалҳои Мастҷоҳ вижаҳои фарҳангии худро чун мероси бо арзише ғифз карда омадааст, ки он рангу бўй ва таровати беандоза дорад” [4, с.76-87].

Новобаста аз он, ки доир ба анъанаҳои шеърӣ ва мусиқии фолклории мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ олимону мардумшиносони ватанию хориҷӣ маълумоти боарзише додаанд, аммо то ҳанӯз мероси адабии фолклорӣ ва

мусиқии сокинони ин минтақа дар сатҳи зарурӣ омӯхта нашудааст. Бинобар ин, дар асоси хулосаҳои таҳлили олимони болозикр мо тасмим гирифтем, ки доир ба эҷодиёти шифоҳии мардуми Мастҷоҳ бо нигоҳи нав нигарем.

Раванди таҳқиқ муайян намуд, ки эҷодиёти мусиқии маҳаллии мардуми кӯҳистон аз дигар маҳалҳо куллан фарқ мекунад, он дорои сабку услуби иҷроиши хос буда, ба жанрҳои гуногун тақсим мешавад. Ба ин мазмун. эҷодиёти адабӣ ва мусиқии мардуми Мастҷоҳро аз ҷиҳати мазмун ва шакл ба чунин бахшҳо метавон тақсим намуд:

1. Рубоиёти Мастҷоҳ (ё рубоиёти Зарафшон);
2. Дубайтихонӣ ва ё байтхонӣ;
3. Сурудҳои халқӣ (наът, марсия);
4. Мусиқии созӣ (бо дутори майда, дутори парда, доира ва рубоб).

Чунончи, мусиқашинос Ҷ. Обидпур навиштааст: “Рубой яке аз жанрҳои дӯстдоштаи шоирони классики муосири форсу тоҷик ба шумор рафта, аз қадим дар байни мардуми Аҷам маъмул будааст [9, с.71]. Аз ҷумла, рубоихонӣ – сурудани рубоиёти халқӣ яке аз намоёнатарин эҷодиёти шифоҳии мардуми Мастҷоҳ ба шумор рафта, онро ҳамчун маҳбубтарин жанри сарояндагӣ мепазирунд. Пайдост, ки тартиби вазни рубой ба як навъи шеърӣ шомил буда, ҳар 4 мисраи он метавонад дар вазнҳои гуногун таъсис ёбад. Бинобар ин, авзони рубой ба як қолаби мушаххаси вазни арӯз муайян намешавад. Тибқи қоидаҳои ташаккули адвори зарб ва авзони рубой вазнҳои он метавонад дар қолаби “шаҷараи аҳраб” (таносуби авзон – *маф-ъӯл-лу*) “шаҷараи аштар” (таносуби авзон – *фо-ъи-лун*) [2, с. 63-79] таъсис ёбад. Мушоҳида мешавад, ки сохти навъҳои мухталифи вазнҳои рубой метавонад танҳо дар доираи яке аз ин шаҷараҳо муайян шаванд. Дар онҳо маъмулан 3 навъи тартиби таъсиси авзон дида мешаванд, ки бо номҳои “одӣ”, “таркибӣ” ва “омехта” зоҳир мегардад [ниг. 2, с. 87-92]. Ба навъи “одӣ” он рубоихо нисбат дода мешавад, ки сохти овзони онҳо ҳамқолаб аст. Яъне дар сохти ин шакли рубой аз як навъи вазн таъсис меёбад.

Шакли онро бо чунин тарз метавон дид: АААВ; ВВВА

Шакли авзони “таркибӣ” чунин аст: ААВА; АВАА;

Шакли авзони “омехта”: ААВВ; АВВВ;

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки матни сурудҳои жанри рубоиёти мастҷоҳӣ бештар дар шакли авзони “таркибӣ” ва “омехта” эҷод шудааст. Минбаъд таҳлил намудани сурудҳои жанри рубоиёти мастҷоҳӣ аз рӯи назарияи мусиқӣ ва вазни аруз сурат мегирад. Масалан, суруди халқие, ки ҳофизи халқӣ Лола Азизова иҷро кардааст дар шакли “таркибӣ” - ААВА сохта шуда, дар лаҳни ре минори фригӣ дар, андозаи $\frac{6}{8}$ эҷод шудааст:

*Мастҷоҳ ба мурам, оби мусаффо дорад, А
Хушбахт касе, ки дар бараиш ҷо дорад. А
Ман хоки раҳи касе шавам, эй додар. В
Бар хоки диёри худ таманно дорад. А [6, с. 65]*

Мисраи аввал А, аз нотаи “ре” оғоз шуда, бо нотаи “ре” тамом шудааст. Мисраи дуюм А, аз нотаи “фа” иҷро шуда, ба нотаи “ре” ба охир

расидааст. Мисраи сеюм *В*, аз нотаи “фа” иҷро шуда, ба нотаи “фа” тамом шудааст. Мисраи чорум *А*, аз нотаи “фа” оғоз шуда, ба нотаи “ре” ба хотима расидааст. Ин рубой дар баробари шакли авзони “таркибӣ” буданаш, тарзи иҷроиши мисраи сеюм аз нигоҳи лаҳни мусиқӣ фарқ кардааст.

Мисоли дигар аз матни суруди маросимии “Нақши мулло” иқтибос шуд, ки дар шакли авзони “омехта” – ААВВ сохта шуда, рубоии озод дар лаҳни си минор иҷро шуда, одатан нақши муллоро гурӯҳи нақшхонон месароянд, сарнақшчӣ ду мисраро месарояд ва аз паси ӯ бозхонҳо мисраҳои хондашударо бозхонӣ мекунанд:

*Ман дар сари кӯча зери маҷнунбедам, А
Бар хунаи ёр ду дидаи умедам. А
Ман ошиқи чашмони сиёҳат мешам, В
Савдозодаи рӯи чу моҳат мешам. В*

Сарнақшчӣ мисраҳои якуму дуюмро *А, А*, аз пардаи “си” сароида бо ба пардаи “си” ба охир расонидааст. Бозхонҳо мисраи дуюмро *А*, аз пардаи “ми” якҷоя сароида, ба пардаи ре тамом кардаанд. Ҳамин тарзи сурудхонӣ дар мисраҳои сеюму чорум низ бо ҳамин тарз такрор иҷро шудааст. Ин шакли авзони рубоии омехта, ки аз як намуди рубоихонӣ иҷро шудааст, ду лаҳни мусиқӣ дар ду байти рубой такрор омадааст.

Тарзи иҷроиши сурудҳои халқӣ (рубоихонӣ) вобаста ба мавзӯ ва мазмуни он аст ва дар аксари ҳол бидуни сози мусиқӣ амалӣ мешавад. Масалан, дар маросимҳои оилавӣ, тӯйю сур бевосита бо гурӯҳи сарояндагон бо қоидаҳои хос иҷро мешавад. Дар чунин маврид як ё ду сароянда як байти суруде, ки одатан онҳоро сарнақшчӣ оғоз менамояд ва байти дигариро ҳамчун нақарот гурӯҳи сарояндагон иҷро мекунанд.

Баъзе аз сурудҳои халқӣ бо сози мусиқӣ низ иҷро мешаванд. Онро одатан бо сози дутор иҷро менамоянд. Дар ин маврид мавқеи сози дутор омили муҳим барои ҳофиз ба шумор меравад, ки пастию баландии пардаи сурудро бевосита ба танзим меорад ва зарби оҳангро низ муайян месозад. Бо ҳамин зайл ҳам пардаи суруд равшан намоён мешавад ва ҳам низоми зарби усули оҳанг ба низом меояд. Ин аст мавқеи сози мусиқӣ дар эҷодиёти санъати сарояндагӣ.

Зиёда аз ин, дар анъанаҳои сарояндагӣ дойра низ мавқеи хоса дорад. Бахусус сурудҳои махсус бо номи “Бич дол-дол” маҳз ба зарби дойра сароида мешавад. Яъне як силсила сурудҳои халқӣ бо ин зарб эҷод шуда, бо ҳамин ном маъруф гардидаанд. Дар Мастҷоҳ ҳофизи мадрушкатӣ – Нури Боқиро (солҳои 30-60 қарни XX) маҳз бо сурудҳои “Бич дод-дол” ҳамчун ҳофизи халқӣ мешиносанд. Аз эҷодиёти ӯ силсилаи сурудҳо ба насли дигари ҳофизон ҳамчун мерос боқӣ гузоштааст [Ниг. 11, с. 176-182].

Диапазони аксари сурудҳои рубой бештар дар фосилаҳои квинта ва кварта [ниг. 3.78; 124-128] сохта шудааст. Он дар ҷараёни иҷрой аз ҷониби ҳофизон ва ҳунармандони болаёқат тадриҷан сайқал ёфта, бо таъсири дигар фарҳангҳо диапазони худро васеъ намудааст. Дар ин раванд фаъолияти ҳунармандони касбӣ, ба мисли устод Ҷӯрабек Муродов, Муродбек Насриддинов, Маҳмадшариф Шодиев хело арзанда мебошад. Бо эҷодиёти

касбии ин ҳофизони шуҳрати сурудҳои водии Зарафшон, аз ҷумла сурудҳои маҳаллии мардуми Мастҷоҳ ба зинаи дигари эҷодиёт бадал гардид ва байни мухлисони васеи санъати тоҷик мавқеъ пайдо кард [ниг. 12, 26-34].

Чунин сурудҳо бештар ҳолатҳои рӯзгори иҷтимоии мардум, фироқи ёру диёр, ватану хешовандон, маърифати ирфонӣ, одобу ахлоқи ҳамида ва инчунин, мавзӯҳои лирикию ишқӣ, ҳаҷвию шӯхиро фаро мегиранд. Лаҳни мусиқии рубоиҳо бо лаҳни шеваи хоси маҳаллӣ, бо тарзи иҷрои алоҳида эҷод шуда, услуби хос дорад. Тавре дар боло ишора кардем, аксари ин сурудҳо дар эҷодиёти ҳунармандони касбӣ сайқал ёфта, аз ҷиҳати мазмун ва иҷро хеле мукамал шудаанд. Масалан, яке аз намунаҳои жанри “Рубоиёти Мастҷоҳ” дар иҷрои яке аз сарояндаи шинохтаи ин диёр Ҳунарманди мардумии Тоҷикистон Лола Азизова такмил ёфта, бо номи “Дилам кашуни Мастҷоҳ” байни мардум хеле маъруф гаштааст:

*Ҳо, Худгиф мерие, чӣ мебиёри бари ман,
Ҳо, Дермони накун, тоқат надорад дили ман,
Ҳо, Ман агбара сар кардам ба пушти Бурсох,
Ҳо, Сад сол гузарад, дилам кашуни Мастҷоҳ* [6, с.181].

Аз суҳбат бо шахсони рӯзгордида маълум гардид, ки ҳунармандони маҳаллӣ байни мардуми Мастҷоҳ ҳамчун намоёндагони санъати халқӣ эҳтироми хос доранд. Мардум ҳунар ва маҳорати онҳоро доимо ба некӣ ёд карда, мактаби сарояндагӣ ва эҷодиёти сурудхониашонро то ҳол идома медиҳанд. Аз ҷумла, Нури Боқии Мадрушкатӣ (1912-2002) – ҳофиз, рубоисарои солҳои 1930 ва 1960 ба суруди “Бич-дол-дол” бо дойра байни мардум шуҳрат ёфтааст ва идомаи он дар давраҳои минбаъда ҳамчун бо сабки Нурмуҳаммадӣ маъруф гаштааст. Карим Кошифи Мадрушкатӣ (1913-1979) машшоқи бомаҳорати дуторӣ маҳсуб ёфта, дар солҳои 1940-1960 дар Кӯҳистони Мастҷоҳ ном баровардааст. “Дар радифи ҳунармандони мастҷоҳӣ боз номҳои Холмуроди машшоқи Мадрушкатӣ (1920-1986) (дуторӣ), Мулло Умари Ревомуткӣ (дуторӣ), Муродбеки Мадрушкати (1886-1949) – бобокалони Ҳунармади мардумии Тоҷикистон Муродбек Насриддинов, машҳур мебошанд” [11, с. 176].

Гузашта аз ин, ҳунармандони маҳаллӣ ба монанди Субҳатпачо, бо маҳорат ва ҳунари нотакрори худ, ҳамчун сарояндаи мақомҳои мастҷоҳ ва инчунин сурудҳои “Рақси остин” маъруф будааст. Бародарон Шоевҳо – Ҳоҷӣ Нормухмад (1939-2023), Абдуҷаббор (1953) ва Азизхоҷаи мадрушкатӣ (1957) дар ҳунари сарояндагӣ мавқеи махсус доранд. Бахусус Нормухмад дар сарояндагӣ дорои сабки алоҳидаи иҷрокунандагӣ буда, байни ҳамдеҳагон ва ҳамдиёрон ба эътибори хос соҳиб гаштааст. Ҳар яке аз сарояндагони маҳаллӣ бо сабку услуби хоси навозандагӣ сарояндагӣ, дар солҳои 1930-1990, мавқеи хасса доранд.

Солҳои охир барои пажӯиши илмии анъанаҳои мероси мусиқии мардуми Мастҷоҳ корҳои босазо амалӣ мегардад. Дар ин самт метавон аз фаъолияти босамари Созмони ҷамъиятии Маркази фарҳангии мусиқии мардуми тоҷик – “Ҳунар” (таъсисёбӣ аз соли 2001), ки ҳадафи фаъолияти он омӯзиш, эҳё ва рушди мусиқии суннати тоҷик, ба вежа ташаккули мактабҳои анъанавии “устод-шогирд”, мебошад ба таври шоиста ёдовар

шуд. Маркази мазкур солҳои зиёд дар радифи мусиқии фолклории дигар манотиқи Тоҷикистон дар эҳё ва ташаккули жанри рубоихонӣ, ҳамчунин ҷалби наврасону ҷавонон ва тарбияи онҳо дар руҳияи муҳаббат ба ин мероси боарзиши миллию мардумӣ нақши бузурге гузоштааст. Дар натиҷаи талошҳои пайвастаи ин Марказ соли 2003 бо дарёфти истеъдодҳои нав намунаҳои гуногуни сурудҳои мардумии минтақаи Мастҷоҳу Яғноб, аз он ҷумла рубоихонӣ сабт ва наворгирӣ карда шуд, ки ин омил қадамҳои устувор ҷиҳати ҳифз ва густариши ҳунари рубоихонӣ дар кишвар мебошад.

Дар воқеъ мероси мусиқии мардуми кӯҳистони Мастҷоҳ аз ҷиҳати мазмун ва шакл хеле ғанӣ аст. Дар мазмуну муҳтавои рубоихонӣ мардуми Мастҷоҳ ғояҳои ватандӯстӣ, инсондустӣ, меҳнатқаринӣ ва рамзҳои зироипарастӣ нухуфтааст. Таҳқиқоти он, пеш аз ҳама, баҳри ҳувияти миллий, худшиносии фарҳангии мероси мусиқии халқи тоҷик хело муҳим мебошад.

Аз омӯзиши ин мавзӯ бар меояд, ки дар фазои Истиқлол дар радифи анвои мусиқии миллий ба анъанаҳои рубоихонӣ аз ҷониби олимону фарҳангшиносон ба вежа санъатшиносон таваҷҷуҳи хосса зоҳир гардидааст. Вале таҳқиқҳо нишон медиҳанд, ки дар ягон муассисаҳои олии таълимии мусиқӣ ва омӯзишгоҳу мактабҳои махсуси мусиқӣ анъанаҳои рубоихонӣ, ҳамчун қисми таркибии мероси фарҳангии мусиқии миллий, роҳандозӣ нашудааст, ки ин омил боиси торафт дур гардидани таваҷҷуҳи аҳли санъат ба ин дурдонаи мусиқии миллий мебошад. Ба назари мо, дар муассисаҳои таълимии мусиқӣ ба роҳ мондани дарси рубоихонӣ бо ҷалби устодони таҷрибадор барои минбаъд зинда мондан ва ташаккул ёфтани ин навъи ҳунари мусиқӣ муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Адабиёт

1. Абдуллоев, К. Дар ин дунё. Ҷилди 12. Мастҷоҳ. Китоби аввал / К.Абдуллоев.–Душанбе: Адиб, 2006. –237 с.
2. Абдурашидов, А. Усули ташаккули авзони рубой. Фалак ва масъалаҳои таърихӣ-назариявии мусиқии тоҷик / А. Абдурашидов. – Душанбе: Адиб, 2009. – С. 62-87
3. Акбаров, И. Мусиқа луғати / И. Акбаров.– Тошканд: Ўқитувчи, 1987. – 383 с.
4. Аво, С. Матҷо в разных измерениях / А.Сузи.– Душанбе: Адиб, 1989. – 288 с.
5. Амонов, Р. Рубоихонӣ дар мастҷоҳ / Баёзи фолклори тоҷик.– Душанбе: Ирфон, 1985. –288 с.
6. Исматӣ, О. Боли Ҳумо / О. Исматӣ. – Душанбе: Адиб.– 1995. – 80 с.
7. Мухторов, А. Сангҳам диле дорад / А.Мухторов.–Душанбе: Ирфон, 1986. – 145 с.
8. Неъматзода, М. Фолклори Масҷо / М. Неъматзода.–Хуҷанд: Ношир, 2016. – 320 с.
9. Обидпур, Ҷ. Рубой аз нигоҳи мусиқиишиносӣ / Ҷ. Обидпур // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №2 (62). – С. 60-71.
10. Хромов, А. Согдийские слова в говорах таджикского языка / А. Хромов // ИООН АН Тадж ССР. – 1965. – №3. – С.40-56.

11. Худойбердиев, С. Эҳёи мактабҳои суннатӣ–асолати ҳувияти мусиқии миллӣ / С. Худойбердиев.– Хучанд: Ношир, 2016. – 272 с.
12. Худойбердиев, С. Музыкальное наследие Ягноба и Горной Матчи (научно-популярный очерк) / С. Худойбердиев. – Душанбе: Аржанг, 2016. – 40 с.
13. Юсуфӣ, У. Рубой навъи асли шеърӣ тоҷикӣ / У. Юсуфӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон. Душанбе. – 2020. – №1(73) . – С. 41-47.
14. Юсуфӣ, Ҷ. Аз таърихи Мастчоҳ / Ю. Ҷӯра. – Хучанд: Раҳим Ҷалил, 1996. – 120 с.

**Худойбердиев Султонали,
Шарилов Бахтовар**

ЖАНР РУБАИ И ЕГО МЕСТО В МУЗЫКАЛЬНОМ ТВОРЧЕСТВЕ НАСЕЛЕНИЯ ГОРНОЙ МАТЧИ

В данной статье речь идёт об исследовании местной музыкальной традиции Горной Матчи. В нём отмечается, что научные исследователи, фольклористы, лингвисты и музыковеды, такие как Раджаб Амонов, Вохид Асрори, эстонский этнограф Аво Сузи, филолог А. Хромов, академик А. Мухторов, музыковед Зоя Таджикова, этномузыколог С. Худойбердиев уделили внимание традициям жанра рубаи и народного музыкального творчества матчинцев. В них описывается широкий спектр вопросов музыкальной культуры, вопросы лингвистики, истории и обычаев местных жителей Горной Матчи.

Главной целью авторов данной статьи являлось изучение и исследование известного народного музыкального творчества – жанр рубаи. Результат исследования показывает, что к жанрам музыкального творчества Горной Матчи относятся следующие виды: 1) *рубаи*; 2) *дубайтихони* или *байтихони*; 3) *народные песни*; 4) *народная инструментальная музыка*.

Эти жанры были изучены и исследованы с точки зрения их содержания, формы и стиля исполнения, изучена их сущность в музыкальной культуре горных таджиков.

Также авторы изучают данную тему и отмечают, что способ исполнения народной песни (рубаихони) зависит от темы и её содержания. Важным аспектом данной традиции является то, что в большинстве случаев жанр рубаи исполняется без музыкального произведения.

Кроме того, в статье отмечается важность данного аспекта в музыкальной традиции таджикского народа. Многие исследователи освещали разные стороны данного вопроса. В частности, различные аспекты данного вопроса упоминаются в научных трудах таких исследователей, как А. Сюзи, А. Хромов, К. Абдулов, А. Мухторов, С. Худойбердиев, Р. Амонов, Н. Нейматзода, Зоя Таджикова, которые затронули объекты исследования с угла зрения истории, лингвистики, фольклористики и этномузыкологии.

Последующие периоды исторического развития народного творчества матчинцев рассматриваются в период Независимости Республики Таджикистан. С целью творческих работ выделяются результаты художественного творчества в виде создания ансамблей

народного творчества, этнографические группы, песенно-танцевальные коллективы по развитию и расширению музыкальных традиций матчинцев. Кроме того, подчёркиваются заслуги Центра музыкальной культуры «Хунар» по вопросам возрождения и сохранения региональных музыкальных традиций таджиков. Создание Детской музыкальной школы для одарённых детей из числа талантливых учеников Матчинского района сыграло важную роль по сохранению народного творчества, обучению и воспитанию молодого поколения.

В статье также обращается особое внимание к широкому изучению и сохранению музыкального творчества. Отмечается, что до сих пор не имеется место для обучения жанру рубаи в программах музыкальных школ и образовательных учреждениях (колледж искусств, музыкальных вузов страны). Предлагается создать отдельные группы из музыкантов и исполнителей для широкой пропаганды данного жанра. В связи с этим, ещё нужно внедрить образцы из репертуара рубаи в учебные программы музыкальных школ и вузов для возрождения и укрепления различных жанров музыкального творчества горных таджиков.

Ключевые слова: рубаи, рубаихони, жанр, дубатихони, народная музыка, исполнитель, Горная Матча, песня, стих, музыка, культура, традиция.

**Khudoyderdiev Sultonali,
Sharifov Bakhtovar**

THE RUBAI GENRE AND ITS PLACE IN THE MUSICAL CREATIVITY OF THE MASTCHAH KUH POPULATION

This article explores the local musical traditions of the Mastchahi Kuhu region, focusing on the role of the *rubai* – quatrain genre in its folk music. It highlights the contributions of scholars such as Rajab Amonov, Vohid Asrori, Estonian ethnographer Avo Suzi, linguist A. Khromov, academician A. Mukhtorov, N. Nematzoda, musicologist Zoya Tojikova, and ethnomusicologist S. Khudoyberdiev, who have studied various aspects of the musical culture, linguistics, history, and traditions of the region's inhabitants.

The primary objective of this study is to examine the rubai genre within the broader context of Mastchah's folk music traditions. The research findings indicate that the musical heritage of the region consists of the following genres: 1) *rubai*, 2) *dubaiti* singing or *baytkhoni*, 3) folk songs and 4) folk instrumental music.

These genres have been analyzed in terms of their content, structure, style of performance, and their role within the musical culture of the mountain Tajiks. The article also examines the performance style of folk songs, noting that it is often independent of the thematic content and, in most cases, is performed without instrumental accompaniment.

The article further considers the development of Mastchah's folk music during the period of Tajikistan's independence. It highlights the formation of folk art ensembles, ethnographic groups, and song and dance troupes aimed at preserving and expanding the region's musical traditions. Special attention is given to the contributions of the *Hunar Center for Musical Culture*, which has played a key role in revitalizing and safeguarding regional musical heritage. The establishment of a

children's music school for gifted students in the Mastchah district is also noted as an important step toward preserving and passing on folk musical traditions.

The study underscores the need for greater efforts in researching and preserving the *rubai* genre and other forms of traditional music. It points out that these musical traditions are not yet incorporated into the curricula of music schools, colleges of arts, and music universities in Tajikistan. The article proposes the formation of specialized musician and performer groups to promote the *rubai* genre more widely. Additionally, it calls for the inclusion of *rubai* repertoire in music education programs to ensure the revival and sustainability of the diverse musical traditions of the mountain Tajiks.

Keywords: *rubai*, performance, genre, *dubatikhoni*, folk music, folk singer, Mastchah, folk song, music, culture, tradition.

УДК Тадж:39+391+398.1+9таджик+78+793.3+394.3

Казакова Ханзарифа

ОБЩИЕ И ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ ФОЛЬКЛОРА, ЭТНОГРАФИИ И ТРАДИЦИОННОГО ИСКУССТВА

В статье рассматривается проблема, связанная с происхождением и употреблением терминов: фольклор, этнография и традиционное искусство – что их объединяет и в чем разница между ними? А также тема: «профессиональное искусство и народное творчество». Исследованием этих направлений занимались специалисты разных стран и народов, каждый из которых внес весомый вклад в развитие данной науки. Наука эта неисчерпаема и по словам Э.Б. Тейлора «Всегда бывает опасно отрывать какой-либо обычай от связанных с ним событий прошлого, относиться к нему как к изолированному факту и пытаться только путём догадок приходить к некоторому удовлетворительному объяснению его». Некоторые виды фольклорного творчества со временем становятся традиционным искусством, а привязанные к ритуалу – обрядовым. Произведения устного народного творчества: музыкально-вокальные, танцевальные, инструментальные и др., то есть, народная культура, уже в виде традиции передаётся следующим поколениям или транслируется в область профессионального искусства своего же народа, или заимствуется интересантами из других больших или малых народов. Рассмотрено бытование этнографических таджикских танцев, таких как «Бордоршави» и «Шербози» («Танец льва»). Последний, давно исчезнув из этнографического контента согдийцев стал достоянием китайской культуры. Представлены народные обычаи, посвящённые календарно-обрядовому циклу.

Темы, рассмотренные в работе, подтверждены цитатами из словарей, монографий, художественной литературы. Имеются ссылки на публикации С. Айни, Н. Нурджанова, В. Протпа, Э. Алексеева, В. Эберхарда, А. Низамова, Б. Кабиловой, А. Раджабова, Ф. Ульмасова и Н. Хакимова, а также Н. Клычевой и автора данного исследования Х. Казаковой.

Ключевые слова: термины, фольклор, этнография, традиционное искусство, таджикский народ, музыка, танец, народное творчество, профессиональное искусство, песня, история, обряд, согдийцы, китайцы, свадьба.

Задача данной статьи состоит в том, чтобы уточнить значение терминов: фольклор, этнография и традиционное искусство. Эти термины употребляются довольно часто, но создаётся впечатление, что иногда их используют поверхностно. На самом деле «Термины в науке должны служить не только для того, чтобы с их помощью были выражены ранее созданные концепции, но и для формулировки каких-то суждений в будущем. Поэтому термины науки должны быть открытыми» [10, с. 139].

Известно, что народная песня, народная музыка и даже народный танец не являлись самостоятельным объектом эстетической деятельности. Появление их, как правило, связано с бытом, а это значит с определёнными моментами и процессами общественной жизни. В данной работе далее будут приводиться примеры, подтверждающие взаимосвязь событий общественной жизни и ситуаций, способствующих появлению продуктов или произведений народного творчества. Следует заметить, что народное творчество отличается от профессионального искусства тем, что зачастую, исполнители музыки или песен, даже танцев, особенно обрядовых и ритуальных, не могут назвать конкретных авторов данной информации. Это народное искусство. Даже, если и были авторы в каких-то видах народного творчества, то с течением времени забылись. Например, можно ли сегодня установить авторство ритуальных таджикских песен «Ё Оллох», «Ман доғ», «Каллабанди» и других, а также ритуальных и обрядовых песен и танцев, таких как садр, пойамал, пешпак, самоъ, хувва хаккан, хатэр и других? Вряд ли! Кто мог быть автором танца, который называется «Ракси бордоршавӣ» и переводится как «Танец оплодотворения»? А танец женщины с ведром на голове, до краёв наполненным водой – это довелось увидеть автору этих строк, причём, это была интеллигентная женщина лет пятидесяти, которая приехала в кишлак Зебан из города Пенджикента на свадебные торжества (1998 год). Она танцевала на первом этаже, мне же со второго этажа видно было ведро (10 л.) полное воды и её вращения с ним, а также другие движения, которые она исполняла руками в течение, может быть, десяти минут. Дело в том, что таджикские женщины привыкли носить на голове тазы с самбусой (выпечка с мясом треугольной или круглой формы), большие узлы с лепёшками. Причем, молодые женщины слегка придерживают ношу руками, а женщины постарше чувствуют себя абсолютно свободно. Кто-то даже пошутил, что в Пенджикенте женщины могут сразу делать шесть дел! 1) Идти на свадьбу; 2) одновременно нести на голове большую ношу; 3) руками вязать какое-то изделие; 4) жевать сакыч – (это черная тугая смола); 5) обсуждать какие-то события; а шестое дело я не упомянула! Сегодня это было бы ещё и общение по сотовому телефону! Выше речь шла о том, что у многих народных песен и танцев отсутствует автор, но бывает и наоборот. Песни или танцы, имеющие конкретного автора, настолько вживаются в народное сознание, что все считают эти произведения продуктом народного творчества. Вот популярная в течение последних 60-70 лет эстрадная песня «Besamemucho» («Целуй меня крепче»)- её написала мексиканская пианистка и композитор Консуэло Веласкес, хотя все считали эту песню народной. Наверняка, такая же история с песней: «Я встретил девушку», хотя в фильме есть титры, где указан автор слов и композитор. Ну а кто может установить авторство такого популярного танца, как Вальс? Его танцуют уже около двухсот лет, и он до сих пор остаётся модным танцем, который исполняется как на сцене, так и в быту.

Сегодня можно назвать танцы, ставшие традиционными для мирового сообщества – вальс, румба, танго, полька, фокстрот, самба и другие бальные танцы, но когда-то каждый из них имел свою историю, зародившись и пройдя определённый путь развития в своей стране. Таким образом, некоторые из танцев и песен остаются ритуально-обрядовыми, а другие со временем называются традиционными. Известный педагог и балетмейстер из г. Худжанда Фируза Аюбджанова в своей книге «Традиционные таджикские танцы» даёт такую классификацию таджикским народным танцам:

1. Танцы-пантомимы, дошедшие до нас из глубины веков, посвящены в основном животным. С помощью мимики, лица, тела и рук исполнитель передаёт повадки и характерные черты движений животных.

2. Обрядовые танцы. Одним из первых является танец «Пойамал» («Действие ног»), исполнявшийся около умершего. «Пешпак», «Киш-киш» и многие другие танцы исполняются на свадьбах и семейных праздниках по случаю обрезания. «Саллабандон» (повязывание чалмы), рождение ребёнка, укладывание младенца в колыбель (гахворабандон), первая стрижка волос (муйсаргирон) – для этих танцев характерна сюжетность.

3. Комические танцы. 4. Трудовые танцы. 5. Танцы с предметами. 6. Танцы с музыкальными инструментами. 7. Воинственные мужские танцы. 8. Импро-визационные танцы.

И так чем же отличается профессиональное искусство от фольклорного? Можно сказать: более усложнённой формой и драматургически правильно выстроенным содержанием произведения и пр. Также тем, что профессионал (танцор, музыкант или певец) выступают перед зрителем, получая за это гонорар или зарплату. Этим он содержит себя и семью, а любитель может работать где угодно, но играет и танцует он для собственного удовольствия. Но вот одно из объяснений говорит о том, что «Стремление выразить «себя» в большой мере движущее композитором - профессионалом, обычно не свойственно, а иной раз и явно чуждо народному музыканту... Они просто себя не признают создателями этой музыки, но лишь интерпретаторами, хранителями её традиций, блюстителями норм общественной жизни в её художественных проявлениях. С социально-психологической точки зрения, в установках народного музыканта преобладают коллективистские, внеличностные мотивы» [3, с. 49].

Что означает само слово «фольклор»? Впервые его употребил один английский антиквар Уильям Джон Томс, который к тому же любил устную поэзию и «для всей этой области духовной культуры было найдено замечательно меткое слово «фольклор», что значит «народная мудрость». Тем не менее, до сегодняшнего дня споры вокруг этого слова не утихают. Внимание к фольклору – показатель того, что фольклор и понятие культуры неразделимы. Меняется сельский уклад жизни, также уходят носители фольклора, а вместе с ними исчезают и различные формы народного творчества. Ещё одно определение фольклора: «folk-lore» (англ.) – устное народное творчество, к которому относятся: былины, сказки, песни, частушки, пословицы, поговорки, загадки и т. д.» [9, с. 396]. Но остаётся вопрос: как долго ещё будет жить традиционный фольклор и что с ним станет дальше в условиях быстро меняющегося уклада жизни на селе и в городах? Поскольку речь идёт о таджикском фольклоре, то и примеры будут приводиться соответствующие. Ведь сколько переселений и миграций

произошло только за последние, скажем, сто лет: жителей района с названием Верхний Матчо переселили на равнину в местечко Бустон в 1956 году, причём матчинцев предполагалось рассредоточить в разных местах. Но люди настояли на том, чтобы их поселили вместе и добились своего. Только малая часть из них поселилась в других районах, в том числе в Узбекистане и даже в Казахстане. Жители верхнего Зебана Пенджикентского района спустились в Зебан ниже. Носители древнейшего согдийского языка и обычаев ягнобцы живут сейчас в Зафарабаде. Их переселили с гор в это место (1969 год) в помощь колхозникам, возделывающим хлопчатник. Но сегодня хлопок не выращивается. Это далеко от горной местности Ягноб, где коренных жителей осталось, может быть, всего восемь семей. Такие переселения иногда чреваты потерей языка и фольклора. А ведь когда-то, более тысячи лет назад, согдийцы имели свой алфавит и письменность, на которой были написаны уложения социального и хозяйственного значения. Также отъезд гастарбайтеров на работу и переселение на постоянное место жительства в Россию и другие страны проходит не без последствий для утери народной мудрости. Хотя находятся и среди живущих в России энтузиасты из таджиков, которые создают вокально-танцевальные группы на базе Домов культуры: в Москве В. Ашурмамадов руководит детской группой «Гунчахи Помир» и «Гулдаста» - выпускник (2018 г.) отделения хореографии Таджикского государственного института культуры и искусств имени М. Турсунзаде. Несколько лет танцевал в Государственном заслуженном ансамбле танца «Лола» имени Г. Валаматзаде; дипломант международного фестиваля-конкурса имени Народного артиста СССР, лауреата Государственных премий СССР – Махмуда Эсамбаева в городе Грозном – Чеченская Автономная Республика. Варка сам прекрасно поёт памирские песни и подготовил танцевальный репертуар на основе стилей таджикского танца. Группа, возглавляемая В. Ашурмамадовым, участвует в различных мероприятиях, в том числе и в конкурсах самодеятельных коллективов. В газете «Бахори Ачам» за 2006 г. №7, в статье «Согдиана» была информация о таджиках, создавших ансамбль национальной музыки и танца в Хакасии. Выступления ансамбля можно было увидеть на различных городских и республиканских праздничных мероприятиях. В конце статьи сказано, что «Согдиана» вносит определенный вклад в сохранение межнационального мира и согласия на древней и прекрасной земле Хакасии». Можно приводить ещё примеры творческого энтузиазма таджиков за пределами республики, но как было указано выше, все-таки с изменением уклада жизни, а также с уходом носителей народной культуры теряются существенные черты устного народного творчества как в музыкально-танцевальной области, так и в других. И насколько ценной и своевременной оказалась работа группы учёных, создавших запись базы данных из 47 аудиокассет. Причём указано, что «Настоящая база данных аудио кассет является первым опытом системного и наиболее полного представления записей таджикской музыки XX и начала XXI вв., включает все основные жанры, формы и виды, локальные и региональные стилевые направления и особенности».

Каталог таджикской музыки:

1. Таджикская традиционная музыка:

1.1. традиционная профессиональная музыка – Шашмаком, творчество бас-такоров, произведения классического стиля;

1.2. народная музыка: жанры семейно-обрядового цикла (рождение ребёнка, колыбельные, обрезание (хатнасур), свадьба, поминальные и др.) и календарно-обрядового цикла (обряды зазывания и прихода весны). Земледельческие праздники, связанные с подготовкой и началом сельхозработ, посевом и сбором урожая (трудо́вые, пастушеские и др.); музыка в религиозных обрядах (зикр, муноджот, наът, садр, марсия и др.); народная музыкальная лирика (рубои, байты, тарона, газел, даргилик, булбулик, гариби и др.);

1.3. народно-профессиональная музыка: фалак, накш, мавриги, занг, эпос (шохномахони, гуруглихони).

2. **Музыка композиторов Таджикистана:** опера, балет, симфоническая музыка, инструментальные концерты и ансамбли, хоровые и вокально-симфонические произведения, камерно-вокальная музыка, произведения для отдельных инструментов. Музыка для оркестра народных инструментов.

3. **Таджикская эстрада:** записано исполнение 46 эстрадных певцов и групп, в творчестве которых целостно отражается таджикская эстрадная музыка, история её становления и развития. Это такие знаменитые певцы, музыканты, как Лайло Шарипова, Ахмад Бабакулов, Алиджон Солиев, эстрадный оркестр «Гульшан», Юрий Лядов, Орифшо Орипов, Тоджиддин Мухиддинов, Мукаддас Набиева, Умар Зиеев, Махфират Хамрокулова, Рахима Шалоэр, Баходур Негматов, Хурмо Ширинова, Далер Назаров, Кароматулло Курбанов, Олег Фезов, Муборакшо Мирзошоев, Наргис Бандишоева, Кимиё Джураева, Курбонали Абдуллоев и многие другие.

Создание базы данных записей таджикской музыки было осуществлено в рамках специального проекта Швейцарского Офиса по Сотрудничеству в Таджикистане. Составители данной базы – Б. Кабилова, А. Мусаев, А. Низамов, А. Раджабов, Н. Хакимов, Ф. Ульмасов.

«О процессе становления и развития профессиональной многоголосной таджикской музыки и её роли в обработке народной песни композиторами, где впервые осмысливались закономерности многоголосного исполнения и её связи с ладомелодической спецификой национального музыкального языка писали З. Таджикова, Б. Кабилова, А. Раджабов, Ф. Ульмасов, Н. Хакимов, Э. Гейзер и др. Основным для композиторов Таджикистана является музыкальный фольклор, отражающий самые разные стороны жизни таджикского народа, его радость и горе, лирическое и героическое, аромат земли и природы» [8, с. 496]. Когда речь идёт о фольклоре или этнографии, то для художников, балетмейстеров, музыкантов, литераторов и др., имеют значение не только произведения крупной формы, но даже отдельные замечания, сказанные кем-то. В книге «Матчо в разных измерениях. Матчинская свадьба» житель Эстонии задаёт вопрос жителям Матчо: «Чем матчинцы отличаются от айнинцев?» (Айни – это ближайший район к Пенджикентскому и Матчо). После разных вариантов и прикидок, в которых участвовали местные строители, подошедший мужчина заявил: «Матчинец никогда не наденет цветастый халат!» Самое интересное, что матчинцы вполне согласились с таким заявлением и даже подтвердили: «Ни за что не наденет!» Или вот ещё интересный момент, также подмеченный внимательным эстонцем. Речь идёт о церемонии приветствия мужчин-матчинцев, встретивших друг друга. Прочитую лучше: «Встретившись, Яхъё и приезжий поздоровались по-особому, по-матчински: соединив ладони, руки разводят в стороны – одна

несколько выше другой – и тут же опускают вниз. Синхронно движениям рук делают шаг вперед-назад. Такое приветствие отдалённо напоминает изящную позу танцующих вальс» [1, с. 15]. Может быть, это приветствие, как один из элементов древней согдийской культуры чудом сохранилось и перешло к современным жителям? Самое главное, что многие согдийские обозначения мест на старинных географических картах имели такие же названия: Рарз, Пакшиф, Ягноб, Шулмак, Фалгар, Оббурдон, Зебан, Ревомутк, Падаск, Мадрушкат, Камодон, Рочиф, Фатмев, Куруд, Урметан, Искодар, Зосун, Вердост, Падрох, Эмбеф, Пастигав и т.д. А прибыв в Ревомутк фольклорист-эстонец увидел, как четыре женщины разбивают косточки (донаки) и достают оттуда зерна. Видимо они настолько слаженно работали, что ему показалось это похожим на квартет музыкантов. «Стук камней, разбивающих абрикосовые косточки, обладал важнейшими компонентами музыки: ритмом, тембром, темпом, динамикой... Одна из женщин стучала быстрее других, и удары её звучали звонче, у другой стук был глухим и темп медленнее – скрипка и виолончель. Случалось, что стучали все вместе, но чаще у кого-то была пауза, а то сразу трое останавливались одна за другой, и оставшаяся выстукивала соло. Женщины, подобно настоящим музыкантам, строго придерживались собственного ритма. Настоящее полифоническое многоголосье!» [1, с. 22-23]. Или вот такие подробности Садриддин Айни описал в романе «Рабы»: «Например, в наших городах евреям запрещено ездить верхом. Выходя на улицу, евреи обязаны подпоясываться веревкой» (это до 1918 г.) [2, с. 170].

В Бухаре чалмы повязывали особым образом, как репы: «Возле Хаджи-Латифа сидело двое людей в чалмах, повязанных по-бухарски, репой, как тогда повязывали чалмы военные чины эмира» [2, с. 176]. Или описано чаепитие из одной пиалы многих. Кто так не пьёт, значит чем-то болен. Автор этих строк была участницей такого чаепития в кишлаке Новобод Пенджикентского р-на (1979 год). Например, сидят пятнадцать женщин и приносят одну пиалу. Причем, выпивать чай следует до конца, даже плавающие чайники нужно проглатывать и отдавать чистую пиалу соседке.

Приведённый выше каталог записей таджикской музыки включает в себя различные жанры народной музыки. Вот песня из семейно-обрядового цикла, которая исполняется во время свадебных торжеств – самая популярная свадебная песня «Ёр-ёр». В книге «Таджикская музыка» в статье «Свадьба» отмечено, что друзья и родственники жениха исполняют эту песню и «особенность этого цикла, который сопровождает свадебный поезд от дома невесты до места нового проживания молодожёнов, заключается в том, что поочередно несколько запева... начинали песню следующим образом:

Рафтем, рахи дуродур,
Овардем ниhoли гул...

Пойдём в дальние края,
Возьмём саженец розы...

Возьмём саженец розы – имеется ввиду: привезём невесту. После каждой строки текста запева вся группа сопровождающих свадебный кортеж хором распевали «Ёр-ёр, ёроне» («Друзья, союзники, помощники»). В свадебном кортеже самого жениха нет, он встречает невесту и сопровождающих её лиц в своём доме. Во время встречи невесты исполняется знаменитая песня «Домодсалом» – приветствие от имени жениха в адрес невесты, её родителей и подруг. Причем, по дороге музыканты продолжают играть, друзья петь, а

остальные танцевать все, кто что может! Многие национальные обычаи, давно ставшие народной традицией, явились основой для создания развёрнутых музыкально-танцевальных сюит в профессиональных и самодеятельных коллективах. В разные годы участники телевизионных фестивалей-конкурсов «Андалеб» показывали свадебные сюиты своих районов. Сюита «Памирская свадьба» является жемчужиной репертуара ансамбля народного танца «Лола». Причем, основатель первого в Таджикистане танцевального коллектива, Народный артист СССР Г. Р. Валамат-заде прекрасно знал цену фольклорно-этнографическому материалу. Но для профессиональной сцены требовалась не только обработка этого материала, но и тщательная разработка каждой драматургической ступени и танцевального материала. На «Андалебе» 1998 года пенджикентцы показывали свадебную сюиту своего района и на этом представлении звучал хрустальный ритм кайраков.

«В Зерафшанской долине Таджикистана (в особенности в её низовьях, где влияние культуры Самарканда и Бухары особенно значительно) во время проведения свадебных торжеств, группа молодёжи исполняет также ритуальную песню «Хувва хаккан». Молодые люди становятся в круг и поначалу очень тихо низким голосом, но с постепенным нарастанием распевают словосочетание из популярного суфийского зикра «Хувва хаккан» (араб. «Он истина!»). Песня сопровождается ритмичным хлопанием в ладоши, а также круговыми движениями с наклоном корпуса в сторону центральной точки круга. Ритм песни и движение по кругу постепенно нагнетается, некоторые танцующие выходят в центр и особыми выкриками доводят себя до состояния экстаза. Каким образом этот вид старинных дервишских радений вошел в круг музыки свадебных обрядов пока не исследовано, однако ясно одно, что от религиозного и мистического налёта в данном обряде сохранились лишь внешние атрибуты, а также небольшое состояние экстаза, которое все же появляется у некоторой части танцующих при очень длительном повторении словесных формул и танцев по кругу. Исполнение данного ритуала не является обязательным во время свадебных торжеств, прямо не обуславливается этим обрядом, тем не менее, как показывает практика, в большинстве случаев оно сопутствует свадебным мероприятиям» [14, с. 15-16]. Автор этих строк была свидетельницей исполнения этой песни и танца молодыми жителями г. Пенджикента во время проведения свадьбы, причем в ресторане города Душанбе в 1977 году.

Но в советский период никто не вдавался в подробности этих ритуалов, естественно кроме историков или специалистов – музыковедов. Вообще не всегда и далеко не все могут так, как говорится, «с ходу» дать точное определение тому, что люди видят или тому, что происходит, так как для этого требуются определенные познания. Речь шла о суфийском зикре (радении), но кто такие суфии? В «Атеистическом словаре» дано толкование суфизма: – «мистическое направление в исламе... Для эволюции суфизма важны немусульманские тенденции. Христианство в лице отшельников и неортодоксальных сект оказало большое влияние на суфизм. Сильным было и воздействие *буддизма*. Обязательным для суфия является освоение 4-х ступеней, из которых: 1) «шариат» – исполнение законов мусульманской религии; 2) «тарикат» – период послушничества в роли «мюрида» при суфийском «старце», т.е. шейхе или пире; 3) стремление путём молитвы и радений убить личную волю; 3) «марифат» – познание не умом, а сердцем единства Вселенной в боге (мир – это эманация бога), равенство всех религий (одинаковых лучей единого солнца), относительность добра и зла; 4)

«хакыкат» (истина) – полное отождествление познавшего с божеством. Суфизм оказал влияние на все области духовной жизни мусульманского Востока – религиозную догматику, философию, этику, литературу, поэзию» [4, с. 430]. Но, более поздние исследования показали, что основной платформой для данного ордена дервишей все же является мусульманство суннитского толка, хотя суфизм никогда и не был однородным.

Надо отметить, что танцевальной практике суфизма и главной идее этого братства посвятили научные работы известный учёный Е. Э. Бертельс, А. Низамов, А. Талыбов, М. Табаров, З. Казакова и другие.

Дальше рассмотрим календарно-обрядовый цикл зазывания и прихода весны: автор этих строк уточняла, что нужно делать, когда ребята принесут букетик подснежников – этот праздник называется «Бойчечак». Поскольку я находилась в секции многоквартирного дома города Пенджикента, то пришедшие с букетиками подснежников звонили в дверь. Меня предупредили, что нужно взять этот букетик, обвести вокруг бровей и вернуть назад ребятам. Пока я совершала манипуляцию с подснежниками, ребята пели известный текст:

Бойчечаки хисорй,
Тангаитилло, чуворй,
Бойчечак бой, бойчечак бой...

Обязательно нужно дать им что-нибудь вкусное с собой. Обычно вручала им конфеты, пирожки или булочки, сухофрукты и немного денег. Праздник этот называется Гулгардони «несение цветов по кругу», так как с этими цветами ребята обходят множество домов. Следующий древний обряд вызывания дождя ираноязычных земледельцев был воспринят и тюркоязычными народами и приобрел близкую форму под названием «Сузхотун», правильно «Суст хотун» («Госпожа Суст»; Н. Нурджанов «Традиционный театр таджиков». 1ч., Душанбе, 2002, с. 109) -25. Этот обряд в форме сценического представления удалось увидеть опять-таки в городе Пенджикенте в помещении Дворца культуры геологов во время очередного телевизионного фестиваля-конкурса «Андалеб». Постановщик зрелища балет -мейстер А. Сиддигов. Там были и песни, и танцы, и читались тексты (1994 г.). «Эти песни исполняются, как правило, без музыкального сопровождения и в целом носят речитативный характер. Характерной чертой текста в них – это мольба о спасительном для урожая весеннем дожде, поэтому при исполнении этих песен дети (а часто и группа женщин) изготавливали чучело старухи и поливали её водой, при этом пели тексты, связанные с желаниями о весеннем дожде» [14, с.25]:

Ашағлони ростина,
Оста чунбон остина.
Ғалли Савзам қоқ шудай,
Як бирезон боруна.

Обращение к старухе»
Ашағлони-ростина»,
Пошевели рукавом.
Пшеница уже высохла,
Пролей хоть капельку дождя.
Или :

Сусхотун, сусхотун,
Бор борон, тез-тез.
Қатра – қатра рез-рез,
Бар заминҳо ов бидеҳ,
Ғалла савзад ҳосилхез,
Чумчуқо ташна монданд,
Деҳқоно гушна монданд

Упомянутый выше «Танец оплодотворения» относится к разделу этнографии и экспедиционные записи Н. Х. Нурджанова вошли в его монографию, опубликованную на таджикском языке: «Олами беканори ракси тоҷик» («Бескрайний мир таджикского танца»). Содержание такого рода пантомим объясняется тем, что: «Истоки некоторых пантомим, вероятно, восходят к пережиткам магии и тотемизма или каким-нибудь культам, в частности культу плодородия, умирающего и воскресающего божества, к фаллическому культу (как это можно видеть на примере общеизвестных обрядовых танцев и пантомим у многих народов земного шара) [11, с. 10]. «Танец оплодотворения» изображает соблазнительное сближение двух полов, причём присутствуют моменты откровенного бесстыдства. Этот танец не сохранился полностью, он даже не имеет названия. Однако его остатки время от времени появляются то в одной, то в другой местности. В селении Мадми Фальгар существовал танец оплодотворения "Лиф-лиф". Несколько человек вместе хлопали в ладоши и повторяли строчку "вот лиф-лиф, вот и лиф-лиф". Танцор, широко раскинув руки вверх, энергично двигал ими, иногда вращаясь и указывая на свой мужской орган словами "вот лиф-лиф", а иногда обращаясь к своим ягодицам и говоря "вот и лиф-лиф". Танец исполнялся быстро и с оживлением. В кишлаках Пенджикентского района этот танец исполнялся немного иначе. Молодые люди становились в круг и выбирали лучшего танцора в качестве "мира" (начальника), которому они подчинялись. Он указывал то на свои поднятые руки, то на свой мужской орган словами "вот лиф-лиф". Все повторяли его движения и слова. Затем "мир" добавлял слова "посмотрите на подвижность его обаяния, на его танец!" "Мир" медленно задирает верх своей одежды, а затем и низ. Тот, кто не подчинялся, получал наказание. Это называли "дунги лагат". Виновный пригибался и поднимал ягодицы, а танцоры били по ним коленями.

В Каротегине на свадьбах, праздновании рождения и обрезании мальчиков только в женском собрании одна озорная женщина брала палку, обернутую тканью на конце и изображала мужской орган... Танцовщица изгибалась то вперед, то назад, преследуя женщин сзади, то приближалась к ним спереди, угрожая этой палкой и симулируя акт зачатия ребенка. Конечно, многие убегали, падали на землю, и озорница забиралась на них сверху. После всплеска смеха и шума она бросала палку и переходила к обычному танцу, но он не лишался элементов и духа прежнего танца. (пер. с тадж. компютер. в ред. авт.) [13, с. 121]. Возможно, что такие танцы-игры появились для усиления воспроизводительной деятельности отдельного человека или общества в целом. Следует также заметить, что происхождение народного искусства, как правило, связано с потребностью воздействия на ход событий. Ведь известно, что «Перед охотой или военным походом первобытный человек свои будущие действия пытался

воспроизвести в особом представлении, которое даже можно назвать пантомимой, и которое является отражением взгляда на окружающую действительность, а также методом накопления и сохранения приобретённого опыта для соплеменников» [7, с. 14]. Сегодня вряд ли где-то сохранились даже намёки на такой танец, потому что население самых дальних горных кишлаков имеет телевизоры, спутниковые антенны, солнечные батареи и телефоны с интернетом и однозначно, что большая часть информации черпается оттуда. Мало того, дети из некоторых семей, чьи предки были участниками вышеописанных, довольно откровенных танцев и пантомим, сегодня живут в Канаде, в Америке, как в центральной, так и в США и в Европе, в частности, в Германии. Они понятия не имеют, какие фrivольности позволяли себе их прабабушки и прадедушки. Хотя, если поинтересоваться фольклором и этнографией других стран, то можно найти очень много интересного и там. У болгар, например, в весеннем цикле календарных праздников, как и в зимнем, просматривается производственно-магическая основа. Они связаны с одной стороны, с пробуждением и развитием природы, с другой с определенными сторонами личной жизни человека. Магические действия, являющиеся частью различных по смыслу обрядов, можно подразделить на две основные группы: предохранительные и продуцирующие, пишет в своем исследовании Крановская Н. А. «Болгары. Календарные обряды и обычаи в странах Зарубежной Европы. Весенние праздники. XIX- нач. XX вв.». Обычаи и обряды переходного периода от весны к лету – от вознесения до летнего солнцестояния: такое деление обусловлено и некоторыми другими компонентами весеннего цикла – обрядовыми песнями, обрядовыми танцами, которые народ делит на зимние и летние. Первый период весеннего цикла начинался с праздника, посвящённого винограду – это подрезание виноградной лозы, а затем полив корня её вином или «святой» водой. Второй – веселье и избрание царя винограду. По традиции «царём» избирался самый лучший в селе виноградарь и на голову ему надевали «корону», сделанную из виноградных лоз. Группа мужчин с «царём» во главе обходила каждый дом в селе, где их угощали вином, что по народным верованиям приносит много винограда и вина. Вечером «царь» устраивал угощение для мужчин в своём доме. Празднество завершалось хороводом на сельской площади. Специфический характер этого праздника, под названием «Трифон Зарезан» даёт право считать, что в его основе лежат пережитки культа фригийско-фракийского бога плодородия и природы Сабазия (Диониса), распространённого по всему Балканскому полуострову. Следующий обряд, в Болгарии, похожий на описанный выше «Танец оплодотворения», проводили кукеры, экзотично одетые мужчины. Кукеры по народным понятиям «приносили плодородие и прогоняли злые силы». Во многих местах Фракии при обходе домов или на сельской площади главный Кукер дотрагивался деревянной палкой, олицетворяющей фаллос до бездетных женщин: совершались и другие эротические обряды с целью «оплодотворить» женщин. В некоторых местах восточной Болгарии (в Бургасе, Варненской, Казанлыкской околии) во время обхода кукерами села женщины, тайком отрывали кусочки от их одежды и привязывали к плодовым деревьям с целью увеличения их урожайности. После завершения этих игр, кукеры купались в реке. Однако сложная структура кукерских обрядовых игр и некоторые их элементы раскрывают пережитки ещё более древних верований, лежащих в основе

культы божеств, которые перевоплощаются (позднее – умирают и рождаются снова). В основе этих игр – древнейшая идея о перевоплощении.

Описанные ситуации имеют отношение к этнографической науке, но всё же следует уточнить, что именно изучает эта наука. Этнография (от древнегреческого «этнос» – народ, «графо» – пишу) – наука о народах мира, в которой, на самом деле, не совсем были ясны задачи и основной исследовательский объект. «Среди многих буржуазных этнографов до сих пор довольно широко распространено представление о том, что объектом изучения этнографии являются, главным образом, бесписьменные, отставшие в своём развитии народы, причём её предметная область по существу ограничивается лишь архаическими явлениями. Распространённость подобных взглядов в немалой мере объясняется тем, что, сложившись как наука в эпоху колониальной экспансии буржуазной Европы, этнография была вначале нацелена преимущественно на изучение народов внеевропейских территорий, многие из которых не имели письменности. Этнография при этом резко противопоставлялась истории. Последняя считалась наукой, которая, будучи основана на письменных источниках, изучает «исторические» народы; этнографии же отводилась роль науки о так называемых народах неисторических» [6, с. 3].

В дальнейшем учёные пришли к пониманию этнографии, как науки о народах, на всех этапах их развития. В задачу же данной науки входит изучение традиционно-бытовой культуры народов, в которой сосредоточены наиболее характерные и специфические черты образа жизни «этносов». Так вот, к примеру, имеется подтверждение в китайских письменных источниках и материалах других древних государств о том, что в согдийских городах были храмы, цветущие фруктовые сады, много золота, письменность, водопровод, а также поэты, учёные, архитекторы, танцовщицы, музыканты, художники, купцы и др. Что касается посевов различных злаковых культур и занятия животноводством, в том числе разведения лошадей и их лечения, то буквально по каждому разделу хозяйства имела отдельная литература.

И ещё стоит остановиться и кое-что уточнить о так называемом «Танце льва», которому Н. Х. Нурджанов посвятил статью в своей монографии [12, с.133]. Учёный пишет: «Это счастье, что переходя из поколения в поколение более тысячи лет, «Шербози» все-таки дошёл до наших дней» – это с одной стороны, а с другой – достаточно известная информация из книги американского исследователя В. Эберхарда «Китайские праздники». «Нам точно известно происхождение этого танца, и то, что мы знаем о нём, усиливает вероятность западноазиатского происхождения семидневного ряда в начале нового года. У персов был праздник, называвшийся Новруз (Новый день), их великий новогодний праздник в честь Джемшита, одного из мифических персидских царей и отцов цивилизации... Главной характерной особенностью этого праздника было то, что группы мужчин проходили по улицам и обливали водой друг друга и всех зрителей. Танцоры также участвовали в этом шествии, и некоторые из их труппы пересекали горы и доходили до Китая вместе со своими соотечественниками – купцами. Этот праздник «холодной воды» был в моде в Центральной Азии некоторое время и даже в течение короткого времени собственно в Китае. Однако танец (льва-прим. авт.) имел там такой успех, что он вошёл в состав китайской культуры и представляет собой неотъемлемую часть «праздничной луны». Тысячу лет

назад великий поэт эпохи Тан Бо Цзюй-и, который питал глубокий интерес к фольклору, писал: «Варвары в масках смастерили льва; деревянной была его голова, шёлковым – его хвост, глаза его покрыты золотом, зубы его окованы серебром». Таким лев остаётся и сегодня, но теперь актёрами стали китайцы» [15, с. 58]. О большой любви саков и массагетов – предков таджикского и других народов Средней Азии к музыке, песням, пляскам и театральным зрелищам нам известно от древних авторов. Китайские источники сообщают также о привычках согдийцев: «Пристрастны к вину, любят песни и пляски на улицах. В одиннадцатой луне с бубнами и плясками просят мороза и забавляются обливанием друг друга водой» [5].

Некоторые обычаи и традиции среднеазиатских народов и Ирана, с которыми познакомились жители Поднебесной, затем плавно проникли с материка в островную Японию. И это имело место в VI – X вв. Не раз приходилось смотреть по ЦТ научно-популярный контент, посвящённый японским традициям. Конечно, в Японии имеется масса интересных вещей, которых нет ни в одной другой стране мира – это и чайная церемония, и сад камней, и гейши, и харакири, и самураи, и театр Кабуки и многое другое. Так вот смеем предположить, что одной из укоренившихся традиций, пришедшей из Средней Азии, является бег трусцой по улицам городов в прохладное время года почти всего мужского населения страны Восходящего солнца. Причем, из одежды на них имелись набедренные белые повязки. И обливались они водой! Напоминает это мероприятие древний согдийский обычай, информация о котором осталась в анналах истории. И точно также «Танец льва» стал неотъемлемым элементом как китайской, так и японской культуры. В Японии это представление показывается на эстраде. Следует заметить, что и китайцы, и японцы, заполучив что-то новое в любой области, доводят это до совершенства. У них ранее не было классического балета. В Японии классический балет появился в 60-х годах XX столетия, благодаря советским специалистам. Не прошло и 8-10 лет, как японские артисты стали принимать участие в Международных конкурсах артистов балета. В Японии появилась школа классического балета и театр. Что касается танца льва «Шербози», то с одной стороны, Н. Х. Нурджанову конечно повезло увидеть воочию этот танец, что лишний раз подтверждает его среднеазиатское происхождение. «Танец льва» входил в репертуар артистов и музыкантов кукольного театра вплоть до 40-х годов XX века. После долгих поисков учёный обнаружил его в 1961 году в кишлаке Вангози Кызыл-Тепинского района Бухарской области. Исполнитель весь танец не помнил, но даже то, что показал – было интересно. Танец исполнялся при участии всех музыкантов труппы. Причем, Н. Х. Нурджанов даёт описание танца, и на какую музыку какое действие происходит. Сурнайчи и дойрист играют быструю мелодию в темпе бега «Дучубаи паррон» («Две стреляющие палочки»). Под эту музыку лев выбегал и делал два-три круга. Он представлял образ могучего льва. Когда музыканты исполняли мелодию «Дашнободи» танцор останавливался, затем садился поджав под себя ноги с прямым корпусом и руками по – бокам. Далее идёт описание повадок льва: он рычит (без звука), то наклоняет голову вперед, бросается на четвереньки и покачивает головой, то задирает голову, делает всевозможные повороты и т. д. При исполнении следующей мелодии «Ораз» («Лик»), танцор выражает радость животного по поводу удачной охоты, причем показывается это состояние опять же различными телодвижениями. Для дальнейшего представления, а оно имеет драматургию, танцор достаёт из костюма чучело

газели «оху» и «аждархо» – стилизованную фигурку дракона. Они пускаются в пляс, изображая страх перед хищником. Победа над газелью и драконом как бы подчёркивает всевластие льва, могущего захватить в свои лапы и самое беспомощное и самое грозное животное. «Представление идёт в сопровождении пяти мелодий, соответствующих характеру танца и интонационно близких Шашмакому. В прошлом к этим пяти мелодиям добавляли ещё две: после «Ду чубаи паррон» исполняли «Чорзарб» («Четыре ритма»), а после «Ораз» – «Мавриги» («Мервская») [12, с.140]. Танец исполняется под открытым небом: во дворе дома или на площади. Маска, условный костюм, колокольчики, стилизованные фигурки животных – всё это образные выразительные средства, характеризующие силу и мощь этого царственного животного. Имеются сведения, что в древние времена в Средней Азии обитали львы. «В китайских хрониках также сообщается, что в 713 году из согдийского селения Маймург (по-китайски Ми), расположенного к югу от Самарканда, были вывезены в Китай лев-плясун и туркестанские танцовщицы» [5, с. 315].

Подтверждением рассматриваемой темы станут слова В.Я. Проппа из сборника: «Фольклор и действительность». «В наше время все гуманитарные науки могут быть только историческими. Всякое явление мы рассматриваем в его движении, начиная от его зарождения, прослеживая его развитие, расцвет и, может быть, вырождение, падение, исчезновение. Это, однако, не означает, что мы стоим на эволюционной точке зрения. Эволюционистская наука, установив и проследив факт развития, этим и ограничивается. Подлинно историческая наука требует не только установления самого факта развития, но и его объяснения. Поэтическое творчество есть явление надстроечного порядка. Объяснить – означает возвести явление к создавшим его причинам, а причины эти лежат в области хозяйственной и социальной жизни народов. Наука, изучающая наиболее ранние формы материальной жизни и социальной организации народов, есть этнография. Поэтому историческая фольклористика, изучающая зарождение явлений, их первое звено, опирается на этнографию. Такое изучение есть первое звено подлинно исторического изучения. Поэтому между фольклористикой и этнографией существует самая тесная связь. Вне этнографии не может быть материалистического изучения фольклора».

Казакова Ханзарифа

УМУМИЯТ ВА ФАРҚИ ФОЛКЛОР, ЭТНОГРАФИЯ ВА САНЪАТИ АНЪАНАВИ

Дар мақола масъалаи марбут ба пайдоиш ва истифодаи истилоҳоти фолклор, этнография ва санъати суннатӣ, санъати касбӣ ва эҷодиёти халқ бо дарназардошти вижагиҳои умумӣ ва фарқи онҳо баррасӣ шудааст.

Ин соҳахоро мутахассисони мамлакату халқҳои гуногун омукта, ҳар кадоме дар инкишофи ин илм саҳм намоён гузоштаанд. Ин илм бепоён аст, вале ба гуфтаи Э.Б. Тейлор, "ҷудо кардани ҳар гуна одат аз рӯйдодҳои гузаштаи бо он алоқаманд, ҳамеша хатарнок аст, ба он ҳамчун як далели ҷудогона муносибат бояд кард ва танҳо бо роҳи тахминҳо метавон ба шарҳи қаноатбахши он бирасид."

Баъзе намудҳои эҷодиёти халқ бо мурури замон ба санъати суннатӣ ва эҷодиёти алоқаманд ба расму оин ба санъати расмӣ табдил меёбанд. Асарҳои эҷодиёти даҳанакии халқ; мусиқӣ-вокалӣ, рақсӣ, созӣ ва ғайра, яъне маданияти халқ, дар шакли анъана ба наслҳои минбаъда мегузарад, ба соҳаи санъати касбии халқи худ табдил меёбад, ё майли дигар халқҳои калону хурдро ба худ мекашад.

Рақсҳои этнографии тоҷикӣ аз қабилҳои «Бордоршавӣ» ва «Шербозӣ» («Рақси шер») чунин вижагӣ доранд. Рақси охири, кайҳо аз муҳтавои этнографии суғдиён нест шуда, моликияти маданияти Чин гардидааст. Расму оинҳои халқӣ бахшида ба сикли таквими-маросим пешниҳод карда шудаанд.

Мавзуи мавриди баррасии ин мақола бо иқтибосҳо аз лугатҳо, монографияҳо ва адабиёти бадеӣ, бахусус асарҳои С. Айнӣ, Н. Нурҷонов, В. Пропп, Е. Алексеев, В. Эберхард, А. Низомов, Б. Қобилова, А. Раҷабов, Ф. Улмасов, Н. Ҳақимов, Н. Кличева ва Х. Казакова асоснок карда шудааст.

Калидвожаҳо: истилоҳот, фолклор, этнография, санъати суннатӣ, халқи тоҷик, мусиқӣ, рақс, ҳунари мардумӣ, ҳунари касбӣ, суруд, таърих, маросим, суғдиҳо, чинӣ, тӯй.

Kazakova Khanzarifa

COMMONALITY AND DIFFERENCE OF FOLKLORE, ETHNOGRAPHY, AND TRADITIONAL ART

This article examines the origins and usage of the terms *folklore*, *ethnography*, and *traditional art*, analyzing their commonalities and distinctions. It also explores the relationship between *professional art* and *folk art*, emphasizing how these fields have been studied by scholars from various countries, each contributing significantly to the development of this scientific discipline.

The study of folklore and traditional culture is inexhaustible. However, as E. B. Tylor warns, “It is always dangerous to separate a custom from the events of the past connected with it, to treat it as an isolated fact, and to attempt by conjecture alone to arrive at some satisfactory explanation of it.” Over time, certain forms of folk art evolve into *traditional art*, while those closely linked to ritual practices transform into *ritual art*. Various forms of oral folk creativity—musical, vocal, dance, and instrumental – are preserved as traditions passed down through generations. These cultural elements may remain within the domain of folk traditions, transition into professional art, or be adopted by other nations.

The article also examines the existence and transformation of certain Tajik ethnographic dances, such as *Bordorshavi* and *Sherbozi* (“The Lion Dance”). The latter, once part of the ethnographic heritage of the Sogdians, has disappeared from Tajik culture but has been integrated into Chinese cultural traditions. Additionally, the study discusses folk customs associated with the calendar-ritual cycle.

The research is supported by references to articles, monographs, and literary works. The findings are corroborated by the works of S. Aini, N. Nurjanov, V. Propp, E. Alekseev, V. Eberhard, A. Nizamov, B. Kabilova, A. Rajabov, F. Ulmasov, and N. Hakimov, as well as N. Klycheva and the author of the article.

Keywords: terms, folklore, ethnography, traditional art, Tajik people, Sogdians, music, dance, folk art, professional art, song, history, ritual, wedding.

ТДУ 78.124(09) (575.3)
Абдуллозода Эмомалӣ

ШУҲРАТ АШЌРОВ – НАМОЯНДАИ МУСИҚИИ КОМПОЗИТОРИИ ТОҶИКИСТОН (охири асри XX – аввали асри XXI)

Дар мақола фаъолияти композитор Шухрат Ашӯров ҳамчун намояндаи охири асри XX ва аввали асри XXI дар мусиқии композитории Тоҷикистон, баррасӣ шудааст.

Композитор Шухрат Ашӯров дар давраи барои Тоҷикистон мураккаби иҷтимоӣ-фарҳангии ибтидои асри XXI бо таҷрибаи бузурги касбии эҷодӣ аз Россия ба Тоҷикистон баргаиш ва ба фаъолияти Мактаби композитории Тоҷикистон таҳким бахшид, доираи жанри мусиқии композитории муосиро васеъ гардонд. Ӯ дар жанрҳои камчин ва мураккаби мусиқии академӣ (композиторӣ) асарҳои навишт, ки композиторони дигар ба чунин жанрҳо рӯ наовардаанд. Мавсуф дар таълифи асарҳои калонҳаҷм ба жанрҳои классикӣ ва муосир рӯ оварда, онҳоро дар анъанаҳои мусиқии ҳам академӣ ва ҳам суннатии тоҷик офарида, бо масъулияти бузурги шахравандӣ, дар рушди фаъолияти Иттифоқи композиторони Тоҷикистон саҳм гузоштааст.

То даҳсолаи охири асри XX фаъолияти композиторӣ дар Тоҷикистон дар ҳолати қарахтӣ қарор дошт. Бо омадани Шухрат Ашӯров ва фаъолияти омӯзгории пурсамари ӯ ин паҳлуи бениҳоят муҳим аз нав ҷон гирифт ва ба натиҷаҳои хуб ноил гашт.

Композитор Шухрат Ашӯров яке аз чехраҳои дурахшони фарҳанги мусиқии касбии Тоҷикистон дар охири асри XX – аввали асри XXI ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: мусиқии композитории Тоҷикистон, жанри мусиқӣ, асоси оҳангӣ-интонасионӣ, оперетта, увертюраи симфонӣ, сюитаи оркестрӣ, кантата, асарҳои ансамблӣ, квинтет, мусиқии камеравӣ-созӣ.

Шухрат Ашӯров мисли композиторони дигар дар мактаби ибтидоии мусиқӣ нахондааст. Ихтисоси композиториро ӯ дар овони ҷавонӣ, хеле оғаҳона интихоб намуд. Баъди хатми мактаби миёна, соли 1984 ӯ ба Донишқадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода дохил шуда, факултети маданӣ-маърифатии онро бо баҳои «аъло» хатм кард¹. Ин ҷараёни таҳсил ӯро ба ҷаҳони мусиқии профессионалӣ ворид намуд. Вале барномаи таълимии ин факултет ба зинаи аввали таҳсилоти мусиқии касбӣ баробар аст. Аз ин лиҳоз хатми факултети мазкур дар таҳсили Шухрат Ашӯров зинаи аввал маҳсуб мегардад. Завқи ӯ баланд шуду шавқаш ба шиносоику омӯзиши мусиқии ҷаҳонӣ афзуд. Ба рушди қобилияти зеҳнӣ ва афзудани сабъию кӯшиши пайвастаи ӯ, хусусан дар солҳои донишҷӯӣ омӯхтани композитсия аз дарсҳои иловагии композиторони номдор Яқуб Сабзанов ва Дамир Дустмуҳаммадов мусоидат намуд. Маҳз ин устодон ба ӯ

¹ Бештари маълумоти тарҷумаҳои аз Маълумотномаи Иттифоқи композиторони Тоҷикистон гирифта шудааст

дари касбияти мусиқиро кушоданд ва дар ин ҷода сабақҳои аввалинро доданд. Вале ин устодон бедориро дар қалби ӯ такон доданд аз сабақомӯзӣ сер накарданд. Ӯ меҳост бештар омӯзаду донанд. Зеҳнияти ӯ бедор шуду дар қалбаш ҳаваси омӯзиши мусиқии профессионалӣ авҷ гирифт. Беш аз ин, ӯ хоҳиши эҷоди мусиқиро пайдо кард, меҳост василаҳои асосии ин касбро саҳеҳтар бидонад, бо техникаи композиторӣ хуб шинос шавад. Бо мақсади пурратар аз худ кардани таҳассуси композиторӣ Шухрат Ашӯров солҳои 1984-1986 дар Омӯзишгоҳи мусиқии назди Консерваторияи давлатии Москва ба номи П. Чайковский дар синфи К. Батошов таҳсил намуд. Ӯ мефаҳмид, ки таҳсил дар зинаи миёнаи касбӣ пояи асосии саводноқӣ мешавад, саводи мукамал дар ҷодаи мусиқӣ ба ӯ хеле зарур аст. Мақсади асосии Шухрат Ашӯров эҷоди асарҳои мусиқӣ дар жанрҳои гуногуни мусиқии касбӣ буд. Дар омӯзишгоҳ доираи васеи жанрии мусиқиро аз худ карда, асарҳои камеравӣ барои фортепиано, скрипка, хори а'capella офарид. Баҳри расидан ба мақсад ӯ ҳамарӯза талош мекард. Шухрат Ашӯров зарурати гирифтани маълумоти олии композиториро ба нақша гирифт. Барои ин яке аз ду мактабҳои олии беҳтарини Иттифоқи Советӣ дар пойтахти он шаҳри Москва Академияи мусиқии Россия ба номи Гнесинҳоро интихоб карда, аввал дар дар синфи профессор Н.Пейко ва сипас дар синфи профессор В.Пиянков таҳсил намуд.

Ҳамин тавр, новобаста аз он, ки аз рӯи синну сол Шухрат Ашӯров ба мусиқии касбӣ дертар ҷалб шудааст, ӯ аз ҳамаи зинаҳои таҳсилоти мусиқии касбӣ бо муваффақият гузашта, хеле мақсаднок донишу малакаи заруриро ба даст овард. Бо чунин таҳкурсии профессионалӣ қаноатманд гардида, таҳсили расмӣ худро анҷом дод.

Фаъолияти эҷодӣ. Роҳи эҷодии композитор Шухрат Ашӯров ду давраро дар бар мегирад. Асоси чунин даврабандӣ ҷои зисти композитор аст. То соли 2006 ӯ дар шаҳри Москва умр ба сар бурдааст. Аз соли 2006 ба Тоҷикистон омада, то охири умраш дар ватани худ зиндагӣ кард. Барои таҳлили фаъолияти эҷодии ӯ давраҳои роҳи эҷодии ӯро тақсимбандӣ намуда, ҳар як давраро номгузорӣ кардан мувофиқи мақсад мебошад:

- давраи москвэгӣ (1984-2006);
- давраи ватанӣ (2006-2016) [2, с. 5].

Давраи якуми фаъолияти эҷодӣ. Дар Москва ҳангоми таҳсил шавқӣ эҷоди мусиқӣ Шухрат Ашӯровро ба он меоварад, ки ӯ якбора доираи васеи жанриро фаро гирифта, дар жанрҳои хорӣ, яккаи вокалӣ, созӣ-камеравӣ (пйесаҳо барои фортепиано, скрипка, гобой ва диг., ансамбли созӣ-камеравӣ), ансамблҳои камеравӣ-вокалӣ асарҳо меофарад. Аз зумраи чунин асарҳо хори а'capella «Боғи мо» (шеърӣ М. Турсунзода), чор романс ба рубоӣҳои Умари Хайём, квартети фортепианой (1992), квинтети фортепианой (1990), Соната барои гобой ва фортепиано (1991), асарҳо барои созҳои мусиқии алоҳида [7]. мебошанд

Ҳамкорӣ бо устодони ҷуртаҷриба шавқӣ композиторро барои аз худ кардан, шиносоии бештар пайдо намудан бо асосҳои ғановатманди оҳангӣ-лаҳнӣ ва зарбии мусиқӣ, хусусан мусиқии тоҷик, ба чанд маротиба меафзояд. Зухуроти аввалини ин сабъӣ кӯшиш дар сюитаи оркестрии «Синдбод» (иборат аз 4 қисм) таҷассум гардидааст. Нахустичрои ин сюита дар Толори калони консерваторияи давлатии Москва (7 октябри с. 1997) бо

муваффақият баргузор гардид. Тавре ки мусиқишинос қайд кардааст, «дастоварди бузурги композитор Шухрат Ашӯров дар солҳои 90-ум эҷоди Консерт барои виолончел ва оркестри калони симфонӣ буд. Хушоҳангӣ, гуногунлаҳнӣ, ғановатмандии тобишҳои оҳангиву зарбӣ, ивазшавии онҳо дар ин асар ба авҷи камолот расонида шудаанд» [15, с. 29]. Ин асарро ӯ соли 1998 навишта, номи мушаххаси жанрии онро «консерт-ривоят» гузоштааст.

Асари дигари ин равия, ки омехташавии жанриву шаклсозии мусиқии Шарқу Ғарбро нишон медиҳад, асари «Рақси шарқӣ» барои думбра ва оркестри созҳои халқии русӣ мебошад. Барои ин асар композитор Шухрат Ашӯров соли 1998 бо унвони Лауреати Фестивали байналмилалӣ «Ҷаҳони дӯстони Москва» мушарраф гардид. Ин асари ӯ оҳанги тоҷикиро бо анъанаҳои романи русӣ ҳамчун пешниҳод карда, хеле ҷолиб баромадааст. Нахустин бор он дар иҷрои Оркестри давлатии созҳои халқии русӣ таҳти талқини дирижёри маъруф Н. Н. Калинин баргузор гардид [15, с. 29].

Дар давраи зиндагӣ дар шаҳри Москва, дар баробари фаъолияти композиторӣ, ӯ инчунин фаъолияти омӯзгорӣ худро оғоз менамояд. Аз ҷумла, аз солҳои 1992 то соли 1996 ӯ аввал дар Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати шаҳри Москва (расман – МГУКИ), сониан дар Коллеҷи мусиқӣ ба номи А. Шнитке кор кардааст.

Ҳамзамон ӯ муддати ҳашт сол (1998-2006) ба Оркестри давлатии симфонии Москва назди Ҳукумати шаҳри Москва сарварӣ намуда, ба як қатор шахрҳои Русия бо барномаҳои консертӣ сафар намудааст. Дар ҷараёни ин сафарҳои эҷодӣ ҳамкориҳои судманд барқарор гардиданд. Яке аз чунин ҳамкориҳо ӯро ба жанри дигари мусиқӣ – мусиқӣ барои спектакли театрӣ овард. Баъди тамошои спектаклҳои театрҳои музофотии Русия, Шухрат Ашӯров барои навиштани мусиқӣ барои спектакл шавқ пайдо карда буд. Ва нахустин таҷрибаи худро дар ин жанр ӯ дар ҳамкорӣ бо Театри ҷавонони шаҳри Перм (мусиқӣ ба спектакли «Мираж», пйесаи В.Каустанас) ба амал овард [15, с.30].

Давраи дуҷуми фаъолияти эҷодӣ. Даҳ соли охири умри худро композитор Шухрат Ашӯров бевосита ба хизмати Ватан бахшид. Ин солҳо ба давраи дуҷуми эҷодиёти ӯ тааллуқ доранд. Дар Тоҷикистон доираи фаъолияти эҷодии композитор Шухрат Ашӯров боз ҳам васеътар мегардад.

Фаъолияти композиторро дар давраи ватанӣ ба якчанд ҷанба, ки самтҳои гуногунро дар бар мегирад, ҷудо кардан мумкин аст:

- фаъолияти омӯзгорӣ;
- фаъолияти эҷодии композиторӣ;
- фаъолияти шахрвандӣ [2, с. 8].

Фаъолияти омӯзгорӣ. Дар Тоҷикистон композитор фаъолияти омӯзгорӣ худро дар Консерваторияи миллии тоҷик ба номи Т. Сатторов идома медиҳад. Ҳамзамон, баҳри тарбияи кадрҳои нави тахассуси композиторӣ, ӯ дар мактабҳои ҷумҳуриявии миёнаи махсуси мусиқӣ ба номи М.Атоев ва З.Шаҳидӣ, инчунин дар Коллеҷи санъати ба номи А. Бобоқулов шаҳри Душанбе ба фаъолияти омӯзгорӣ машғул шуда, сола як маротиба ҳатман консерти ҳисоботии шогирдонашро дар Толори калони консерватория баргузор мекард. Муовини вазири фарҳанги вақт Ф.А. Азизӣ, аҳаммияти ин иқдоми композиторро дуруст дарк карда,

композитори ҷавонро дастгирӣ мекард ва сухани ифтиҳои мусиқишиносии пешазконсертиро ҳар дафъа ба уҳда мегирифт.

Гап дар сари он буд, ки баъди солҳои 90-ум дар мактабҳои коллеҷҳои Тоҷикистон дарсҳои факултативӣ аз тахассуси композиторӣ қатъ гардида буданд. Шухрат Ашӯров якумин композиторе аст, ки ин қарорро шикаст. Новобаста ба мушкилии вақти худ ӯ фурсат ёфт, ки дар ду мактаби ҷумҳуриявии миёнаи махсуси мусиқӣ (ба номи М.Атоев ва ба номи З.Шаҳидӣ) ва Коллеҷи санъати ба номи А. Бобоқулов шаҳри Душанбе композиторони наврасро дар атрофи худ ҷамъ карда, мунтазам дарс бидиҳад. Бо чунин фаъолияти омӯзгорӣ-шаҳрвандии оғохонаву мақсадноки худ композитор Шухрат Ашӯров тавонист, эҷодиёти композиторони наврасро дар замони соҳибистиқлолии Тоҷикистон эҳё намояд.

Дар ҷодаи омӯзгорӣ натиҷаи фаъолияти композитор Шухрат Ашӯров хеле пурсамар баромад. Дар кафедраи композитсияи Консерваторияи солҳои тулонӣ камшумории ғайримуқаррарии донишҷӯён мушоҳида карда мешуд. Вале бо оғози кори тарбияи кадрҳои композиторӣ аз тарафи композитор Шухрат Ашӯров теъдоди сафи донишҷӯён афзуд. Аз байни шогирдони мактабии ин композитор ба консерваторияи миллии Равшан Анаев, Шодмон Забиров, Нилуфар Мадхолова, Рухшона Сулаймонова, Шарофат Пирназарова, Муноҷот Абдувалиева, Бехрӯз Сайфиддинов дохил шуданд. Аз шогирдони ӯ се нафар Диана Салихова, Равшан Анаев ва Шодмон Забиров дар шуъбаи композиторӣ таҳсил намуданд. Соли 2020 дар озмуни ҷумҳуриявии «Тоҷикистон – Ватани азизи ман», ки бо сарпарастии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад, Равшан Анаев барои асари худ «Оби Роғун» сазовори ҷои якум ва Шодмон Забиров барои асари мусаввараи симфонӣ «Базм» сазовори ҷойи сеюм гардиданд. Соли 2022 Диана Салихова барои асари худ Фантазия барои фортепиано ва оркестри созҳои миллии дар ин озмуни бошукӯҳ сазовори ҷойи дуюм гашт.

Шогирдони дигари ӯ – Муноҷот Абдувалиева, Бехрӯз Сайфиддинов, Шарофат Пирназарова дар шуъбаи фортепиано, Рухшона Сулаймонова, Нилуфар Мадхолова дар шуъбаи созҳои миллии таҳсил карда бошанд ҳам, шуғли композиториро идома дода истодаанд.

Фаъолияти эҷодӣ-композиторӣ. Давраи ватании фаъолияти композитор саршор аз асарҳои нав аст. Пайиҳам дар жанри соӣ-камераӣ асарҳои нави ӯ пайдо мешаванд: Фантазия барои фортепиано ва оркестри камеравӣ (2008), Элегия барои виолончел ва фортепиано (2009), Пйесаи консертӣ барои рубоб ва фортепиано (2010), Квинтет барои скрипкаҳо, рубоб, дойра ва фортепиано (2015), Квинтети фортепианой (2016) ва ғ. [9].

Дар ин давра композитор ба жанри суруд низ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудааст. Дар муддати даҳсолаи охир ӯ зиёда аз шаст суруд навиштааст. Бештари онҳо мазмунан дар жанри суруди ватанпарастиянд: сурудҳои «Ватан» (шеъри М. Турсунзода), «Суруди Сулҳ» (шеъри М. Турсунзода), «Оли Сомон» (шеъри Н. Амридин) ва диг. аз қабилҳои ҳаминаҳоянд [4, с. 180].

Яке аз муассисаҳои, ки дари он ҳамеша барои композитор Ш. Ашӯров кушода будааст, Театри давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айни мебошад. Дар ҷараёни ҳамкорӣ бо ин театр ҳамкориҳо бо хориҷалони он низ қавитар гардиданд. Дар натиҷа асарҳои зиёд, хусусан дар жанри суруди хорӣ, пайдо шуд. Аз зумраи чунин асарҳо «Парчами мо»

(шеъри С. Уроқӣ) барои сопрано, хор ва оркестри симфонӣ [14], «Ливои мо» (шеъри Н. Амриддин) суруд барои баритон, хор ва оркестри симфонӣ [1, с. 292], «Тоҷикистон» (шеъри Фонӣ) суруд барои сопрано, хор ва оркестри симфонӣ, «Қаҳрамони миллат» (шеъри М. Турсунзода) суруд барои хори чаҳоровоза ва фортепиано, «Пешвои миллат» (шеъри Н. Қосим) суруд барои сопрано, хор ва оркестри симфонӣ мебошанд [9].

Суди ин сурудҳоро ҳам муассисаҳои консертӣ ва ҳам муассисаҳои таълимӣ мебинанд, чунки интиҳоби суруди хорӣ дер боз бо асарҳои маҳдуд мегардид, ки дар давраи шуравӣ навишта шуда буданд. Он сурудҳо ба ғайр аз он, ки мазмунан ба замони имрӯза мувофиқат намекунад, аз ҷиҳати асоси мусиқӣ низ интонатсияҳои сурудҳои бештар шуравиро дар бар мегирифтанд, на миллиро. Дар давраи Истиқлолият жанри суруди хорӣ дар эҷодиёти композитор Талабхӯча Сатторов бо серрангӣ, тобишҳои оҳангии тоҷикона ва зарбҳои ифоданоки суннатӣ эҳё гардид. Композитор Шухрат Ашӯров ин анъанаро идома дод. Маҳз ӯ тавонист услуби ташаккулдодаи композитори маъруф Талабхӯча Сатторовро дар мусиқии композитории тоҷик пайравӣ намуда, устувор гардонад.

Дар даҳсолаи дуҷуми асри ХХІ Шухрат Ашӯров ба жанрҳои калонҳаҷми театрӣ рӯ меоварад. Натиҷаҳои заҳмати эҷодии боиси пайиҳам интишор гардидани се асари бузург мегардад: соли 2013 – опереттаи «Кони пурганҷ» [5; с. 230], соли 2016 якбора ду асар – балети «Зол ва Рудоба» [8] ва операи бачагонаи «Чароғи сеҳрнокӣ Аловиддин» [8; 10]. Дар интиҳоби ин жанрҳо композитор эҳтимол мубрамай ва зарурати ин жанрҳоро дар мусиқии композитории тоҷик ба назар гирифтааст. Жанри оперетта камчинтарин жанрест дар мусиқии тоҷик. Ба асари операи бачагона бояд ҳар як композитори тоҷик рӯ оварда, зеро, ки дар Тоҷикистони соҳибистиқлол нуфузи бачагон зиёд аст ва барои тарбияи эстетикӣ онҳо мусиқии хоса зарур аст. Жанри балет баъди аз олам гузаштани ситораи балети тоҷик ва ҷаҳонӣ Малика Собирова (1942-1982) каме рӯ ба таназзул оварда, вале барои халқе, ки рақс яке аз шуғли рузмарравӣ мебошад, ин ҳомушӣ дер давом карда наметавонист. Бо вуҷуди ин эҷоди балет дар солҳои охир кам дида мешавад. Эҳтимол сабаб дар мураккабии ин жанри мусиқӣ-саҳнавӣ низ аст. Композитор Шухрат Ашӯров ҷасуруна дар ин жанр асар офарид ва сюжети онро аз адабиёти пурифтихори халқи тоҷик интиҳоб намудааст.

Фаъолияти шахрвандӣ-маъмурӣ. Дар давраи ватанӣ композитор Шухрат Ашӯров тавонист тамоми масъулият, самимият ва меҳру муҳаббати худро ба Ватан сидқан амалӣ намояд. Ҳамчун узви Иттифоқи композиторони Тоҷикистон қорҳои зиёдеро анҷом дод. Дар ин давра Шухрат Ашӯров ба яке аз композиторони фаъол табдил ёфта, дар ҳамаи чорабиниҳои ҳукуматӣ иштирок менамуд ва ҳар дафъа бо асарҳои нав аҳли мусиқиро хушнуд мегардонд. Дар ин самт ӯ афзалиятро ба жанри хорӣ-оркестрӣ медод. Нақши фаъолияти ҷамъиятии ӯро ба назар гирифта, Шухрат Ашӯровро соли 2009 муовини якуми Иттифоқи композиторон интиҳоб карданд.

Дар ҳаёт композитор Шухрат Ашӯров шахси хеле зиндадил буд. Ӯ тайёр буд ба ҳар як ниёзманд ёрӣ расонад. Одатан, натиҷаи чунин ҳамкориҳо пайдошавии асари нав мегардид. Ҳамаи ин нуктаҳои зикршуда

оид ба мазмуни жанрӣ ва шавқмандии эҷодии композитор аз он шаҳодат медиҳанд, ки Шухрат Ашӯров дорои ҳисси шахрвандии хеле баланд будааст.

Тадричан композитор Шухрат Ашӯров дар ҳаёти фарҳангии Тоҷикистон ба яке аз шахсиятҳои маъруф табдил гардид. Соли 2016 ин обрӯю эътиборро, ки бо меҳнати пайваस्ताву ҳалоли худ ба даст оварда буд, ба назар гирифта, ўро раиси Иттифоқи композиторони Тоҷикистон интихоб карданд. Бо вучуди иҷрои ин вазифаи пурмасъул набзи фаъолияти эҷодии композитор паст нагашт. Дар соли 2016 асарҳои операи бачагонаи «Чароғи сеҳрноки Аловуддин», Квинтети фортепианой, увертюраи симфонии «Идона», кантатаи «Ватан» барои хор ва оркестри симфонӣ, ниҳоят балети «Зол ва Рудоба» зери қалами ӯ баромаданд.

Серғайратии композитор касро ба ҳайрат меоварад. Тайи як даҳсола фаъолияти ӯ хеле серчанба зоҳир гардидааст. Вале на танҳо серпахлӯй, балки сермахсулии фаъолияти эҷодии композитор сазовори таҳсину офаринҳост.

Мутаассифона, ин композитор дар дараҷаи баланди рушди камолоти худ соли 2016 фоҷиавӣ аз олам гузашт... Ва аҳли фарҳанг, хусусан аҳли санъати мусиқии касбӣ, аз ин даргузашти шахсияти бузурги замон хеле андуҳгин гардид...

Имрӯз, баъди сипарӣ шудани қариб ҳашт сол, саҳми ӯ ба мусиқии композитории тоҷик боз ҳам дурахшонтар ҷило медиҳад. Мероси эҷодии ӯ, ки жанрҳои гуногуни мусиқӣ, аз ҷумла, опера, балет, оперетта, увертюраи симфонӣ, сюитаи оркестрӣ, кантата, квинтет, квартет, асарҳои калонҳаҷми созӣ ва вокалӣ дар жанрҳои концерт, пйесаи концертӣ, силсилаи вокалӣ, хор, романс, суруд, созӣ-камеравайро дар бар гирифтааст, саршор аз меҳру муҳаббат ба Ватан, ба миллати тоҷик, зебоиву васфи табиати кишвари азиз мебошанд. Асарҳои ин композитор дар даҳсолаи охири ҳаёт дар ҳамаи зӯҳуроти фаъолияти мусиқӣ – саҳна, аудиторияи таълимӣ, ҷашнҳои кушоди оммавӣ, барномаи таълимӣ, концертҳои синфӣ, барномаҳои телевизиониву радиой садо медоданд ва имрӯз ҳам садо медиҳанд.

Дар эҷодиёти композитори Шухрат Ашӯров серчанбагии фаъолияти эҷодӣ бо сатҳи баланди профессионалӣ ҳамоҳанг аст.

Ба ҳайси дастовардҳои ӯ мухтасар ин ҷиҳатҳоро қайд кардан мумкин аст:

- мусиқии миллии профессионалии муосиру пурмазмун офарида, ба рушди мусиқии композитории тоҷик такони ҷиддӣ дод;
- забони хоссаи мусиқии миллиро аз зарбу тобишҳои оҳангӣ бо тариқи нави муосир ғанӣ гардонид;
- талқиноти нави жанриро, жанрҳои концерт-ривоят, квинтет, квартет ва дигарро бо истифодаи омехтаи соҳҳои симфонӣ ва миллии тоҷик (масалан, аз қабилҳои Квинтет барои ду скрипка, рубоб, дойра ва фортепиано дар эҷодиёти ӯ мисолҳо бисёранд) пешниҳод кард;
- бо фаъолияти омӯзгорӣ худ тарбияи кадрҳои композитори дар давраи сиҳибистиклолии Тоҷикистон эҳё намуд;
- опереттаи «Кони пурганҷ» ягона асарест дар ин жанр дар давраи Истиқлолият;
- операи бачагонаи «Чароғи сеҳрноки Аловуддин» нахустин асарест дар ин жанр дар ин солҳо;

➤ балети «Зол ва Рудоба» нахустин асарест, ки дар давраи соҳибистиқлолии Тоҷикистон дар жанри балет навишта шудааст.

Ниҳоят бояд қайд кард, ки композитор Шухрат Ашӯров дар баробари донишу касбияти баланд, дорои хусусияти дигари композиторӣ аст – ӯ муаллифи оҳангҳои дилнишин мебошад. Ва ин хусусият далолат аз лаёқатмандии бузурги оҳангофаринӣ аст. Бо ин дорой Шухрат Ашӯров ба ташаккули забони мусиқии давраи истиқлол саҳми хеле бузург гузошт.

Адабиёт

1. Абдуллозода, Э. Талқини нави сохтори куплетӣ аз таҷрибаи педагогии композитор Шухрат Ашӯров (дар мисоли суруди «Ливои мо») / Э.А. Абдуллозода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2023. – № 4 (44). – С. 292-302.

2. Абдуллозода, Э.А. Композитор Шухрат Ашӯров: ҷустуҷӯҳои эҷодӣ / Э. Абдуллозода / Рисолаи магистрӣ. КМТ ба номи Т. Сатторов. – Душанбе, – 2021. – 109 с.

3. Абдуллозода, Э. Сухани ифтиҳои мусиқииносоӣ // Консерт аз эҷодиёти Шухрат Ашӯров. Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов. Толори калон. – Душанбе, 2023, 28 ноябр.

4. Абдуллозода, Э. Маҷмуаи асарҳои вокалии композитор Шухрат Ашӯров. Дастури таълимӣ / Э. Абдуллозода. – Душанбе, 2024. – 180 с.

5. Азизӣ, Ф. А. Интродуксия опереттаи «Кони пурганҷ»-и Шухрат Ашӯров – намунаи нави методӣ дар ҳалли композитсионӣ – драматургӣ / Ф. Азизӣ, Э. Абдуллозода // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ. – Душанбе, 2024. – № 3 (47). – С. 230-236.

6. Ашӯров, Ш. «Парчами мо». Суруд барои яккаҳон, хор ва оркестр. Партитура дастнавис / Ш. Ашӯров. – Душанбе. – 2015. – 16 с.

7. Ашӯров, Ш. Асарҳои сози-камеравӣ. Тартибдиханда Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 156 с.

8. Ашӯров, Ш. Балети «Зол ва Рудоба». Партитура. Нотачин Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 166 с.

9. Ашӯров, Ш. Бойгонии шахсӣ. // Консерваторияи миллии Тоҷикистон. Кафедраи композитсия ва созиносоӣ.

10. Ашӯров, Ш. Операи «Чароғи сеҳрноки Аловиддин». Партитура. Нотачин Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 306 с.

11. Ашӯров, Ш. Операи «Чароғи сеҳрноки Аловиддин». Клавир. Нотачин Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 96 с.

12. Ашӯров, Ш. Опереттаи «Кони пурганҷ». Партитура. Нотачин Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 320 с.

13. Ашӯров, Ш. Опереттаи «Кони пурганҷ». Клавир. Нотачин Бахтовар Давлатов / Ш. Ашӯров. – Душанбе: Истеъдод. – 2024. – 120 с.

14. Композиторон ва мусиқииносонии Тоҷикистон. Маълумотнома Мураттибон Азизӣ Ф.А., Ҳикматов Қ.С., Ҳакимов Н.Ғ. – Душанбе – 2011. – 288 с.

15. URL: <https://tg.m.wikipedia.org/wiki/>

Абдуллозода Эмомали

**ШУХРАТ АШУРОВ – ВИДНЫЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ
КОМПОЗИТОРСКОЙ МУЗЫКИ ТАДЖИКИСТАНА
(конца XX – начала XXI в.)**

В статье представляется деятельность композитора Шухрата Ашурова в таджикской композиторской музыке как представителя конца XX – начала XXI века.

Композитор Шухрат Ашуров вернулся на Родину в пору сложной социально-культурной ситуации с огромным багажом творческого профессионального опыта, с которым он внёс существенный вклад в упрочении Композиторской школы Таджикистана, расширил жанровую палитру современной композиторской музыки. Он сочинил произведения в сложных и редких жанрах академической (композиторской) музыки, к которым не обращались другие композиторы.

В сочинении произведений крупного жанра, обращаясь к классическим и современным жанрам, базировался на традиции как академической, так и традиционной таджикской музыки, со всей гражданской ответственностью относился к развитию деятельности Союза композиторов Таджикистана.

До возвращения Шухрата Ашурова проблема воспитания кадров-композиторов в Таджикистане была весьма инертна, почти приостановлена. Своей педагогической деятельностью композитор Шухрат Ашуров оживил эту чрезвычайно стратегически важную для страны задачу, направил в правильное русло и достиг хороших результатов.

Композитор Шухрат Ашуров является яркой личностью профессиональной музыкальной культуры Таджикистана конца XX – начала XXI вв.

Ключевые слова: композиторская музыка Таджикистана, музыкальный жанр, мелодико-интонационная основа, оперетта, симфоническая увертюра, оркестровая сюита, кантата, ансамблевые произведения, квинтет, камерно-инструментальный жанр.

Abdullozoda Emomali

**SHUHRAT ASHUROV – A PROMINENT REPRESENTATIVE
OF COMPOSING MUSIC IN TAJIKISTAN
(late 20th – early 21st century)**

This article examines the work of composer Shuhrat Ashurov as a significant figure in Tajik composer music of the late 20th and early 21st centuries. Returning to his homeland during a period of socio-cultural challenges, Ashurov brought with him extensive professional and creative experience. His contributions played a crucial role in strengthening the Tajik composer school and expanding the genre palette of contemporary Tajik composer music. Unlike many of his contemporaries, he ventured into complex and rare academic music genres, skillfully integrating classical and modern elements while drawing upon both academic traditions and the rich heritage of Tajik traditional music.

Ashurov also demonstrated a strong sense of civic responsibility in revitalizing the Union of Composers of Tajikistan. Prior to his return, the education of composers in the country had stagnated, with little progress in training new professionals. Through his dedicated teaching efforts, he revived this strategically vital aspect of Tajik musical culture, steering it in a productive direction and achieving notable results.

Shuhrat Ashurov remains a prominent figure in the professional musical culture of Tajikistan, whose influence continues to shape the development of national composer music.

Keywords: Shuhrat Ashurov, composer, music of Tajikistan, musical genre, melodic-intonational basis, operetta, symphonic overture, orchestral suite, cantata, ensemble works, quintet, chamber-instrumental genre.

ТДУ 07+05+002+001(092)+008+37точик+82точик+32точик+9точик
Усмонова Наргис

АНДАР ШИНОХТИ ШАХСИЯТИ ЭҶОДИИ ИБРОҶИМ УСМОНОВ

Дар мақола арзёбии шахсияти эҷодӣ ва публицистикаи Иброҳим Усмонов аз назари сиёсатиносон, муҳаққиқон ва адибону рӯзноманигорон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Навиштаҳои марбут ба И. Усмоновро ба се гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст. Якум, бардоштҳои шахсиятҳои сиёсӣ ба мисли Абдумачид Достиев, Талбак Назаров, Отаҳон Латифӣ; дуюм, олимону муҳаққиқон Раҳим Масов, Абдунабӣ Сатторзода, Ниёз Мирзоев, Мурод Муродӣ, Аъзамҷон Азимов, Маъруф Исоматов, Муртазо Зайниддинов, Сангин Гулов, Қиронишоҳ Шарифзода, Дилором Маҳкамова ва дигарон; сеюм, нависандагону рӯзноманигорон чун Абдулҳамид Самадов, Меҳмон Бахтӣ, Абдугаффори Абдуҷабборов, Сайёфи Мизроб ва дигарон.

Дар бораи И.К. Усмонов ҳамчунин коллективи эҷодии навирияҳои даври «Азия плюс» ва «СССР» таваҷҷуҳ намуда, аз гуфтаву навиштаҳои ӯ иқтибос овардаанд.

Шинохти шахсияти эҷодӣ ва публицистикаи И. Усмонов аз ҷониби ин гурӯҳҳо ба таври гуногун сурат гирифта, хусусиятҳои умумӣ ва хоса доранд. Хусусияти умумӣ он аст, ки аксарият ўро ҳамчун сиёсатдони тавоно, таърихиносои мумтоз ва публицисти равшанфикру ҳақиқатбаён арзёбӣ намудаанд. Хусусияти хоссари дар муносибати муаллифон ба шахсият ва осори публицистики И. Усмонов ҷустан мумкин аст. Яъне, ҳар кас дар шинохти эҷодиёти И. Усмонов аз назари соҳаи фаъолият ва касби худ нигаристааст. Ба ин мазмун, барои яке ҷанбаи роҳбариву сиёсатмадорӣ, барои дигаре фаъолияти рӯзноманигориву публицистӣ ва барои барҳи дигар маҳорати омӯзгориву пажухишигарӣ муҳимтар будааст.

Калидвожаҳо: *публицистика, шахсияти эҷодӣ, шинохт, муносибат, Иброҳим Усмонов, муҳаққиқон, рӯзноманигорон, ходимони сиёсӣ, таҳлил, арзёбӣ, масъала, мавқеъ.*

Доир ба публицистика ва шахсияти эҷодии Иброҳим Усмонов бардошт, андеша ва таҳқиқоти зиёде ба анҷом расонида шудааст, ки онҳоро дар маҷмуъ ба се гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст: ба гурӯҳи якум бардоштҳои шахсиятҳои сиёсӣ ба мисли А.Достиев, Т. Назаров, О.Латифӣ буда, гурӯҳи дуюмро нигоштаҳои олимону муҳаққиқоне чун Р. Масов, А. Сатторзода, Н. Мирзоев, М. Муродӣ, А. Азимов, М. Исоматов, М. Зайниддинов, С. Гулов, Қ. Шарифзода, Д. Маҳкамова ташкил медиҳад. Ба гурӯҳи сеюм нависандагону рӯзноманигорон чун А. Самадов, М. Бахтӣ, А. Абдуҷабборов, С. Мизробро дохил кардан мумкин аст.

Аз гурӯҳи аввал А. Достиев дар шинохти И. Усмонов бартарӣ дорад. Ў, ки дар солҳои моҷарои сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ бо И. Усмонов хеле наздик ва ҳамкору ҳамақида будааст, ўро ҳам дар масъулиятҳои ба душ

доштааш, ҳам бо ақидаи устувори сиёсиаш шинохтааст. Мавсуф осори публитсистии И.Усмоновро бурро ва муассир ёфтааст, ки бо боварии том навиштааст: «Шукри онҳо мекунем, ки як зумра мардони ботамкину бофаросат чун кӯҳи диёри мо аз ин боду боронҳои ногаҳонӣ наларзиданд, бегазанд монданд» [2, с.4]. Ба андеша ва таҳлилҳои муаллиф тавачҷуҳ намуда, фаҳмидан мумкин аст, ки сухани ӯ дар бораи солҳои оғози ҷанги таҳмилӣ дар Тоҷикистон ва вазъи номусоиди он замон меравад. Дар ин айём кишвари мо ба фозилону мардони майдон эҳтиёҷ дошт ва , хушбахтона сафи чунин афрод кам набуданд. Дар шинохти А. Достиев яке аз чунин нафарон И. Усмонов аст. Ӯ дар идома суханаш ба публитсистикаи охири солҳои 1980 ва ибтидои солҳои 1990-и Усмонов ишора намуда, таъкид мекунад, ки «Ӯ дар ҳамон айём мақолаҳое бо номи «Ҳамдигӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст» (Г.М.1988, 19 ноябр.), «Ободии хонадони тоҷик ба кӣ вобаста аст» (Паёми Душанбе. – 1990.– 30 ноябр), «Агар қудрате медоштам» (Ҷавонони Тоҷикистон.– 1990– 30 декабр), «Рӯзе зи сари санг» навишта, дар бораи бухрони шадиди сиёсии ҷомеа ва пешомади он андеша меронд» [2, с. 7]. Дар ин мақолаҳо сухан аз мутаҳидии мардум ва оромии кишвар меравад, ки дар он айём хеле муҳим буд ва имрӯз низ қимати хурдо аз даст наодоанд.

Ба назари А. Достиев «Иброҳим Усмонов андешаи ҳар як фардро мекунад, ба мавқеи он менигарад. Ҷомеа аз афрод ва оилаҳо иборат аст. Ӯ медонад, ки барои одам як хона, як рӯзгор ва сари вақт гирифтани маош, осудагӣ, озодӣ, дифоъ зарур аст. Оила давлатест хурдакак, аммо унсурҳои давлати бузургро дорост. Бинобар ин мебояд байни давлат ва ҳар як шаҳрванди он робитаи муҳими сиёсӣ ва тарбиявӣ барҷо бошад. Аҳли илм ҳам дар тӯли асрҳо барои беҳбудии қори давлат бо тавассути таълифи дастурҳо, китобҳо, пандномаҳои давлатдорӣ сахмгузор буданд. Ин анъанаи неки хирадмандони гузашта дар осори олими намоён, сиёсатмадори шинохта И. Усмонов мавқеи босазо дорад. «Рисолаи давлат», «Мулк бе сиёсат пойдор намонад»-и ӯ давоми дастурҳои давлатдорӣ пешин ба мисли «Сиёсатномаи»-и Низомулмулк, «Қобуснома»-и Унсурмаолии Кайковус», «Баҳористон»-и Ҷомӣ, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдӣ ва асарҳои безаволи Аҳмади Дониш, С. Айнӣ ва Б. Ғафуров мебошанд» [2, с.7]. Мавсуф мавқеи сиёсӣ ва ҷанбаи инсонпарастии публитсистикаи И. Усмоновро дуруст дарк карда, ўро ҳамчун сиёсатмадори ҳақгӯву пухта арзёбӣ мекунад ва меафзояд: «Мулк бо куфр бипояду бо зулм напояд» ва гуфтаанд, «Дӯсттарин ва наздиктарин ба худованди таъолло шоҳи одил аст», пас, нахустин шартӣ осоиши мардуми кишвар адл аст. Адл чист? Ғазолӣ гуфта: адл он бувад, ки зулму шаҳват, ҳалим ва ақл боздорад. Эшонро асири ақлу дини худ кунад, на ақлу динро асири эшон. Пас офтоби адл савод дар сина падидор орад, он гоҳ нури он ба аҳли хона рассад, пас ба хаввосу умоли вай, пас ба раият» [2, с. 9].

Мавқеи сиёсӣ, илмӣ, идеологӣ, қобилияти фавқулода ва маҳорати касбӣ ва хислати инсонии И. Усмоновро ҳамкори дигараш Вазири вақти қорҳои хориҷии Тоҷикистон академик Т. Назаров бо ин шева муаррифӣ менамояд: «Иброҳим Кенчаевич профессори Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи давлатии милии Тоҷикистон) буда, дар тарбияи кадрҳо ва пеш аз ҳама журналистони баландхатисос сахми калон гузошт. Профессор И. Усмонов аз тамоми зинаи педагогӣ — аз ассистент то

доктори илм, профессор ва декани факултет гузашт. Ман ҳамеша аз хислатҳои ӯ чун кордонӣ, оромтабиатӣ ва касбияти баланд доштаниш мутаассирам. Вай қобилияти хуби пешниҳоди идеяҳои тоза, таҳлилу баррасиҳо ва роҳҳои амалӣ гардонидани онҳоро дар зиндагӣ дорад, ки баҳо надорад. Доштани ин гуна қобилият ба ҳама муассар намегардад» [7, с. 15].

Аз журналист-публиксистони сиёсатмадор О. Латифӣ дар замони муқовимати сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ, хосса дар раванди сулҳҷуӣ ба Усмонов бештар ҳамкорӣ ва мубоҳисаҳо доштааст, (намунае аз навиштаҳоиашон дар нашрияти “Бизнес и политика” дарҷ гардидааст). Онҳо дар дар раванди сулҳсозӣ ҷабҳаҳои муҳолифро намояндагӣ мекардаанд. Сарфи назар аз ин Латифӣ иқрор аст: «Ман пинҳон намекунам ва дар мисоли худам, ба он менигарам. Мо гуё тарбиятдидагони як система ба ҳисоб меравем. Вақте андеша мекунӣ, пас тарбиятдидагони тамоман мактабҳои гуногун ба назар мерасад. Муносибати Иброҳим Усмонов дар бодикқатӣ, дӯстдори факт ва дақиқияти истифодаи он ва сухан фарқ мекунад. Иброҳим Усмонов очерки муфассал навишт, ки лаҳзаҳои зиёди истифодашудаи он барои мо, дӯстони наздики Маҳмудҷон Воҳидов ҳам нав ва ғайриҷашмдошт буд. Тамоми навиштаҳои Иброҳим Усмонов бо услуби таърихӣ, ки ба воқеият ва танҳо воқеият таъя мекунад фарқ дошта, дар он зебӣ ва оҳанги мутантан меҷӯяд» [3, с. 40]. Ин аст баҳои О. Латифӣ ба одамият, касбият, дарку донишмандӣ ва ҳунари хуби нигорандагии И. Усмонов.

Ба фаъолияти публиксистӣ ва илмӣ профессор Иброҳим Усмонов шахсони зиёде дар навиштаҳои худ ба сифати хотира, эътироф ва таҳният таҳқиқоти илмӣ оммавӣ муроҷиат кардаанд. Махсусан, донишмандони соҳаи журналистика кӯшиш намудаанд, ки ба фаъолияти эҷодии ӯ баҳои илмӣ диҳанд. Ин далел ба он мебошад, ки эҷодиёти муаллиф таваҷҷуҳангез буда, сазовори омӯзиш аст.

Академик Р. Масов фақат ба як ҷиҳати фаъолияти илмӣ И.Усмонов таваҷҷуҳ намуда, навиштааст: «Профессор И. Усмонов бо Пажӯҳишгоҳи таъриху бостоншиносӣ ва мардумшиносии АУ Тоҷикистон, ки банда сарвариашро ба уҳда дорам, ҳамкорӣ пайваста дорад. Дар иртибот ба ин ҳамкориҳо ман аз профессор И. Усмонов дархост намудам, ки боби охиринаи асари бисёрҷилдаи академии «Таърихи халқи тоҷик» (ҷ. 6)-ро таълиф намояд. Ба он далел, ки И. Усмонов ба сифати таърихшиноси мумтоз ва ходими ҷамъиятӣ ин мавзӯ ва масъалагузориро хеле хуб медонад, инчунин дар тамоми ҳаводиси сарнавиштсозии сиёсии солҳои охир нақши созанда ҳам дорад» [7, с. 37].

Профессор А. Сатторзода перомунӣ навиштаҳои И. Усмонов дар мавзӯи тоҷикишиносӣ, ки аксаран дар навъи мақолаҳои илмӣ-оммавӣ ва проблемавӣ таълиф шудаанд, мулоҳиза рондааст. Аз ҷумла, ӯ дар мақолаи «Сухане чанд дар ҳошияи рисолаи профессор Иброҳим Усмон «Сарнавишти «тоҷик» менависад, ки «Агар ба пасманзари рӯ овардан ба омӯзиши мавзӯи сарнавишти «тоҷик», забон ва макони он аз тарафи пажӯҳишгарон ва коршиносони дохилӣ ва хориҷӣ дар даврони муосир, нав ва навтарини таърихӣ нигоҳ кунем, як қонунмандии аҷиб ба мушоҳида мерасад. Пажӯҳишгарон ва коршиношон ба таҳқиқи масъалаи мазкур вақте

таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд, ки он ба масъалаи доғи сиёсии рӯз табдил ёфтааст» [11, с. 330].

Сатторзода чунин давраҳоро ба охири солҳои 60-уми асри XX то даҳсолаи аввали асри XXI тақсим карда, дар ин зимн афзудааст: «Профессор Иброҳим Усмон солҳост, ки бо омӯзиши сарнавишти халқи тоҷик, забон ва макони он пайгирона машғул аст ва дар ин замина чанд мақола ва рисолаҳои боарзишero низ, тавре ки ишора шуд, «Ободии хонадони тоҷик ба кӣ вобаста аст», «Тоҷикон», «Ҳақиқат дар бораи тоҷикон» ба чоп расондааст. Сабаби бори дигар пас аз сипарӣ шудани муддатҳо рӯ овардани ӯ, тавре ки аз таълифоти наваш бармеояд, ин аст, ки солҳои охир дар саҳифаҳои матбуоти тоҷикӣ як силсила мақола ва мусоҳибаҳои нашр гардиданд, мисли суҳбати рӯзноманигор ва шоири хубамон Исфандиёри Одина бо адабиётшиноси шинохта Сафар Абдуллоҳ «Гуфтугӯ дар бораи хувияти эронӣ ва тоҷикӣ («Нигоҳ», 9 сентябри 2014) ва мақолаи С. Назарзода «Забони тоҷикӣ мероси таърихӣ тоҷикон аст» («Озодагон», 5 ноябри 2014) ва ғайра баҳси «тоҷик» ва «забони тоҷикӣ» аз нав ба миён гузошта шуд. Хусусан, ки назари тарафҳои баҳс комилан ба ҳам мувофиқ намебошад. Гурӯҳе бо така бар вижагиҳои тоҷикон ва забонашон пофишорӣ бар он доранд, ки тоҷикон дигаранду забонашон низ дигар аст. Аз ин рӯ онҳоро бояд аз эронӣҳо ва забони форсӣ фарқ кард. Гурӯҳи дигар бар асоси умумияти таърихӣ, фарҳангӣ ва қавмӣ ва забонӣ тарафдори он мебошанд, ки тоҷикон дар асл эрониянд ва забонашон «забони форсӣ» аст ва онҳоро «дар қиёси турк «тоҷик» гуфтаанд» [11, с. 335].

Ба назари А. Сатторзода «Рисолаи нави профессор Иброҳим Усмон «Сарнавишти «тоҷик», аз ҷумлаи тадқиқотест, ки моро ба он марҳилаи ҳақиқат наздиктар хоҳад расонд ва аз ин ҷиҳат, бидуни шак, арзиши илмӣ ва амалии зиёд дорад» [11, с. 342].

Профессор М. Муродӣ аз ҷумлаи муҳаққиқонест, ки маҳз эҷодиёти И. Усмоновро аз равшанаи публитсистикашиносӣ таҳқиқу таҳлил намудааст, ки қобили таваҷҷуҳ мебошад. Нигоштаҳои ин муҳаққиқ ҳам дар шакли тақриз ба китобҳои алоҳида И. Усмонов ва ҳам дар шакли мақолаҳои илмиву оммавӣ анҷом ёфтаанд. Аз ҷумла, ӯ аввал дар китоби «Аз замон то замон» (2010) ва баъд дар «Публитсистикаи тоҷик» (2021) публитсистикаи И. К. Усмоновро баррасӣ намуда, онро ҳамчун намунаи барҷастаи публитсистикаи муҳаққиқон арзёбӣ кардааст. Як хислати мондагори таҳқиқоти М. Муродӣ дар он аст, ки таҳлилҳояш характери комплексӣ гирифта, дар шинохти шахсияти И. Усмонов ва самтҳои фаъолияти меҳнатӣ ва эҷодии ӯ – омӯзгорӣ, олимӣ, рӯзноманигорӣ, публитситсӣ ва роҳбарӣ иттилооти илмӣ судманд медиҳад. М. Муродӣ таносубан ба фаъолияти публитсистии И. Усмонов бештар таваҷҷуҳ намуда, мақолаҳои дар солҳои гуногун чопшудаи ӯро аз нигоҳи мавзӯ ва жанр таҳлил намудааст. Мавсуф дуруст дарёфтааст, ки «Публитсистикаи И. Усмоновро таҳлил намуда махсусиятҳои солҳои муайян, давраҳои ҷудогонаи ҳаёти кишвар ва рӯзгори мардумро метавон муайян кард» [5, с. 523]. Масалан, ба мавзуву мундариҷаи публитсистикаи нимаи дуюми солҳои 1970 ва солҳои 1980 таваҷҷуҳ намуда, масъалаҳои фарҳангу ҳунар, охири солҳои 1980 ва ибтидои солҳои 1990 масъалаҳои сиёсии ҷомеа ва давраи соҳибистиклолӣ

ҳамчун масъалаҳои давлату миллат ва мавзӯҳои асосии публицистикаи И. Усмонов ба ҳисоб мераванд. Андешаи дигари ҷолиби ин муҳаққиқ он аст, ки ӯ дар заминаи таҳлили мақолаи “Дарвеше жулида дар хок” ба мавзӯи давлату давлатдорӣ ва масъалаҳои миллий таваҷҷуҳ намудани И. Усмоновро зикр намуда, мавқеи муаллифи мақолаҳоро дар саодати ҳар як фарди ватан, новобаста аз миллату наҷод ва оромии кишвар мебинад. “Ғояву ақидаҳои муаллиф ҳарчанд аз ормонҳои ҳизби даврон маншаъ мегиранд, аммо саросар демократӣ буда “тармими ҷомеаро меҳаханд, мақсадашон “саодоту шукуфонии халқу кишвари тоҷик, осоиши ҳар фард, сарфи назар аз наҷоду мазҳабаш, ки сукуни Тоҷикистон аст” мебошад” [4, с. 222].

Дар идомаи таҳқиқ М. Муродӣ ба китобҳои дар давраҳои гуногун chopшудаи И. Усмонов рӯ меорад, махсусан китоби сечилдаи Журналистика (қисмҳои 1-2, 2005, қ.3, 2008)-ро таҳлил намуда хислатҳои касбияи фардии И. Усмоновро чун назари амиқу фарроҳи муҳаққиқона, муносибати журналистӣ (публицистӣ), маҳорати истифодаи факт, талқини воқеият, принципи қатъӣ ва амсоли инро арзёбӣ кардааст. «Қисмҳои китоби «Журналистика» баробари фаро гирифтани рисолаву мақолаҳои илмӣ, тақризҳо ва муҳоҳисаҳои муаллифро доир ба таърихи журналистика, махсусияти жанрҳои публицистика, проблемаҳои назарӣ ва амалии журналистикаи имрӯз, масъалаҳои озодии сухан ва низоми нави ВАО дар Тоҷикистон ва дар иртибот ба он дар дунё дар бар мегирад» [5, с. 538].

Мавзӯи дигаре, ки дар ҳама давраи замон ва, махсусан дар замони ҷаҳонишавӣ, бархурди тамаддун ва фарҳангҳо ҷойи аввалиндараҷа касб кардааст, худшиносӣ ва муносибат ба он аст. Аҳамият ва омӯзиши ин мавзӯро дар шароити кунунӣ М. Муродӣ дар тақризи худ «Шиноҳти сарнавишти тоҷикон» (Адабиёт ва санъат. – 2020. – 30 январ) тавъам намуда, саҳми И. Усмоновро дар шиноҳти тоҷикон нишон додааст.

Шарифзода Қ. ҳамчун журналист руҳи ҳамкасби худро дарк мекунад. Ба назари ӯ «Хусусияти хоси публицистикаи И. Усмонов дар он аст, ки ӯ ба хоҳири бозоргонии мавзӯ наменависад, аз паси воқеа намеравад, балки доғ будани мавзӯро пешакӣ эҳсос мекунад, ба мардум ва доираи муайяни хонандагон аҳамиятнок будани масъаларо дарк намуда, қалам ба даст мегирад. Яъне, лаҳзае менависад, ки наметавонад наменависад, он соатҳо ё он рӯзҳо қалам на дар ихтиёри даст, балки таҳти фармони дил аст» [14, с. 60].

Нависанда ва публицист Н. Табаров дар пешгуфтор ба китоби И. Усмонов «Правда о таджиках» [12, с. 354] иброз намудааст, ки «дар силсилаи офаридаҳои ин олими дақиқназару пурқори тоҷик Иброҳим Усмонов, ки дар кӯраи таҳаввулоти сиёсии айёми ҷорӣ таърихи кишвар ҳуб обу тоб ёфтааст, ба назар нодир менамояд, зеро пас аз анҷоми мутолиа, хешро дар ҳолати ҳаяҷону изтироб дарёфтам. Ин мулоқоти ман бо адиб, сиёсатмадор, як шаҳрванди ҷанговар буд, ки барои ҳифзи ғурури миллии худ ва халқаш қалам ба даст гирифта буд ва онро чун шамшерзани моҳир, далеру бошӯҷоъ истифода мебуд ва ба ҳариф зарбаҳои қорӣ мерасонд» [11, 354].

Нависанда А. Абдуҷабборов ба он назар аст, ки «Иброҳим Усмонов ба шарофати талошҳои пайваста, нидову ҳушдордиҳӣ саривақтӣ ба аҳли ҷомеа, бозёфтҳои илмӣ, таҷассумгари як давраи томи рушду нумӯ,

шикасту рехт, раҳҷустани матбуоти миллӣ ва таърихи муосири ҷомеаи сиёсӣву иҷтимоӣ, илмиву фарҳангии Тоҷикистон мебошанд.

Баъдан дахҳо мақолаи публитсистӣ, китоб, рисолаҳои зоҳиран ва аз лиҳози забон содданамо, аммо аз нигоҳи мундариҷа, мантиқи фикр ва ҳамоовозӣ ба ҷолишҳои зуҳуроти мухталифи замон, садо баровардан алайҳи ин ё он рӯйдоди манфию бевунёд ва зараровар. Хусусан ҷасорати шахсӣ, низҳоят қавӣ, асоснок, эътимодбахш ва ифодагари ҷаҳони гуногунранги муаллиф мебошанд» [1, с. 9]. Мавсуф ҳамзамон замони бачагӣ, муҳити оила, кор, ҳамкорӣ бо олимони варзидаро ба тасвир гирифта, ба ин васила раванди ташаккули шахсияти иҷтимоӣ ва фардияти эҷодии И. Усмоновро бозгӯ намудааст.

Дар бораи И. Усмонов нафақат нафарони ҷудогона, балки коллективи эҷодӣ низ тавачҷуҳ намудааст. Масалан, ҳафтаномаи «Азия плюс» 15 сентябри соли 2016 бо номи «Ҳақиқати зиндагии Иброҳим Усмонов» 29 иқтибос аз навиштаҳои гуногуни публитсистии ӯ овардааст. Аз ҷумла ин намунаҳо диққати ҳамкасбонро бо худ ҷалб намудаанд:

«Барои исботи нодурустфикрон исбот лозим аст. Аз ин рӯ мекушам дар хотир нигоҳ дорам;

Тоҷиконе, ки Тоҷикистонро дӯст намедоранд, онҳо умуман одам ҳисоб намешаванд;

Ба масҷид рафтани ҷавонон маънои устуворшавии эътиқоди динӣ нест, балки ҷойи рафтан надоранд;

Солҳо мегузаранд шояд мо тавонем чунин иттиҳоде таъсис диҳем, ки ба истиқлолияти ҳар як мамлакат мусоидат кунад, дар айни замон робитаҳои мустаҳками иқтисодию сиёсиро ба вучуд оварад;

Он журналистикаеро, ки меҳоме, аз байн рафта истодааст» [9].

Рӯзномаи «СССР» низ таҳти унвони «Журналистика дастгоҳи сиёсӣ» тезисҳои профессор Иброҳим Усмонов роҷеъ ба журналистикаи касбиро ҷоп кардааст, ки 11 нуктаро фаро мегирад. Аз ҷумла:

«Он ақида мутлақо ғалат аст, ки ҳар касе аз дасташ навиштан меояд, журналист аст. Умуман, ҳар касе дар матбуот кор мекунад, ҳанӯз журналист нест. Журналист онест, ки кори матбуотро сарнавишти ҳеш қарор медиҳад;

Журналист бояд аз донишҳои ҳуқуқии соҳае, ки перомони он менигорад, бархурдор бошад, натиҷаҷӯеро, ки аз ин ё он кор бармеояд, бидонад, ва риоя кунад. Ӯ чизи сазовори эътимод вақте навишта метавонад, ки аз масъалаҳои ҳуқуқии соҳа огоҳ ва таҳқиқаш ба қонунҳо муттақо бошад» [13].

20 сентябри соли 2018 нашрияи мазкур таҳти унвони «Ба журналистони мо мантиқ намерасад» чанд порчаи интихобиро аз китобҳои И. Усмонов ҷоп кардааст. Аз ҷумла: «Албатта, журналистика бояд озод бошад, ин ҷои баҳс нест. Побанд, ба касе тобеъ, вобаста ва ғулом будан, ҳеҷ вақт имкони сухани ҳақ гуфтанро намедихад. Вале мутаассифона, журналист ва журналистика ҳеҷ вақт пурра озод буда наметавонад ва ин хел имконият ҳам нест. Агар аз ҳукумат озод шавад, аз пул озод шуда наметавонад, аз пул озод шавад, аз шахси роҳбараш не. Шиори асосии озодии матбуот –ин озод кардани матбуот аз таъсири бевоситаи ҳукумат аст. Аммо ҳар касе ба андактарин озодӣ расид, онро ҳатман ба манфиати

худ истифода мебарад... бўғй кардани озодии матбуот лозим нест! Зеро агар гапе дар дил пайдо шуд, имконаш деҳ, бигӯяд, имкони ислоҳаш бошад, ислоҳ мекунад. Шанси гуфтанро надиҳй, он дар вучуд ба мадда табдил ёфта, уқда мешаваду пешгирияш душвор... » [13].

Ба ҳамин мазмун, нашрияи «СССР» иқтибосхоро интихоб ва интишор намудааст, ки аз мавзуи муҳими ҳамон ҳафта ё дар маҷмӯъ муҳити журналистика ба монанди мантиқи фикр, плагиат, таҳқиқ, муносибат бо аудитория беғаразӣ, фикрронӣ ва ғ. дарак медиҳад.

Дар маҷмӯъ шахсияти эҷодӣ ва хосса фаъолияти публитсистикаи Иброҳим Усмонов серпахлу ва доманадору ҷолиб буда, аз омӯзгорӣ, олимӣ, рӯзноманигорӣ, публитсистӣ, роҳбарӣ ва ғ. иборат мебошад, ки то имрӯз таваҷҷуҳи муҳаққиқон, адибон, сиёсатмадоронро ба худ ҷалб намудааст. Аҳли эҷод шахсият ва осори публитсистики И. Усмоновро аз зовияҳои гуногун, аз назари соҳаи фаъолият ва касби худ таҳлил намудаанд, ки барои яке ҷанбаи роҳбариву сиёсатмадорӣ, барои дигаре фаъолияти рӯзноманигориву публитсистӣ ва барои барҳи дигар маҳорати омӯзгориву пажӯҳишгарӣ муҳимтар будааст.

Адабиёт

1. Абдучабборов, А. Сабақҳои устод Иброҳим Усмонов / А. Абдучаббор. – Душанбе, 2019. – 160 с.
2. Достиев, А. Ниҳоли пурбори зиндагӣ // Марди замон. (Очерки ҳаёт ва фаъолияти Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илми таърих, профессор Иброҳим Усмонов). – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – С. 3-14
3. Латифӣ, О. Соавтор мира и национального согласи я // Марди замон (Очерки ҳаёт ва фаъолияти Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илми таърих, профессор Иброҳим Усмонов). – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – С. 39-41.
4. Муродӣ, М. Иброҳим Усмон // Аз замон то замон (Нигоҳе ба публитсистикаи тоҷик). – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – С. 219-228
5. Муродӣ, М. Публитсистикаи тоҷик (аз оғоз то имрӯз) / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – С. 531-543.
6. Муродӣ, М. Воқеияти замон ва публитсистикаи тоҷик / М. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – С. 292-300
7. Масов, Р. Дархости дӯст // Марди замон (Очерки ҳаёт ва фаъолияти Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илми таърих, профессор Иброҳим Усмонов). – Душанбе, Шарқи озод, 1998. – С. 37-38
8. Маҳкамова, Д. Иброҳим Усмонов – муҳаққиқ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ) бахши филологӣ. – Душанбе: Сино, 2015. – №4/4(171). – С. 276-278
9. Назаров, Т. Главное – сердцем не стареть // Марди замон. (Очерки ҳаёт ва фаъолияти Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илми таърих, профессор Иброҳим Усмонов). – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – С. 14-15
10. Правда жизни Ибрагима Усмонова // Азия плюс. – 2016. – 15 сентябр

11. Сатторзода, А. Сухане чанд дар ҳошияи рисолаи профессор Иброҳим Усмон «Сарнавишти тоҷик» // Тоҷикнома, ҷ. 2. – Душанбе, 2018. – С.330-353.

12. Табаров, Н. Адиби донишвар // Тоҷикнома, ҷ. 2. – Душанбе, 2018. – С. 354-356

13. СССР – ҳафтаномаи ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва оммавӣ-фарҳангӣ. – 2018.– 20 сентябр

14. Шарифзода, Қ. Чун қалам ба фармони дил аст.... // Марди замон (Очерки ҳаёт ва фаъолияти Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илми таърих, профессор Иброҳим Усмонов). – Душанбе: Шарқи озод, 1998. – С. 59-67.

15. Шарифзода Қ. «Бухорои шариф» дар таҳқиқи муҳаққиқони солҳои бозсозӣ (1985 -1991) / Шарифзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2024. – №2. – С. 101-110.

Усмонова Наргис

О ПОЗНАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ ИБРОГИМА УСМОНОВА

В статье анализируется и оценивается творческая личность и публицистика И. Усманова со стороны политологи, исследователи, писатели и журналисты.

Написанные связанные с Ибрагимом Усмановым можно разделить на три группы. Во-первых, мнения таких политических деятелей, как Абдумаджид Достиев, Талбак Назаров, Отахон. Латифи; Во-вторых, учёные и исследователи Рахим Масов, Абдунаби Сатторзода, Нияз Мирзоев, Мурод Муроди, Ааъзамджон Азимов, Маъруф Исоматов, Муртазо Зайниддинов, Сангин Гулов, Кироншоҳ Шарифзода, Дилором Махкамова и другие; в-третьих, писатели и журналисты, такие как Абдулхамид Самадов, Мехмон Бахти, Абдугаффор Абдуджабборов, Сайёф Мизраб и др.

Об Усманове И.К. также обратил внимание и процитировал его слова и произведения творческий коллектив периодических изданий «Азия Плюс» и «СССР».

Признание творческой и публицистической личности И. Усманов рассматривается этими коллективами по-разному и имеет общие и особенные черты. Общая особенность состоит в том, что большинство из них оценивало его как мощного политика, выдающегося историка, здравомыслящего и правдивого публициста. Особенность авторского подхода к личности и публицистическому творчеству И. Усманова можно найти. То есть каждый рассматривает творчество И.Усманова с точки зрения своей сфере деятельности и профессии. В этом контексте для одного аспекта лидерства и политики большее значение имели журналистская и публицистическая деятельность, для третьих – педагогические и исследовательские навыки.

Ключевые слова: публицистика, творческая личность, познание, отношение, Ибрагим Усманов, исследователи, журналисты, политработники, анализ, оценка, проблема, позиция.

Usmanova Nargis

RECOGNITION OF THE CREATIVE PERSONALITY OF IBRAHIM. USMANOV

The article analyzes and evaluates the creative personality and publicism of I. Usmanov from the side of political scientists, researchers, writers and journalists.

Written related to I. Usmanov can be divided into three groups. Firstly, the opinions of such political figures as Abdumajid Dostiev, Talbak Nazarov, Otaxon Latifi; Secondly, scientists and researchers Rahim Masov, Abdunabi Sattorzoda, Niyz Mirzoev, Murod Murodi, Azam Azimov, Maruf Isomatov, Murtazo Zayniddinov, Sangin Gulov, Kironshoh Sharifzoda, Dilorom Makhkamova and others; thirdly, writers and journalists such as Abdulhamid Samadov, Mehmon Bakhti, Abdugaffor Abdujabborov, Sayf Mizrab and others.

The creative team of the periodicals "Asia Plus" and "USSR" also paid attention to I.K. Usmanov and quoted his words and works.

The recognition of the creative and publisistic personality of I. Usmanov is viewed by these teams in different ways and has common and special features. The common feature is that most of them assessed him as a powerful politician, an outstanding historian, a sensible and truthful publicist. The peculiarity of the author's approach to the personality and publisistic work of I. Usmanov can be found. That is, everyone considers the work of I. Usmanov from the point of view of their field of activity and profession. In this context, for one aspect of leadership and politics, journalistic and publisistic activity was of greater importance, for others - pedagogical and research skills.

Keywords: publicism, creative personality, knowledge, attitude, Ibrahim Usmanov, researchers, journalists, political workers, analysis, assessment, problem, position.

ТДУ 9точик+07+05+002+008+809.155.0+32точик+342

Чўраев Мирзоалӣ

ДОИР БА БАҲСҲО ПЕРОМУНИ ТАӢИНИ ПОЙТАХТИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола муҳтавои баҳсу мунозира ва таклифу пешниҳодҳои дар саҳифаҳои рӯномаи «Овози тоҷик» дарҷшуда роҷеъ ба пойтахти Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъйин намудани шаҳри Душанбе мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Баррасии матолиби ин наشريя далолат нишон медиҳад, ки дар ибтидои таъкил намудани Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон Душанбе ягона шаҳ барои таъйин гардидани пойтахти ҷумҳурии набудааст.

Қабл аз шаҳри Душанбе таклифу пешниҳодҳои асоснок баён гардида будаанд, ки маркази тоҷикон дар яке аз шаҳрҳои бостонӣ пешрафтаи миллати тоҷик – шаҳри Самарқанд таъйин карда шавад. Зеро дар ин шаҳри

бостонӣ неруи асосии илмию эҷодии тоҷикон ҷамъ омада буданд, аксарияти сокинони шаҳро тоҷикон ташиқил меоданд, ин шаҳр тӯли садсолаҳо маркази фарҳангу маорифи тоҷикон маҳсуб меёфт.

Дар сурати пойтахт таъйини гардидани шаҳри Самарқанд он метавонист ба рушди бесобиқаи иқтисодиёту иҷтимоӣ, маорифу илм ва фарҳангу адаби ҷумҳурии навтаъсиси тоҷикон ҳамаҷониба мусоидат намояд.

Душанбе дар он замон ҳанӯз деҳае буд, ки дар натиҷаи ҷангҳои шаҳрвандӣ бештар харобу валангор гардида, ба ободу бунёдкорӣ ниёз дошт. Аз ин лиҳоз, тибқи мантиқ барои зудтар хотима бахшидан ба ҷанги шаҳрвандӣ, таъмини рушди иқтисодиёту иҷтимоӣ ҷумҳурии навтаъсис бояд маркази он дар шаҳри ободу пешрафта қарор дода мешуд.

Дар солҳои 20-уми асри XX, мутаассифона, на танҳо дар муайян намудани ҳудуди миллии Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, балки дар таъйини пойтахти он ба иштибоҳу хатоҳои афвоназир роҳ дода шуд, ки матолиби рӯзнома бозгӯи он ҳолат мебошанд.

Калидвожаҳо: *пойтахт, Душанбе, Самарқанд, тоҷикон, «Овози тоҷик», рӯзнома, тақсимот, ҳудуди милли, забони тоҷикӣ, тоҷикзабон.*

Дар солҳои 20-уми асри XX яке аз воситаҳои асосии таблиғи ташвиқи сиёсати давлату ҳизб дар байни омма матбуоти даврӣ маҳсуб меёфт. Ба таъбири М. Баёни «Дар солҳои 20-ум яке аз василаҳои муфиди таблиғот матбуот ба шумор мерафт. Ба андешаи мо соли 1924 яке аз ҳадафҳои розигӣ додани ҳукумат ба таъсиси рӯзномаи «Овози тоҷик» низ ҳамин буд» [3, с. 108].

Дар ин давраи сарнавиштсоз бо саъю кӯшиши родмардони Ватан, ҷиҳати исботи мавҷудияти халқи қадимии тоҷик ва забони пурғановати он муяссар гардид, ки рӯзномаи «Овози тоҷик» дар сарзамини қадимии тоҷикон ба нашр оғоз намояд. Шумораи аввали рӯзнома 25 августи соли 1924 дар ҳаҷми 4 саҳифа ва ба миқдори 2 ҳазор нусха, ҳамчун ношири афкори кумитаи фирқаи вилоятӣ ва кумитаи иҷроияи вилояти Самарқанд бо номи «Овози тоҷики камбағал» интишор гардид.

Ба суоле, ки чаро маҳз дар Самарқанд нахустин рӯзнома бо таъкиди «тоҷик» будани миллати асосии минтақа нашр гардид, муҳаққиқ И.Усмонов чунин ақидаи асоснокро баён намудааст: «Сабаби дар шаҳри Самарқанд нашр шудани он дар ин буд, ки маҳз дар ин ҷо дар рубби аввали асри 20 нерӯҳои пешқадами эҷодӣ ва сиёсии тоҷикон ҷамъ омада буданд. Самарқанди он давра маркази тамаддуни миллии мо маҳсуб мешуд, зеро Бухоро ин имкониятро аз даст дода буд, Душанбе ҳанӯз ба ин сатҳ нарасида буд» [9, с. 42].

Муҳаққиқ М. Муродӣ низ бар ин ақида аст, ки Самарқанд дар ташаккули матбуоти даврии тоҷик нақши бориз доштааст: «Дар ташаккули матбуоти даврии тоҷик се ҳавзаи муҳим нақш доштааст, ки ҳавзаи аввал Бухоро, ҳавзаи дуюм Самарқанд ва ҳавзаи сеюм Душанбе мебошад» [5, с. 6].

Таҳлилу баррасӣ ва назарандозӣ ба умқи воқеоти ҳам садсолаҳои дур ва ҳам таърихи як қарни пеши халқи тоҷик, бавижа солҳои 20-уми асри XX моро ба андешаю мулоҳиза водор менамояд, зеро он давоми мантиқии ҳамон ҳодисаҳоест, ки садҳо сол ба тарзи гуногун ҷараён дошт ва, мутаассифона, ҳанӯз ҳам кӯшиши идома кардан дорад. Ин нукта бори

дигар муҳимияти ба доираи баҳс кашидани мавзуи мазкурро ба миён мегузорад.

Имрӯз баъзе муҳаққиқони аз асли таърих беҳабар, ба масъалаҳои тақсимои ҳудудҳои миллӣ дар Осиёи Миёна тавачҷуҳ намуда, сабабҳои дар ҳудуди Ҷумҳурии Ўзбекистон боқӣ мондани шахрҳои тоҷикнишин, ба мисли Самарқанду Бухоро ба бартарият доштани таркиби аҳолии ўзбекзабон шарҳ доданӣ мешаванд. Албатта, барои исботи гуфтаҳоишон бошад далели кофӣ оварда наметавонанд, чунки асли воқеаҳо акси гуфтаҳои онҳост. Садоҳои эътирозу норозигӣ вобаста ба поймол кардани ҳуқуқу озодиҳоишон, тақсимои нодурусти ҳудудҳои миллӣ, таълими кӯдакон ба забони ғайр, маҳдуд намудани забони модариашон дар корбурди расмӣ ва ғайра, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Овози тоҷик» хеле зиёд ба чашм мерасанд, маҳз аз ин шахрҳо мебошанд.

Дар иртибот ба масъалаҳои тақсимои ҳудуди миллӣ яке аз масъалаи муҳим – баҳсу мунозираҳо дар атрофи пойтахти Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон будааст, ки чун дигар масоили он айём беадолатона, бе назардошти майлу хоҳиши сокинони маҳаллӣ, тариқи «табар» ҳал гардидааст.

Ҳам дар қараёни тақсимои ҳудуди миллии соли 1924 ва ҳам то соли 1930 ин масъала чун дигар масоили марзӣ ҳалли одилонаи ҳудро тақозо менамуд. Бо кӯшишҳои аҷнабиёна туркгароён муваффақ шуданд, ки дар ибтидои солҳои бистуми асри XX теъдоди тоҷиконро дар Осиёи Миёна камтар нишон дода, монегӣ ташкили ҷумҳурии иттифоқии тоҷикон шаванд.

Дар масъалаи маркази тоҷикон низ саддҳои касногузарро бунёд карданд. Қараёни интиҳобу таъйини пойтахти тоҷикон дар рафти тақсимои ҳудуди миллӣ дар рӯзномаи «Овози тоҷик» то андозае инъикос ёфтааст, ки ҳам фикрҳои ҷолибу пешқадам ва ҳам андешаҳои ҳизби ҳукмрон ба ҳам бармехӯранд.

Ҳанӯз дар шумораҳои аввали рӯзнома пешниҳод гардидааст, ки бояд маркази тоҷикон дар яке аз шахрҳои бузург таъйин шавад: «Ҳоло музокира дар ин ҷост, ки (маркази - М.Ҷ.) вилояти мухтори тоҷик дар кучо қарор дода шавад. Дар ин бора мо мегӯем, ки бинобар алоқаҳои сиёсӣ, хоҷагӣ, назмиро мустаҳкам кардан, ҳамчунин, аз барои мактабҳо, китобҳо ва аз барои деҳқонони фақир рисолаҳо нашр ва таъб карда, онро ба қорҳои фирқа ошно намудан, бояд маркази тоҷикон дар яке аз шахрҳои бузург шавад, то натиҷаи том ҳосил гардад. Агар маркази тоҷикон дар Бухорои Шарқӣ ва ё дар ҷои дур шавад, ба ҷиҳати нарафтани роҳи оҳан ва набудани хати тилғироф машаққат ва душвориҳои зиёде ба миён меояд» [26].

Мақсади муаллиф аз «яке аз шахрҳои бузург» ҳамон Самарқанд аст ва асоснок ҳам менамояд, ки чаро яке аз шахрҳои бузург пойтахт таъйин карда шавад. Мутаассифона, ин пешниҳод чун дигар пешниҳодҳои асосноку бомантиқ ба назари эътибор гирифта нашуд.

Дар мусоҳибаи яке аз роҳбарони вақти ҷумҳурӣ Ҷ.Имомзода ҳам, ба Душанбе кӯчондани пойтахти ҷумҳурӣ қатъӣ садо надидааст. Ў «мумкин аст» мегӯяд, ки ин ҳанӯз маънии пойтахт интиҳоб шудани Душанберо надорад. Паси ин калима талошу муборизаҳо ниҳон аст: «Ба сабаби сангинии аҳволи иқтисодӣ муваққатан лозим меояд, ки маркази Тоҷикистонро ба яке аз шахрҳои Ўзбекистон қарор дода шавад. Баъд

маркази Ҷумҳурияи Тоҷикистон ба шаҳри Душанбе мумкин аст, ки кӯчонида шавад» [30].

Боиси таассуф аст, ки ақоиди солим ва пешниҳодоти ҷолиб вобаста ба маркази Тоҷикистон ба инобат гирифта нашуд ва пойтахти он деҳаи Душанбе таъйин гардид. Миллати тамаддунофару шаҳрсозу шаҳрнишин дар ҳудуде ҷамъ омад, ки ягон шаҳри бузург надошт. Ҳатто пойтахти онро ба Душанбеи дар натиҷаи ҷангҳо харобу валангоршуда кӯчонданд. Муҳаққиқони рус низ онро мушоҳида ва таъкид намудаанд. Аз ҷумла, А. Панков дар очерки демографияи менигорад, ки «Тоҷикистон ягон шаҳре надошт, ки аҳолиаш ба 20000 мерасида бошад. Шаҳри калони ҷумҳурии Ўротеппа мебошад, ки то давраи инқилоб 20000 аҳоли дошт. Минтақаҳои аҳолинишини Регар, Панҷакент, Душанбе, Кофарниҳон ва Ғарм аз 3500 то 4000 аҳоли доштанд. Аммо пас аз инқилоб дар муддати 6 сол, яъне то соли 1924 аҳолии Тоҷикистон дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ тақрибан 498000 нафар ё худ 42 дар сад кам гардид. Бино ба таъйиди муҳаққиқи рус соли 1924 шаҳри калонтарини Тоҷикистон Ўротеппа буд, ки 13069 нафар ва пойтахти нави тоҷикон – Душанбе аз 1 то 2 ҳазор аҳоли дошт» [8, с. 85-86].

Бо сабабу баҳонаҳое, ки ҳанӯз дар Тоҷикистон ҷанг алайҳи босмачиён идома дошт, онро аз марказҳои фарҳангӣ таърихаш ҷудо карданд. Ба замми ин, барои он ки тоҷикон минбаъд даъвои Самарқандро ба ҳайси пойтахт накунад, пойтахти Ўзбекистонро тибқи нақшаи бармаҳал кашидаашон ба ин шаҳри бостонии тоҷикон кӯчонданд: «Бояд гуфт, ки дар марҳилаи тақсимбандии ҳудудҳои миллии Самарқанд ба таври муваққат, яъне то анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, дар таркиби Ўзбекистон монанда шуд. Бино ба ҳамин ҳам, соли 1926 ба сабаби маҳви комили босмачиён ҳукумат ва ҳизби Тоҷикистон дархости қонунии ҳешро нисбат ба баргардонидани Самарқанд арз намуданд» [4, с. 37].

Падидаи нодири таърих аст, ки шаҳри як миллат ба таври осону сода пойтахти миллати дигаре қарор бигирад. «Соли 1924 Бухорову Самарқанд, ба шаҳодати ҳуҷҷатҳо «муваққатан, то фаро расидани шароити мусоид барои густариши минбаъдаи давлатдорӣ ҳамаи тоҷикони Осиёи Миёна дар ҳудуди Ўзбекистон монанда шуданд. Дар ин бора А. Ҳочибоев чунин навиштааст: «Барои ҷандин сабабҳои умумӣ Бухоро, Самарқанд ва Хучанд бо ин округҳо, ки аксарияти нуфусашон тоҷиканд, муваққатан дар дохили Ҷумҳурияи Ўзбекистон монданд» [13, с. 105].

Аз ҷониби дигар, сиёсати ҳизбу ҳукумат тақозо мекард, ки марказ таъйин шудани Душанбе ба ҳар роҳу восита асоснок карда шавад. Ин гуна мазмун дар саҳифаҳои рӯзнома воমেҳӯрад, ки сиёсати рӯзро ифода мекард, на манфиати миллати ранҷбарро. Нигоштаи «Чаро марказ дар Душанбе аст?» кӯшишест барои посух додан ба ин суоли бениҳоят душвор: «Барои марказҳо, ки чаро дар аввал маротиба маркази тоҷикон дар Самарқанд нашуда, ба якбора лозим шуд, ки дар Душанбе шавад?

Барои ин марказ дар Душанбе шуд, ки Шарқи Бухоро аз ҷиҳати маориф, иқтисод ва корҳои сиёсӣ хеле пасмонда аст. Маълум аст, ки халқи он ҷо тақрибан якуним милён мебошанд, ки ҳамагӣ аз маориф ва корҳои лозимаи худ бебаҳраанд. Сабаби дигар ин ки дар он ҷо назар ба баъзе ахборот тақрибан 2 ҳазор нафар босмачӣ буда, ҳоло ҳам аз амалдорони амир дар он ҷо корфармоӣ ва ҳукуматронӣ мекунад» [14].

Ҳол он ки аксарият медонистанд, ки Душанбеи замоне нимобод баъди набардҳои инқилобӣ бештар нообод гаштааст. Ба ақли инсонӣ намеғунҷад, ки чӣ тавр метавон пойтахти як миллати соҳибтамаддунро ба он вайрона кӯчонид? «Дар шаҳри Душанбе қабл аз инқилоб 500 хонавор нуфус буд, ки вале ба сабаби ғорати босмачиён аксар касон аз шарр ва ғорати босмачиён кӯчида ба ҷойҳои дигар рафтанд, ки ба ин сабаб имороти он ҷо хароб шуда буд» [16].

Ин гуна шитобкории бемантиқ, ба эътибор нагирифтани манфиатҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии миллати сернуфусу аз мадди назарҳо дурмондаи тоҷик дар баъзе гузоришҳои солҳои баъд қайд шудааст. Аз ҷумла дар гузорише, ки моҳи феввали соли 1925 таҳия шудааст, чунин омадааст: «Дар ҷараёни татбиқи тақсимбандии ҳудудҳои милли масъалаҳои муҳими иқтисодӣ сарфи назар шудаанд; ба қаробати иқтисодӣ ва тичоратии ноҳияҳо ба марказҳои муайян ба кулӣ таваҷҷуҳ нашудааст; як силсила марказҳои бузурги иқтисодӣ, ки сокинони онҳо тоҷиканд, ба баҳонаи ҳамсоягии ин марказҳо бо ўзбекон дар таркиби Ҷумҳурии Ўзбекистон мондаанд». Аз ҷумлаи чунин ноҳияҳо Сўх, Исфара, Конибодом, Хучанд ва Самарқанд зикр шудаанд...

Дар гузориш омадааст, ки «тоҷикон маҷбуранд, ки маркази нави иқтисодии худро дар қишлоқи нимхароби Душанбе бунёд кунанд» [11, с. 86].

Оқибати бади ин гуна сияҳнависию ҳатоҳои роҳбарони масъулро ҳалқи парешонгаштаи тоҷик бо душворию машаққати беинтиҳое паси сар менамуд. Басо табиист, ки тақсмоти нодурусти ҳудуди милли ва таъйини нодурусти пойтахти ҷумҳурии навтаъсис эътирози намоёндогони пешқадами миллати ҷабридаро ба вучуд овард. Ин руҳияи эътироз аз тақсмоти беадолатонаи ҳудуди милли дар Осиёи Миёна, ки тоҷиконро аз шаҳрҳои бостониашон дар канор гузошт, дар саҳифаҳои рӯзнома васеъ таҷассум ёфтааст. Дер бошад ҳам, тоҷикон овози эътирозро бароварда, пайи ислоҳи ҳатоҳо ҷаҳду ҷадал намудаанд.

«Тақсими ҳудуди миллатҳоро комилан ба ҷо овардан лозим аст» – бо қатъият масъалаи пеш гузоштааст рӯзманигори бочасорат Маҳмуд Ҳасани Хучандӣ: «Мо гуфтем, ки дар Ўзбекистон озодии миллатҳо ба вучуд наёмадааст. Мо имрӯз шаҳр ва музофоти Хучанд, роюн ва деҳаҳои Конибодом, Ҷуст, Риштон, Сух ва вулустҳои дигари Фарғона, шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, ҷойҳои вулуст ва уезди Тошкандро, ки аҳолии онҳо тамоман ва ё аксаран тоҷик ҳастанд, одат ва забони тоҷикӣ доранд, дар Ҷумҳурии Ўзбекистон мебинем. Ҳамаи ин тоҷикон, ки ба ҳисоби рӯякӣ 600 ҳазор нафар ҳастанд, дар Ҷумҳурияи Ўзбекистон монданд» [28].

Дар маркази муваққатии Ўзбекистон – шаҳри Самарқанд бинобар афзалият ва ҳудудҳои тоҷикон ҳатто пешниҳодҳои садо медоданд, ки шурои шаҳрӣ қорашро ба забони тоҷикӣ бурда, як ноҳияи мустақили тоҷикон ташкил гардад. «Ҳоло дар шаҳри қуҳнаи Самарқанд 25 адад мактаби ибтидоӣ бошад, 18 шумораи он ба забони тоҷикӣ меравад. Ин нишон медиҳад, ки дар шаҳр аксариятро тоҷикон ташкил медиҳанд. Ҳукумати мо ҳам бояд барои пеш бурдани корҳои онҳо ба забони ҳудудҳои ҷаҳдӣ бинад. Агар ба болои шурои шаҳрӣ биёем, боз ҳамон мақсад аст, ки агар ҷумҳурияи мо диққати худро ба тарафи тоҷикон дуруст

андохта, шурои шаҳриро ба забони тоҷикӣ мебурд ва дар он ҷо як роюни тоҷикӣ ташкил мекард, он ҳам барои пешрафти корҳои тоҷикон олати калоне мегардид» [17].

Ҳарчанд сиёсати давр намегузошт, ки мардум фикри худро озодона баён кунанд, аммо ишораҳои зиёд оид ба теъдоди аҳолии шаҳрҳои бостонии тоҷикон, аз ҷумла Самарқанд ва таваҷҷуҳ намудан ба арзу ниёзи онҳо маънии амиқро ифода мекард. Дар ин зимн муаллифи мақолае бо назардошти бартарияти нуфуси тоҷикон дар шаҳри Самарқанд аз ташкил шудани шурои тоҷикон хабар додааст.

«Беи аз 60 ғоиз халқи шаҳри қуҳнаи Самарқанд тоҷик мебошад... Заҳматкашони тоҷик муддатҳо боз барои барпо кардани роюни ҷудогона ҳаракат карда гашта бошанд ҳам, назар ба баъзе сабабҳо ин кор ба амал дароварда нашуд. Ҳоло вақт ва соати ба амал даровардани ин фикр расид...

Лозим дида шуд, ки шурои тоҷик, ки барпо мешавад, бевосита ба кумичроияи округ тобеъ шуда, ба будҷаи ҷудогона соҳиб шавад» [18].

Бояд зикр намуд, ки ин иқдом дар соли 1929, яъне он солҳое анҷом дода мешуд, ки шаҳри Самарқанд пойтахти Ёзбекистон маҳсуб меёфт. Дар он солҳое, ки бинобар пойтахт қарор додани шаҳр муқобили халқи маҳаллӣ - тоҷикон дар сатҳҳои гуногуни ҳукумати муборизаи беамон бурда мешуд. Бо вучуди он тоҷикон истодагарӣ намуда, кӯшиш менамуданд, ки ақаллан дар дохили шаҳр шурои тоҷикон, ноҳияи мустақили худро ташкил кунанд.

«Ба ҳама маълум аст, ки дар шаҳри қуҳнаи Самарқанд шумораи тоҷикон зиёд буда, бисёрӣ халқи тоҷик мебошад. Барои ин президиуми кумичроияи округи Самарқанд қарор бароварда буд. Кумиссияҳо қисман фикри худро доданд. Аз моҳи уқтобри ҳамин сол роюни тоҷикӣ шуда, бо будҷаи мустақил ба кумичроияи округи мурочиат мекунад» [24].

Дар саҳифаҳои рӯзнома доир ба сабаб ва мақсадҳои пойтахти Ёзбекистон қарор додани Самарқанд матолиб дарҷ гардида бошад ҳам, он чандон асоснок карда нашуда, руҳияи сиёсати даврро ифода мекунад. «Самарқанд дар ин рӯзҳо мавқеи як воқеаи муҳими таърихӣ гардид. Ва ин ҳам бошад, иборат аз кӯчида омадани ҳукумати марказии Ҷумҳурияи шуроии Ёзбекистон ба ин шаҳри тарихӣ аст...

Ин шаҳр, ҷунончи аз ҷиҳати мавқеи ҷуғрофии худ, мустаҳақ ба марказияти Ёзбекистон аст, инчунин аз ҷиҳати аҳволи тарихӣ ҳам (ҷунончи дар боло баён ёфт) мустаҳақи марказият аст» [25].

Дар маводи дигар мақсади ба Самарқанд интиқол додани пойтахтро ба пасмондагии маориф шарҳ додаанд. Ҳол он ки аз ҷиҳати рушди илму маориф Самарқанд дар баробари Тошканд қарор дошт. Танҳо ин ҷо суоли дигаре пайдо мешавад, ки аз ҷиҳати маорифи кадом миллат? «Севум муовини Кумиссари маорифи марказии Ёзбекистон рафиқ Ризозода баромада рафтани идораҳои марказӣ ба шаҳри Самарқанд ҷӣ қадар аҳамият доштаниро баён карда гуфт: шаҳри Тошканд дар сояи таъсири марказ будан билҷумла ба маориф наздик гардид, акнун шаҳри Самарқанд дорои мардуми бисёр ва мобайни ҷумҳурияи мо аст ва аз корҳои маориф пасмонда аст, ба муносибати марказ шудан он ҷо низ хеле тараққӣ хоҳад кард» [15].

Бадтарин аъмоле, ки туркгароён дар ин давра нисбат ба сокинони маҳаллии шаҳрҳои бостонии тоҷикон, бавижа Самарқанд анҷом додаанд, дар рӯйхатгирии аҳоли миллаташонро дигар карданд. Дар ин самт аз

тамоми имкониятҳо истифода бурданд, ки дар маъракаҳои барӯйхатгири теъдоди тоҷиконро дар шаҳрҳои азим аз аксарият бар ақаллият расонанд. «Дар чамъият ва маҷлисиҳо барои ба забони тоҷикӣ тарҷума кардани нутқ ва маърузаҳо иҷозат дода намешавад. Шумораи тоҷикон дар вақти рӯйхатгирии соли 20-26 то 50 ва дар баъзе ҷойҳо то 80 фоиз кам нишон дода шудааст» [19].

Сарварон дар ҳамаи сатҳҳо ва бо сӯистифода аз мансабашон кӯшиш кардаанд, ки ба ҳудогоҳии тоҷикон роҳ надиханд, онҳоро тарсонанд, бифребанд ва барои расидан ба мақсадҳои нопокашон ҳар гуна роҳу восита, аз ҷумла барӯйхатгирии аҳолиро истифода бурдаанд: «Ман як манзараи аҷибро, ки хурдтарин воқеаҳост, ба шумо нишон медиҳам... Раҳматбой ном шахсе мебохад, ки миллати ҳудро тоҷик бинависонад, кумитаи гузар меғӯяд, ки: эй шумо-ку ўзбекиро медонед, агар тоҷик гӯед, он вақт шуморо ба Тоҷикистон бадарға мекунад. Шумо ҳудро ўзбек бигӯед. Ў ҳам ҳудро аз тарс ўзбек ба қалам медиҳад. Баъд Қаробой, ки пеш аз ин ҳудро тоҷик навишта буд, пушаймон мешавад ва ба кумитаи гузар хитобан меғӯяд: «О, шумо чаро ба ман пеш нагуфтед, ки тоҷиконро ба Тоҷикистон ҳай мекунад, ман ҳам ҳудро ўзбек менависонам» [31].

Дар баъзе маврид «қонуншиносоне» пайдо мешуданд, ки «ин ҷо Ўзбекистон аст ва бояд маҷлисиҳо ба забони ўзбекӣ гузаронида шавад, касе ба забони тоҷикӣ хоҳад, ба Тоҷикистон равад»-гӯён мардумро аз роҳ заданӣ мешуданд: «Дар ин вақт аз тарафи иштироккунандагон овози «маъруза ба забони тоҷикӣ равад» баланд шуд. Лекин тақлиф ва хоҳиши аҳли маҷлис ба замин монд. Чунки, вақте ки аҳоли ба забони тоҷикӣ гузаронида шудани маърузаро талаб карда буданд, дар он вақт яке аз сияҳкӯрони «қонуншинос», яъне Абдулло Умарбоюф меғӯяд:... (суханон ба ўзбекӣ оварда шуда, маънии тоҷикиаш чунин аст, ки ин ҷо Ўзбекистон аст ва маҷлисиҳо ба ўзбекӣ бурда мешавад, агар тоҷикӣ хоҳед, ба Тоҷикистон равед-М.Ҷ.) Ҳамаи иштироккунандагон аз ин тақлифи «бамаънӣ»-и Умарбоюф дар ҳайрат монданд. Боз ҳам, барои ба забони тоҷикӣ шудани маъруза тақлифҳо шуда бошад ҳам, намедонам аз чӣ сабаб ҳазор гап як пул шуд» [22].

Мутаассифона, он сиёсат аз боло ҷорӣ шуда, тамоми шоҳаҳои идораи поёниро фаро гирифта буд. Дар ин росто, бисёр тоҷикони олудаи сиёсати туркгаройӣ ба шарафу манфиатҳои миллаташон зарбаҳои ҷонкоҳ заданд. Кӣҳо буданд он нафароне, ки ақидаи пантуркистиро тарғиб намуда, тоҷиконро аз гуфтор ва таълим ба забони модарӣ манъ карданӣ мешуданд? «Масалан, як замоне ба мисли Акбаршоҳ Мансурзода пантуркизми тоҷик дар болои ташкилоти фирқаи Самарқанд нишаста, аз касоне, ки тоҷикӣ гап мезаданд, ба воситаи ҷарима гирифтани ҳам бошад, забони тоҷикиро фаромӯш кунонданӣ шуданд...

Шокирҷон Раҳимӣ, ки дар миллатчиғии мутаассибона машҳур аст (ин кас дар наздикӣ ба мудирӣ шӯбаи тарбияи иҷтимоии кумиссари маорифи Ўзбекистон таъин шуданд), дар арафаи тақсими ҳудуди миллатҳо дар масъалаи тоҷикӣ ба ҳаяҷон афтада, ба Самарқанд омад. Дар ин ҷо ба қадри 150 муаллимиро чамъ карда, дар бораи масъалаи тоҷик маҷлис гузаронида, чунин гуфтааст: «Ҳар касе, ки мактабхоро ба забони тоҷикӣ бурданӣ шавад, бераҳмона ба кӯҳҳои Тоҷикистон ронда мешавад ва ба ҷои онҳо аз

муаллимони ўзбек монда мешавад». Ба ин ҳама муаллимони Самарқанд шоҳид мебошанд...

Ҳамин сол дар мактаби саввуми тоҷикон замоне, ки маърӯзаи ҳисоботи шурои шаҳр монда шуда буд, ба қадри 1000 нафар одам чамъ гардида буданд. Пеш аз кушода шудани маҷлис таклифот буд, ки маҷлис ба забони тоҷикӣ бурда шавад. Аз нисф зиёди иштироккунандагон занону духтарон буда, забони ўзбекиро надонанд ҳам, Абдулло Умарбоёф ном касе бо ҳарфҳои «ин ҷо маркази Ўзбекистон аст, маҷлисоҳо ба забони тоҷикӣ бурдан мумкин нест. Ҳар касе, ки тоҷик бошад, ба Тоҷикистон равад» (гуфта-М.Ҷ.) ба забони тоҷикӣ бурда шудани маҷлис муқобил шуд (худи Умарбоёф тоҷик). Баъд аз вай маърӯзакунанда Қулӣ Сатторуф, ки ҳудаш тоҷик аст (аъзои фирқа) ба забони тоҷикӣ маърӯза карда наметавонам гуфта, маърӯзаи худро ўзбекӣ кардааст» [29].

Дар натиҷаи чунин сиёсати зӯрварона, ташвиқоти бардавом ва овозаҳое аз қабилӣ «ҳар кас, ки худро ўзбек нагуфта, тоҷик номид, замин ва хонаи вайро гирифта, ба Тоҷикистон ҳай мекардаанд», рӯйхатгирии аҳолии соли 1926 теъдоди тоҷиконро дар шаҳрҳои бузург – Самарқанд, Бухорою Хучанд ба таври ғушношунид кам намуд. Тибқи маълумоти омории солҳои 1917 ва 1920, ки дар соли 1925 ба шакли маҷмуаи алоҳидае ба нашр расидааст, дар шаҳри Самарқанд ва атрофи он теъдоди тоҷикон 65824 нафар ё 57,32 ғоиз, миқдори ўзбекон 12512 нафар ё 10,68 ғоиз буда, умуман дар уезди Самарқанд теъдоди тоҷикон 76700 нафарро ташкил меод. «Агар мо афзоиши табиӣ 9-сола, яъне аз соли 20 то 29-ро ба назар бигирем, шакле нест, ки ин ба шумора аз сад ҳазор ҳам мегузарад. Валекин, баръакс рӯйхати охири нишон медиҳад, ки дар Самарқанд фақат 10700 тоҷик аст. Халқи тоҷик, ки ҳамин қадар адади бисёрро ташкил мекарданд, дар миёнаи шаш сол албатта намурдаанд, ҳалок нашудаанд, балки онҳо дар зерфишори понтуркистҳо худро ўзбек номидаанд» [29].

Чунин ҳолат дошт халқи асосии яке аз шаҳрҳои бостонии тоҷикон, ки бо иштибоҳи таърих маркази ҷумҳурии дигаре қарор гирифт. Мақсади асосии ўзбек гардондани тоҷикон ҳам он буд, ки ин шаҳрҳои таърихӣ ба Тоҷикистон баргардонида нашаванд. Дар мақолаи дигаре ба тариқи ҳайратовар кам нишон додани теъдоди тоҷиконро дар шаҳри Самарқанд барҳақ бар сиёсати нодурусту ғаразноки ҳукуматдорон марбут медонанд:

«Ба асоси ҳисоботи соли 26 шумораи тоҷикон дар шаҳр ва округ аз 70 ҳазор ба 37620 поин омадааст. Шубҳаи замини округи дар бораи тоҷикон рақамҳои ҳайратафзо нишон медиҳад, ки аз рӯи ҳисоби вай шумораи тоҷикон ба 13642 мерасад, яъне боз панҷ маротиба кам шудааст. Агар дар оянда ўзбекон ҳамин қадар зиёд шуда, тоҷикон ҳам дар муқобили вай ҳамон қадар кам шаванд, инро нишон медиҳад, ки он сиёсате, ки мо нисбат ба миллатҳои майда медонем, кӯтоҳӣ дорад» [23].

Сабабҳои дар коғаз «ўзбек», вале дар асл тоҷик мондани аҳолиро муаллиф муфасссал шарҳ дода, дар интиҳо хушдор медиҳад, ки «ба ин ҳолат корро давом додан мумкин нест. Чунки ҳамаи халқ «ўзбек» шуда мераванд» [23].

Пас аз чанд даҳсола мо дарк менамоем, ки пешгӯии муаллифи мақола дуруст баромадааст. Дар асл набошад ҳам, аммо дар шиноснома аксарияти аҳолии шаҳр «ўзбек» қайд шуданд.

Як нуктаро мебояд таъкид намуд, ки тақдири тоҷикони Ёзбекистон, вазъи тоқатфарсои онон на танҳо равшанзамирони тоҷик, балки миллатҳои дигарро низ ба ташвиш оварда буд. Яке аз онҳо сиёсатмадори қазоқ Хочанов аст, ки дар арафаи тақсмоти ҳудуди милли бештар аз аъзои комиссияи тоҷик баҳри манофеи тоҷику Тоҷикистон талошҳо кардааст. Солҳои минбаъда низ ба тақдири тоҷикон бетафовут набуд. Мақолаи дар рӯзномаи русӣ нашрнамудаи ўро «Овози тоҷик» ихтисоран дубора ба таъб расонидааст, ки бо далелҳои эътимодбахш дорои аҳамияти хоссае мебошад.

«Дар округи Самарқанд, дар натиҷаи муносибати нодуруст ба ҳайати миллии аҳоли, дар ин солҳои охир тағйироти «муъҷиза»-омезе рӯй дод. *Аҳолии тоҷики Самарқанд аз рӯи маълумоти соли 1920 46 ҳазор буд.* Ба ҷое, ки ин миқдор сол ба сол афзунтар шавад, якбора (6 бор) кам шудааст. Чунонки аз рӯи рӯйхатгирии соли 26 фақат даҳуним ҳазор тоҷик баромадааст, лекин ба муқобили ин дар бораи миқдори аҳолии ўзбек «муъҷизаи» акс рӯй додааст. Чунонки *дар соли 20 миқдори аҳолии ўзбек севуним ҳазор буд,* валекин дар соли 26, дар натиҷаи рӯйхат 43-у ним ҳазор шуда баромад. Аз ин кам шудани нуфуси тоҷикон ва зиёд шудани нуфуси ўзбекон (дар 6 сол чихил ҳазор) ҳақиқати «муъҷиза» ошкор мешавад. Чӣ дар Самарқанд ва чӣ дар Бухоро як тӯда аъзои фирқа ҳастанд, ки аз чихати миллият тоҷики ҳақиқӣ ҳастанд, валекин аз рӯи онкет «мулоҳизаи сиёсӣ» худашонро ўзбек меноманд» [27].

Комиссари маорифи Ҷумҳурии Ёзбекистон Муъмин Хочаев дар мақолааш вобаста ба монетагузори чихати таълими кӯдакон ба забони модарӣ сабаби асосии зеринро нишон медиҳад: «Барои мисол, воқеаҳои, ки дар маркази Ёзбекистон – Самарқанд шудааст, гуфта мегузарем: «Яке аз роҳбарони маориф мегӯяд, ки «мо бояд дар пеши худ вазифаро монем, ки дар Самарқанд 18 мактаби тоҷикӣ, ки будааст, то чанд моҳ нисфи онро пӯшем. Ва дар байни муаллимҳои тоҷик ташвиқот карда, то охири сол ҳамаашро пӯшем. Чунки дар маркази Ёзбекистон давом кардани мактабҳои тоҷикӣ хуб нест» (фаросатро бинед!)» [21].

Муаллиф дар мақолаи дигараш чунин таъкид мекунад, ки «сабабҳои дигаре дар миён аст, ки онҳо ҳам барои ташкили мактабҳои тоҷикӣ монета мебошанд.

Дар вақти тафтиш ва суҳбат бо шогирдон ва аҳоли маълум шуд, ки монетаҳои дигаре ҳам барои кушодани мактабҳои тоҷикӣ ва ҷалби бачагони тоҷик ба мактабҳо пайдо мебошанд. Ин аз ин иборат аст, ки дар миёни мардум ва шогирдон овозаҳои иғвогарона паҳн шудааст, ки ҳар касе ба забони тоҷикӣ дар мактаб хонад, баъд аз тамом кардани мактаб ба Душанбе фиристода хоҳад шуд» [20].

Бо ин нигоштаҳои худ муаллифон вазъи замонаро воқеъбинона инъикос намуда, муҳити тарсу фиреб, иғвою фитнаро бармало менамоянд.

Дар «олами тақсими ҳудуди миллатҳои Осиёи Миёна қадами калон, балки қадами охирин», ки аз соли 1924 инҷониб гузоштанӣ буданд, дар интиҳои соли 1929 гузошта шуд. Чунонки дигар даъвоҳои раҳбарияти Тоҷикистон дар мавриди ба ҷумҳури ҳамроҳ намудани минтақаҳои сершумори тоҷикнишини ҶШС Ёзбекистон, аз зумраи Самарқанду Бухоро, Сурхондарё ва ғайра беасос рад шуд ва ё чун соли 1924 боз кӯтоҳандешию камхирадӣ аз ҷониби сиёсатмадорони давр зоҳир гардид.

Як қатор санадҳои таърихӣ бори дигар далолат медиҳанд, ки баъди соли 1929 низ масъалаи тақсимои ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна, алалхусус дар байни Тоҷикистону Ўзбекистон дар мавриди шахрҳои бостонии Самарқанду Бухоро ҳанӯз пурра ва воқеъбинона ҳал нагарадид.

Дар ин маврид аз як қарори КИМ Иттиҳоди Шуравӣ дар масъалаи тағйир додани сарҳади байни Тоҷикистону Ўзбекистон аз 3 феввали соли 1930 ёдрас мешавем. Дар қарори мазкур, дар бахше, ки ба бахшҳои ҳудудӣ дахл дорад, чунин гуфта мешавад, ки тақозои КИМ ЧШС Тоҷикистон дар бораи ба ҷумҳурии пайвастании музофотҳои Самарқанду Бухоро рад карда шавад. Дар банди дигари қарор оварда шудааст, ки вилояти Сурхондарё дар ҳудуди имрӯзаи он аз ЧШС Ўзбекистон ба ЧШС Тоҷикистон дода шавад ва қори доду гирифт дар муддати ду моҳ анҷом ёбад.

Барои иҷрои банди дуёми қарор на ду моҳ, балки ҳамагӣ 10 рӯз кифоят кард, зеро «13 феввали ҳамон сол бо сабабҳои номаълум қарори мазкурро бекор карданд» [13, с. 105].

Як далели дигари таърихӣ касро ба андеша водор месозад. Дар замони таҳия ва қабули қарори мазкур Самарқанд пойтахти Ўзбекистон буд. Фақат 3 августи соли 1930, яъне расо аз шаш моҳи қабули қарори КИМ ИЧШС дар бобати ба ҳудуди Ўзбекистон вогузоштани Самарқанд ҳукумати ин ҷумҳурии Тошкандро пойтахти худ эълон кард.

Далели таърихист, ки соли 1924 вақте масъалаи ташкили вилоят ва баъд Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон баррасӣ ва марзҳои он муайян мегардид, яке аз шахрҳои азими тоҷикнишини Осиёи Миёна – Самарқанд пойтахти Ўзбекистон қарор гирифт. Дар соли 1930, баъди он ки Маскав ба тағйирдиҳии минбаъдаи марзҳои миллӣ ба шакли омирона нуқта гузошт, гуё дигар зарурати ҳамчун пойтахт боқӣ мондани Самарқанд аз байн рафт.

Академик Муҳаммадҷон Шакурӣ масъалаи тоҷикони Бухорою Самарқандро танҳо масъалаи иқтисодӣ напиндошта, балки маъноӣ фарохи онро тавзеҳ медиҳад: «Масъалаи тоҷикони Бухорову Самарқанд пеш аз ҳама фақат масъалаи иҷтимоиву иқтисодӣ набуда, дорои аҳамияти гуманитарӣ, иҷтимоиву маънавӣ ва ахлоқист: ин ҷо гап дар сари имтиёзҳои иқтисодӣ, моддӣ ва маданият мардум набуда, сухан аз қисмати минбаъдаи маънавию ахлоқии халқ меравад» [13, с. 106].

Дар маҷмӯъ, соли 1924, ҳангоми тақсимои ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна манфиати тоҷикон – сокинони қадимию аслии минтақа аз мадди назарҳо дур монд. Гарчи дар он давра афроди солимфикре буданд, ки аз таърихи тамаддунофари тоҷикон, нуфусу нуфузи онон ба хубӣ огаҳӣ дошта, лоиҳаҳои таърихан ҳаққонӣ дурустро пешниҳод намудаанд. Аз ҷумла, «яке аз арбобони барҷастаи шуравии он давр, комиссари халқии қорҳои хориҷӣ Георгий Чичерин ба ақидаи шарқшиносони рус таъя намуда, лоиҳаеро пешниҳод намуд, ки он дар таърих бо номи «лоиҳаи Чичерин» маълум аст ва мувофиқи он дар ҳудуди Осиёи Миёна Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурии бузургтарин ва дар ҳаёти он Ҷумҳурии мухтори Ўзбекистон бунёд мегардид» [12, с. 321].

Ин далелро ёддоштҳои муаррихи шинохта И.Келдиев тасдиқ мекунад, ки соли 1971 бо мактуби КМ ҲК Тоҷикистон вурӯди бойгонии марказии хизбии ИМЛ гардида, як қисм санадҳои фонди И.В.Сталинро таҳти рақами 558 аз назар гузаронидааст, ки онҳо ба солҳои 1917-1925 мансуб буданд. Аз

ҷумла, ӯ аз суханронии роҳбари ҳизб И.Сталин дар ҷаласаи ғайринавбатии Бюрои Сиёсии КМ ҲҚР(б) аз 11 октябри соли 1924 чунин матлабро зикр менамояд: «Сталин дар ин маҷлис тақрибан чунин мегӯяд: Ман гуфтору далелҳои рафиқон Г.В.Чичерин, Я.Э.Рудзутак... дар хусуси имконияти ба тоҷикон додани шаҳри Самарқанд ва ноҳияҳои тоҷикнишини атрофи он ва ташкили республикаи мустақили Тоҷикистон бо камоли диққат гӯш кардам. Далелҳои онҳо қобили таваҷҷуҳанд. Вале дар вақти ҳозира, ки вазъи сиёсӣ иқтисодии Осиёи Миёна хеле вазнин аст, дар баъзе ноҳияҳо ҷанги граждони ҳанӯз идома дорад, вилояти Самарқандро аз ҷиҳати маъмури тақсим кардан ба мақсад мувофиқ нест. Самарқанд алҳол дар ҳаёти Ўзбекистон бимонад...

Вақте ки мо ҳамон замон мазмуни ин нутқи Сталино ба олими маъруфи шуравӣ Бобочон Ғафуров баён кардем, андаке ба ҳайрат монданд ва гуфтанд: «Дар ҳақиқат ин маъниро ҳуди Сталин соли 1949 ба мо – ба ману Ҷаббор Расулов нақл карда буд» [11, с. 69].

Ҳамин тариқ, арзёбии матолиб оид ба пойтахти тоҷикон таъйин намудани шаҳрҳои Самарқанд ё Душанбе барҳақ будани андешаи мутахассисони соҳаро далолат медиҳад, ки дар ин маврид фармудаанд: «Матбуоти даврӣ дар ҳар марҳалаи инкишофи худ ғайриҷаҳишро мувофиқи талаби ҷомеа ва руҳияи сиёсии давр ба роҳ монда, кӯшиш намудааст, ки дар самти татбиқи ғояҳои пешқадами замон ба мардум ёрӣ расонад» [6, с. 87].

Дар ҳақиқат, рӯзномаи «Овози тоҷик» дар он марҳилаи сарнавиштсози таърихӣ тавонист, ки ғайриҷаҳишро ҳам тибқи талаботи ҷомеа ва ҳам руҳияи сиёсии он замон ба роҳ монда, то қадри имкон аз манфиатҳои миллии тоҷикон дифоъ намояд ва дар беҳбуд гаштани шароити сиёсӣ иҷтимоӣ, маорифу фарҳангашон кумак расонад.

Адабиёт

1. Азимов, А. Воқеияти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик / А. Азимов. – Душанбе: Сино, 2000. – 86 с.
2. Азимов, А. Маълумотномаи матбуоти даврии тоҷик (солҳои 1920-1930) / А. Азимов, М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 128 с.
3. Баёнов, М. Баъзе вижагиҳои матолиби адабии рӯзномаи «Овози тоҷик» (солҳои 1924-1926) / М. Баёнов // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №3(59). – С. 107-118.
4. Дарси ҳештаншиносӣ: маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 272 с.
5. Муродӣ, М. Заминаҳои пайдоиш ва ташаккули рӯзномаи «Овози тоҷик» / Сабақҳои «Овози тоҷик»: маҷмуаи мақолаҳо /М. Муродӣ. – Душанбе, 2022. – 136 с.
6. Муродӣ, М. Маҷаллаи «Бо роҳи ленинӣ» ва марҳалаҳои ташаккули он / М. Муродӣ, Р. Муродова // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №2(58). – С. 86-99.
7. Сабақҳои «Овози тоҷик»: маҷмуаи мақолаҳо / Мураттибон: А. Азимов, М. Муродӣ; муҳаррирон: М. Баёнов ва М. Ҷӯраев. – Душанбе, 2022. – 136 с.
8. Таджикистан (Сборник статей). – Ташкент, 1925.

9. Усмонов, И. Журналистика. Қ. 1 / И. Усмонов. – Душанбе, 2005. – 480 с.
10. Усмонов, И. Правда о таджиках / И. Усмонов. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 160 с.
11. Ҳақиқати таърих: саҳифаҳои ноаёни таърихи Партияи Коммунистии Тоҷикистон (Доғҳои сиёҳи таърихи Тоҷикистон). – Душанбе: Ирфон, 1990. – 176 с.
12. Ҳотамов, Н. Таърихи халқи тоҷик (аз солҳои 60-уми асри XIX то соли 1924) / Н. Ҳотамов. – Душанбе: Амри илм, 2000. – 360 с.
13. Шукуров, М. Он чӣ бо табари ноинсофӣ тарош хӯрдааст / М. Шукуров // Садои Шарқ. – 1990. – № 10. – С. 91-110.

Сарчашмаҳо

14. А. Чаро марказ дар Душанбе аст? // Овози тоҷик. – 1924. – 26 декабр.
15. Баҳром. Маросими гусел // Овози тоҷик. – 1925. – 8 апрел.
16. Бобочонзода. Тақсмоти иқтисодӣ ва мулкӣ дохили Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1925. – 13 июн.
17. Б.Ҳ. Ба забони миллатҳо диққат бояд кард // Овози тоҷик. – 1927. – 11 май.
18. Дар Самарқанд шурои ҷудогонаи тоҷик // Овози тоҷик. – 1929. – 24 июн.
19. Масъалаҳои тоҷикӣ // Овози тоҷик. – 1929. – 3 апрел.
20. Мумин Хуча. Дар хусуси маорифи тоҷикон // Овози тоҷик. – 1926. – 29 август.
21. Мумин Хуча. Муҳорибаи қатъӣ ба миллатчиғӣ // Овози тоҷик. – 1929. – 8 март.
22. Саъдӣ М. Маърузаи ҳисобот ба забони маҳаллӣ нагузашт // Овози тоҷик. – 1929. – 3 феврал.
23. Сибирски К. Аҳволи корҳои байни миллатҳои майда дар округи Самарқанд // Овози тоҷик. – 1929. – 31 март.
24. С.К. Дар шурои шаҳри Самарқанд // Овози тоҷик. – 1929. – 11 август.
25. С.М. Рӯзҳои торихӣ // Овози тоҷик. – 1925. – 8 апрел.
26. Таъини ҳудуди ҷумҳуриятҳои Туркистон. // Овози тоҷик. – 1924. – 4 сентябр.
27. Хучонӯф. Дар бораи носиюнолизм (миллатчиғӣ) маҳаллӣ ва дар бораи муносибати созишкорӣ ба миллатчиғӣ // Овози тоҷик. – 1929. – 24 феврал.
28. Ҳасани Хучандӣ М. Тақсими ҳудуди миллатҳоро комилан ба ҷо овардан лозим аст // Овози тоҷик. – 1924. – 26 декабр.
29. Ҷабборӣ Ш. Масъалаи муҳим // Овози тоҷик. – 1929. – 3 март.
30. Ҷумҳурияти мухтори Тоҷикистон // Овози тоҷик. – 1924. – 23 ноябр.
31. Ш. Камбудихонӣ рӯйхати умумӣ // Овози тоҷик. – 1926. – 23 декабр.

Джураев Мирзоали

**О СПОРАХ ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ
СТОЛИЦЫ ТАДЖИКИСТАНА**

В статье рассматривается содержание дискуссий и предложений, опубликованных на страницах газеты «Овози таджик» по вопросу определения города Душанбе столицей Таджикской Автономной Советской Социалистической Республики.

Обзор материалов тех роковых дней показывает, что ещё в начале образования Таджикской АССР Душанбе был не единственным городом, которому было суждено стать столицей республики.

До города Душанбе были высказаны обоснованные предложения разместить центр таджиков в одном из древних и развитых городов таджикской нации - городе Самарканде. Потому что этот древний город был центром основных научных и творческих сил таджиков, потому что подавляющее большинство жителей города были таджиками, и потому что этот город на протяжении столетий был центром таджикской культуры и образования.

Если бы Самарканд стал столицей, это могло бы способствовать беспрецедентному развитию экономики, общества, образования, науки и культуры недавно созданной Таджикской Республики.

В то время Душанбе все ещё был селом, во многом разрушенным и опустошённым в результате гражданских войн и нуждавшимся в развитии и реконструкции. Поэтому, по логике вещей, для скорейшего прекращения гражданской войны и обеспечения экономического и социального развития вновь созданной республики, её центр должен был располагаться в процветающем и развитом городе.

В 20-е годы XX века, к сожалению, были допущены непростительные ошибки и просчёты не только в определении национальной территории Таджикской АССР, но и в определении её столицы, и газетные статьи являются отражением этой ситуации.

Ключевые слова: столица, Душанбе, Самарканд, таджики, «Овози таджик», газета, размежевание, национальная территория, таджикский язык, таджикоязычные.

Juraev Mirzoali

**THE DEBATE ON DUSHANBE AS THE CAPITAL OF THE TAJIKISTAN
AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC**

This article examines the discussions and proposals published in the *Ovozi Tojik* newspaper regarding the decision to designate Dushanbe as the capital of the Tajik Autonomous Soviet Socialist Republic (Tajik ASSR). A review of materials from that pivotal period reveals that, during the early stages of the formation of the Tajik ASSR, Dushanbe was not initially the sole contender for the role of the republic's capital. Prior to Dushanbe's designation, there were proposals to establish the capital in one of the ancient, historically significant cities of the Tajik people – specifically, Samarkand. This city, which had long been the cultural, scientific, and educational center of the Tajiks, was home to a majority Tajik population. Samarkand's historical

significance and its central role in Tajik culture and education positioned it as a logical candidate for the capital.

Had Samarkand been chosen, it could have greatly facilitated the rapid development of the economy, society, education, science, and culture of the newly established Tajik Republic. At the time, however, Dushanbe was still a village, heavily damaged by the civil wars and in dire need of reconstruction. Therefore, logically, for the swift resolution of the civil war and the promotion of economic and social progress, the capital should have been located in a well-established and prosperous city.

In the 1920s, unfortunately, significant mistakes were made – not only in defining the national territory of the Tajik ASSR but also in selecting its capital. The articles in the *Ovozi Tajik* newspaper serve as a reflection of this decision-making process and the challenges faced by the newly formed republic.

Keywords: capital city, Dushanbe, Samarkand, Tajiks, the newspaper “Ovozi Tojik”, demarcation, national territory, Tajik language, Tajik-speaking people.

ТДУ 9точик+о7+05+002+502+551.58+551.33+553.71

Баҳромзода Манижа,

Сафарзода Хуршед

АҲАМИЯТИ ПЕШНИҲОДИ ТАШАББУСҲОИ ГЛОБАЛИИ ТОҶИКИСТОН ДОИР БА ҲИФЗИ ПИРЯХҲО (дар мисоли маводи рӯзномаи «Ҷумҳурият»)

Тибқи маълумоти дабири кулли СММ, Антониу Гутерриш дар соли 2024 офатҳои иқлимӣ ҳодисаи маъмулӣ гардидаанд. Соли 2025 шояд гармтарин сол дар таърих шавад, зеро дар баъзе давлатҳо ҳарорати ҳаво муқаррар шудааст, ки аз ҳадди тобоварии инсон зиёдтар мебошад. Воқеан, тағйирёбии иқлим, яке аз масъалаҳои нигаронкунандаи ҷомаи ҷаҳон маҳсуб ёфта, паёмдҳои манфии он ба соҳаҳои гуногун, аз ҷумла ба пирияхҳо мерасад. Дар асоси пешгӯиҳои кориносон, бо тағйир ёфтани иқлим ва гарм шудани ҳарорати ҳаво дар даҳсолаҳои наздик пирияхҳои нисбатан хурд рӯ ба нестшавӣ оварда, дар охири асри XXI пурра нест мешаванд. Аз ҷониби дигар, дар натиҷаи обшавии пирияхҳо ва «яхзорҳои абадӣ» бисёр минтақаҳо ба ботлоқ табдил ёфта, макони озодишавии бошиддати метан аз замин хоҳанд гардид. Маҳз чунин нишондиҳандаро ба назар гирифта, Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти роҳбарии Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 6 ташаббуси ҷаҳонӣ дар масъалаи обу иқлимро пешниҳод карданд, ки 2 ташаббуси охир бевосита ба масъалаи ҳифзи пирияхҳо нигаронида шудааст.

Пазирӯфта шудани ташаббуси панҷуми ҷаҳонии Тоҷикистон, таҳти унвони “Соли 2025 – соли баналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” ва “Даҳсолаи амал барои илмҳои криосфера, солҳои 2025-2034”, аз ҷониби Маҷмаи Умумии СММ, бори дигар тавачҷуҳи ҷомаи ҷаҳон, аз ҷумла, ВАО-ро ба муҳим ва саривақтӣ будани чунин пешниҳодҳо ҷалб намуд. Доир ба аҳамияти пешниҳоди ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон доир ба ҳифзи пирияхҳо, қабл аз ҳама, дар саҳифаҳои матбуоти даврии тоҷик, аз ҷумла рӯзномаи “Ҷумҳурият” маводҳои зиёд рӯи чоп омада, рубрикаҳои маҳсуси мавзӯӣ ва озмунҳои таъсис

дода шуданд. Дар ин мақола доир ба нақши рӯзномаи “Ҷумҳурият”, дар баррасии ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон марбут ба ҳифзи пирахҳои маълумот дода мешавад.

Калидвожаҳо: тағйирёбии иқлим, пирахҳо, “Ҷумҳурият”, Тоҷикистон, коришнос, ҷомеаи ҷаҳон, конфронс, байналмилалӣ, Президент.

Тағйирёбии иқлим ва паёмадҳои он, аз масъалаҳои мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳон, аз ҷумла Тоҷикистонро нигарон кардааст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба ҳатари тағйирёбии иқлим барои захираҳои обӣ борҳо дар баромадҳои сатҳи байналмилалӣ маъруза хонда, таваҷҷуҳи аҳли сайёро ба ин масъала ҷалб намудаанд. Аз ҷумла Президенти мамлакат, дар яке аз суҳанронияшон таъкид чунин намудаанд: «Мусаллам аст, ки табиати сайёра силсилаҳои зиёди гарму сардшавии иқлимиро медонад, вале мо алҳол давраи гармшавиро аз сар мегузаронем ва агар ин тамоюл идома ёбад, гумон аст, ки дар сад соли наздик аз пирахҳои Федченко чизе боқӣ монад» [8, с. 9]. Муҳим будани масъалаи тағйирёбии иқлимиро барои сайёра ҳанӯз котиби вақти генералии СММ Пан Ги Мун низ дар маърузаи нахустини расмӣ худ таъкид намуда, иброз дошта буд, ки “хатаричанг, ки ба инсоният ва сайёраи мо таҳдид мекунад бо тағйирёбии иқлим ва гармшавии глобалӣ баробар аст” [4].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дучор шудани сайёра бо тағйирёбии иқлимиро ҳанӯз зимни суҳанронӣ дар Форуми байналмилалӣ Душанбе оид ба оби тоза (с. 2003) таъкид намуда, таваҷҷуҳи иштирокчиёро, аз ҷумла, ба таъсири хушкшавии баҳри Арал ба тағйирёбии иқлим ҷалб карданд. Тибқи суҳанронии Президенти мамлакат, баҳри Арал на танҳо мушкилоти минтақаи Осиёи Марказӣ аст, балки “хушкида аз байн рафтани он барои иқлими тамоми сайёра оқибати бад дорад, ки ин ба тадриҷ дар тамоми ғӯшаҳои замин эҳсос мегардад” [10, с. 9-10]. Коршиносони соҳа муайян намудаанд, ки хушкшавии баҳри Арал, хусусан ба шиддати обшавии пирахҳои то андозаи муайян мусоидат намудааст. Тибқи назари коршиносон ҳамасола миллионҳо тонна чанг ва намакҳои қари баҳри хушкшуда тавассути шамолҳои саҳту тӯфонҳо ба ҳаво бархеста, ба масофаи дур паҳн мегардад, ки дар натиҷа як қисми ин намакҳо ба пирахҳои Помиру Тянь-Шан нишаста, обшавии онҳоро метезонад [7, с. 27].

Кишварӣ мо бо имзо кардани Конвенсияи СММ оид ба тағйирёбии иқлим, дар арсаи байналмилалӣ фаъолияти мунтазам дорад. Намояндагони кишвар ба воситаи иштирок дар вохӯриҳои ҳарсолаи Конфронси Тарафҳо ва ташкилотҳои ёрирасони он дар қабул намудани қарорҳои сиёсӣ оид ба тағйирёбии иқлим саҳм мегузоранд [1, с. 67]. Иштирок ва суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар конфронсҳои сатҳи минтақавӣ байналмилалӣ оид ба тағйирёбии иқлим аз он далолат мекунад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро низ чун дигар кишварҳои ҷаҳон проблемаи глобалии тағйирёбии иқлим ва таъсири он ба обшавии пирахҳо, ба ташвиш овардааст. Бо ин мақсад Тоҷикистон аъзои Барномаи пилотӣ оид ба баланд бардоштани устувории иқлим низ гардидааст, ки он ташаббуси глобалӣ маҳсуб мешавад [13, с. 1].

Бо вучуди ишғоли мақоми 130-юм миёни кишварҳои камтарин хориҷкунандаи партови газ, Тоҷикистон хуб дарк мекунад, ки таъсири аз ҳама

бештари тағйирёбии иқлим ба пирияхҳои бузург мерасад, ки манбаи асосии захираҳои об дар минтақа ва ҷаҳон мебошанд. Пирияхҳои Тоҷикистон тақрибан 6%-и ҳудуди кишварро ташкил дода, дар ташаккули дарёи калонтарини Осиёи Марказӣ – Амударё ва ҳавзаи баҳри Арал нақши муҳим мебозанд [3, с. 20]. Аз ин рӯ, барои пешгирии обшавии пирияхҳо аз таъсири тағйирёбии иқлим Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳанӯз чанд сол қабл ҷомеаи ҷаҳонро барои ҳамкорӣ даъват намуда буд, зеро “аз 65 пирияхи ҳаракаткунандае, ки дар кӯҳҳои Осиёи Миёна воқеъ шудааст, 35-тояш дар Тоҷикистон ҷойгир аст” [6, с. 102]. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи тағйирёбии иқлимро ҳамчун таҳдиди асосӣ ба захираҳои об арзёбӣ намуда, “дар Форуми 3-юми ҷаҳонӣ доир ба иқлим 31-уми август – 4-уми сентябри соли 2009 дар Женева сипас дар Конфронси 15-уми ҷонибҳои Конвенсияи СММ оид ба тағйирёбии иқлим дар Копенгаген, Дания (7-18 декабри соли 2009) пешниҳод намуд, ки Бунёди байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо таъсис дода шавад” [8, с. 194].

Барои саҳм гузоштан дар пешгирии обшавии пирияхҳо аз таъсири тағйирёбии иқлим инчунин соли 2008 бо ташаббуси профессори тоҷик Абдулҳамид Қаюмов ва дастгирии экспедитсияи 54-уми Антарктикии Русия нахустин экспедитсияи Антарктикии Тоҷикистон ташкил шуд. Барои тақвияти ҳамкориҳо дар масъалаи омӯзиши вазъи пирияхҳо, Ҷумҳурии Тоҷикистон “соли 2011 бо дастгирии бюрои Барномаи рушди СММ (БРСММ), “Нахустин экспедитсияи комплексии илмӣ байналхалқӣ оид ба омӯзиши вазъи пирияхҳо ва ҳолати экологӣ дар болооби дарёҳои Вахш ва Панҷ” ташкил намуд, ки дар он коршиносони Осиёи Марказӣ ва Русия ширкат варзиданд” [11, с. 55].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳамчун роҳбари давлати ташаббускори масоили обу иқлим, аз вазъи ташвишовари обшавии пирияхҳо, изҳори нигаронӣ намуда, 12-уми ноябри соли 2024, дар шаҳри Бокуи Ҷумҳурии Озарбойҷон дар чорабинии сатҳи баланд оид ба амалишавии қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ, дар бораи эълони соли 2025 ҳамчун “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” изҳор доштанд, ки «зери таъсири тағйирёбии иқлим, пирияхҳо, ки ба таври умум, 75 фоизи захираҳои асосии оби тоза ба ҳисоб мераванд, босуръат коҳиш меёбанд. Аз ин рӯ, барои ҳалли ин масъалаи муҳими глобалӣ амалҳои фаврӣ ва дастҷамъонаи ҷомеаи ҷаҳонӣ зарур аст» [2].

Бояд қайд намуд, ки чунин пешниҳодҳо оид ба ҳамкорӣ дар масъалаи ҳифзи пирияхҳо аз ҷониби Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, бори нахуст набуда, роҳбари давлат пайваста дар ҳамаи суҳанронҳои хеш дар ҳамоишҳои муҳими сатҳи байналмилалӣ минтақавӣ, аз ҷомеаи ҷаҳон, даъват ба амал овардаанд. Маҳз аз ин рӯ, Маҷмаи Умумии СММ, аз пешниҳодоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, доир ба масъалаи ҳифзи пирияхҳо хуш истиқбол намуда, 14-уми декабри соли 2022 бо ризоияти яқдилона Қатъномаи пешниҳодкардаи Тоҷикистонро дар бораи эълон кардани соли 2025, ҳамчун “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” ва 21-уми март Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо қабул кард. Тибқи ин қатънома, дар ҷаҳорҷӯби СММ, Фонди мақсадноки байналмилалӣ оид ба масоили ҳифзи пирияхҳо таъсис дода шуда, соли 2025 дар шаҳри Душанбе конфронси сатҳи баланди СММ дар ин мавзӯ баргузор мешавад. Ҳамчунин, Тоҷикистон яққо бо Фаронса оид ба эълони солҳои 2025-2034 ҳамчун “Даҳсолаи амал барои

илмҳои криосфера” (яхшиносӣ) пешниҳод намуд, ки тавассути қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ, 13-уми августи соли 2024 ҷонибдорӣ ёфт. Эътироф гардидани ин ду ташаббуси ниҳоят муҳиму саривақтӣ, дар сатҳи ҷаҳон, бори дигар, аз эътимоди ҷомеаи ҷаҳон, нисбат ба Тоҷикистон, ҳамчун мамлакати ташаббускор ва Президенти он, ҳамчун роҳбаре, ки дарди имрӯзаи башариятро хуб дарк намудаву барои рафъи он чораҳои саривақтӣ пешниҳод менамояд, дарак медиҳад.

Қабул гардидани ташаббуси ҷаҳонии Тоҷикистон, таҳти унвони “Соли 2025 – Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо” ва ташаббуси муштараки Тоҷикистон ва Фаронса оид ба эълони солҳои 2025-2034 ҳамчун “Даҳсолаи амал барои илмҳои криосфера” (яхшиносӣ) таваҷҷуҳи аҳли ҷомеа, пеш аз ҳама ВАО-и дохилу хориҷи мамлакатро ба худ ҷалб намуд. Яке аз нашрияҳои ватанӣ, ки пайваста дар саҳифаҳои матолиби зиёдеро доир ба масъалаи ҳифзи пирахҳо ва аҳамияти ташаббусҳои Тоҷикистон дар ин масъала нашр менамояд, рӯзномаи “Ҷумҳурият” аст. Ба андешаи муҳаққиқони соҳа, “Рӯзномаи “Ҷумҳурият” дар инъикоси сиёсати ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба ҳифзати захираҳои оби Тоҷикистон, таъмини об дар шароити раванди афзоиши аҳоли, тағйирёбии иқлим ва монанди инҳо пайваста матолиби гуногун ба нашр мерасонад” [12, с. 111]. Тавре профессор М. Муродӣ қайд намудааст: “Нашрияи “Ҷумҳурият” дар таҳияи рубрикаву саҳифаҳои ҷудогона анъанаи дерина дорад” [5, с. 94]. Таҳқиқи матолиби рӯзномаи “Ҷумҳурият” нишон дод, ки бештари маводи он зери рубрикаҳои “Ҷаҳон”, “Дар партави Паём”, “Табиат чӣ мегӯяд?”, “2025 – Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо”, “Ба Озмуни “Тоҷикистон сарзамини пирахҳо””, “Тоҷикистон аз дурбини расонаҳои хориҷӣ”, “Ташаббусҳои байналмилалӣ”, “Шарҳи як мавзӯ” ва ғайраҳо интишор гардидаанд.

Доираи муаллифони маводи марбут ба ҳифзи пирахҳои рӯзномаи “Ҷумҳурият” низ васеъ буда, бештари онҳоро коршиносони соҳа, сиёсатмадорон, устодони донишгоҳу донишқадаҳо, вазорату идораҳои марбута ташкил медиҳанд.

Маводҳои мавриди ин таҳқиқи рӯзномаи “Ҷумҳурият”-ро метавон ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд. Гурӯҳи аввалро Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати қабули қатъномаи махсуси Маҷмаи Умумии СММ, доир ба эълон намудани соли 2025, ҳамчун “Соли баналмилалӣ ҳифзи пирахҳо” ва суҳанронҳои Президенти мамлакат дар ҷамоинишҳои муҳими сатҳи байналмилалӣ доир ба обу иқлим ташкил медиҳад. Ба гурӯҳи дуввум, метавон хабарҳои шомил намуд, ки доир ба ин ё он рӯйдоди муҳим дар масъалаи ҳифзи пирахҳо нашр гардидаанд. Гурӯҳи сеюмро мусоҳибаҳои махсус бо роҳбарони аввали вазорату идораҳои марбутаи соҳаи обу иқлим ва энергетика ва гурӯҳи чаҳорумро маводҳои таҳлилий ташкил медиҳанд, ки аз ҷониби хабарнигорони рӯзномаи “Ҷумҳурият” ва намоёндагони касбу кори гуногун навишта шудаанд.

“Ҷомеаи ҷаҳонӣ хуб дарк мекунад, ки коҳиш ва харобшавии минбаъдаи манбаъҳои обҳои ошомиданӣ дар сайёра метавонад аҳли башарро ба фалокатҳои зиёди ҷонӣ, иқтимоӣ ва иқтисодӣ дучор намояд. Аз ин лиҳоз, ба ҷомеаи ҷаҳонӣ лозим меояд, ки барои ҳалли ин масоили глобалӣ ҳарчи зудтар чораҳои зарурии муштарақро таҳия ва татбиқ намояд. Мо хушҳол аз онем, ки

ташаббуси мо бо дарки масъулият аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ пуштибонии ҳаматарафа ёфт” [Ҷумҳурият. — 2022. — 16 декабр]. Дар идомаи мавод Президенти мамлакат аз СММ ва сохторҳои он, чиҳати мусоидат кардан дар қабули қатъномаи мазкур, изҳори миннатдорӣ намуда, қайд кардаанд, ки қабули ин қатънома, гувоҳи боз ҳам баланд гардидани обрӯю эътибори кишвари мо дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад. Дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” ҳамчунин матни муфассали суҳанрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чорабиниҳои гуногуни сатҳи ҷаҳонӣ ба монанди Маросими ифтитоҳи Конфронси СММ оид ба шарҳи фарогири миёнамуҳлати ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028”, 22 март соли 2023, Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико) [Ҷумҳурият. — 2023. — 25 март], дар Чорабиниҳои канории “Харитаи роҳ барои соли 2025: Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо”, 22 март соли 2023, ИМА [Ҷумҳурият. — 2023. — 25 декабр], дар Муҳоҷисаҳои умумии иҷтисоии 78-уми Маҷмаи умумии Созмони Милалӣ Муттаҳид, шаҳри Нью-Йорк, 20 сентябри соли 2023, [Ҷумҳурият. — 2023. — 21 сентябр], дар Чорабиниҳои сатҳи баланди Гурӯҳи кишварҳои рӯ ба тараққӣ маҳсур дар хушкӣ дар ҳошияи Конфронси ҷонибҳои Конвенсияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим, ш. Дубай, 2-юми декабри соли 2023 [Ҷумҳурият. — 2023. — 4 декабр], дар Мизи мудаввари сатҳи баланди саммити ҷаҳонӣ оид ба амалҳои иқлимӣ дар доираи Конфронси 28-уми ҷонибҳои Конвенсияи қолабии Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим, ш. Дубай, 2-юми декабри соли 2023 [2023. — 4 декабр], ва дигар ҳамоишҳои муҳими сатҳи ҷаҳонӣ нашр гардидааст.

Аҳаммияти пешниҳоди саривақтии ташаббусҳои ҷаҳонӣ Тоҷикистон, дар масоили обу иқлим ва ҳифзи пирияхҳо, ҳамчунин дар 3 мусоҳиба, ки 1-тои он бевосита аз ҷониби хабарнигори телевизиони СММ бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон анҷом дода шуда, дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” бознашр гардидааст, ҳамчунин 2 мусоҳибаи дигари хабарнигорони рӯзнома Оҳистамо Вафобек бо Раиси Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Баҳодур Шерализода [2023. — 17 март] ва Моҳира Сангмамадова бо Вазири энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, Далер Ҷумъа [2023. — 11 апрел] нишон дода шудааст. Аз ҷумла, дар мусоҳибаи хабарнигори телевизиони СММ, дар ҷавоб ба суоли “...аз нигоҳи Шумо ташаббуси Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо, то чӣ андоза ба ҳифзи пирияхҳо таъсир гузошта метавонад?” Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон посух додаанд, ки “– Обшавии босуръати пирияхҳо, ки сарчашмаи асосии оби тоза ба шумор мераванд, раванди нигаронкунанда мебошад ва мо бояд барои пешгирӣ аз он чораҳои муассир ва муштарак андешем. Ҳадафи асосии ташаббуси мо дар самти ҳифзи пирияхҳо ҷалби таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба муҳимияти ин масъала ва андешидани чораҳои қатъӣ чиҳати коҳиш додани таъсири манфии раванди глобалии тағйирёбии иқлим ба пирияхҳо мебошад. Эълони Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо, таъсиси фонди махсус ва баргузор кардани Конфронси байналмилалӣ оид ба ин масъала дар шаҳри Душанбе дар соли 2025 аз ҷумлаи василаҳои муҳим чиҳати расидан ба ин ҳадафҳо мебошанд” [2023. — 25 март].

Тавре таҳқиқи мавзӯи нишон дод, бештари матолиби алоқаманд ба масъалаи ҳифзи пирияхҳоро, ки дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” интишор гардидааст, маводи таҳлилий ташкил медиҳад. Бештари ин маводҳо мақола буда, хусусияти тарғиботиву ташвиқотӣ доранд ва аз муҳиму саривақтӣ будани пешниҳоди 5-уми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба эълони соли 2025, ҳамчун “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо дарак медиҳанд. Чунончи, дар яке аз ин маводҳо таҳти унвони “Ҳифзи пирияхҳо – пазирии ташаббуси Пешвои миллат аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ” қайд гардидааст: “...тамоми ҳадафҳои кишвари мо барои суботи экологии сайёра равона гардида, бештар ҳислати прогрессивӣ доранд. Яъне, тамоми тадбирҳо ва чорабиниҳое, ки бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷодаи ҳифзи муҳити зист амалӣ гардонда мешаванд, ояндаи миёнамуҳлат ва дурнамои соҳаи мазкурро фарогир мебошанд» [2022. – 21 декабр]. Ҳамчунин дар маводи навбатӣ, таҳти унвони “Эмомалӣ Раҳмон: «Обшавии босуръати пирияхҳо ба оқибатҳои бағоят манфӣ оварда мерасонад»” қайд шуда аст, ки “таваҷҷуҳи Сарвари давлати Тоҷикистон ба он равона гардидааст, ки боигариҳои офаридаи табиат на танҳо барои насли имрӯз, балки барои наслҳои оянда низ, бояд истифода шавад» [2022. – 22 декабр]. Ба ҳамин монанд ҳамовозӣ ба ташаббуси 5-уми ҷаҳонии Тоҷикистон, ҳамчунин дар маводҳои дигари рӯзномаи “Ҷумҳурият”, таҳти унвони “Пешвои миллат ва эътирофи ташаббусҳое, ки нуфузи Тоҷикистонро меафзоянд» [2023. – 9 январ], “Ҳифзи пирияхҳо таъхирнопазир аст» [2023. – 10 январ], “Мавқеъ ва ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ» [2023. – 13 январ], “Ташаббусҳои ҷаҳонии Пешвои миллат баҳри рушди устувори инсоният» [2023. – 15 феврал], “Тоҷикистон. Нақши ташаббусҳои Пешвои миллат дар ҳалли мушкилоти умумиинсонӣ» [2023. – 24 феврал] ва ғайраҳо, инъикос ёфтааст.

Дар саҳифаҳои рӯзномаи “Ҷумҳурият” на танҳо аз ҷониби шахрвандон ва намояндагони касбу кори гуногуни Тоҷикистон, нисбат ба қабули қатъномаи “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” ҳамовозиҳо, балки дар матолиби дигари он, ҷонибдорӣ ёфтани қабули ташаббуси мазкур аз ҷониби намояндагони кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои баналмилалӣ низ нашр гардидааст. Чунончи дар мақолаи “Тоҷикистон дар ҷаҳон дар масъалаи об давлати пешқадам аст” омадааст:

– Мо аз Тоҷикистон барои нақши фаъол дар масоили обу пирияхҳо сипосгузор ҳастем. Моҳи июни соли гузашта аз Душанбе дидан намудем ва бо чашм дидем, ки бо пирияхҳо чи руҳ медиҳанд ва қомилан мефаҳмем, ки Тоҷикистон чаро ин қадар ба масъалаи об ва пирияхҳо таваҷҷуҳ дорад» [2023. – 29 март]. Ин суханҳои Петери Таалас, дабири кулли Созмони байналмилалӣ обуҳавошиносӣ мебошанд, ки аз ҷонибдорӣ ёфтани иқдомҳои Тоҷикистон дар масъалаи ҳифзи пирияхҳо дарак медиҳад. Дар маводи мазкур ҳамчунин, аз нақши фаъоли Тоҷикистон дар дарёфти иттилооти илмӣ, барои таҳлили хусусиятҳои ҳифзи пирияхҳо ва тарзи мубориза бо он низ аз ҷониби директори генералии Агентии байналмилалӣ оид ба неруи ҳастай, Мариано Гросси ироа гардидааст

“ - Мо медонем, ки талошҳо барои ҳифзи пирияхҳо то чи андоза муҳиманд. Онҳо як унсури калидӣ дар мубориза бо мушкилоти марбут ба норасоии об дар шароити гармшавии глобалӣ ва тағйирёбии иқлим

мебошанд. Эълони соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалии ҳифзи пирияхҳо унсури хеле муҳим аст”, - изҳор доштааст, Мариано Гросси [2023. –29 март].

Пажӯҳиш нишон медиҳад, ки хабарнигорони рӯзномаи “Ҷумҳурият” дар баррасии ҳамовозии ҷомеаи ҷаҳон аз ташаббуси Тоҷикистон доир ба эълони соли 2025, ҳамчун “Соли баналмилалии ҳифзи пирияхҳо” фаъол буда, талош намудаанд, ки на танҳо дар як маводи таҳлилӣ, балки дар рубрикаҳои алоҳида низ ин масъаларо шарҳу тавзеҳ диҳанд. Аз ҷумла, рубрикаи “Тоҷикистон аз дурбини расонаҳои хориҷӣ”, ки масъули он Шодмон Абдурахим мебошад, пайваста доир ба ҳамовозӣ пайдо кардани ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон доир ба масоили экологӣ, бахусус ҳифзи пирияхҳо, мавод нашр намудааст.

Ҳамин тариқ, аз омӯзиши матолиби рӯзномаи “Ҷумҳурият” доир ба ташаббуси ҷаҳонии Тоҷикистон дар масъалаи ҳифзи пирияхҳо, бармеояд, ки рӯзнома дар инъикоси ин мавзӯ пешсаф буда, тавонистааст, тавачҷуҳи доираи васеи хонандагон, коршиносони соҳа ва сиёсатмадоронро ба аҳамияти масъала ҷалб намояд. Бознашр намудани андешаҳои коршиносону сиёсатмадорони хориҷӣ ва намояндагони созмонҳои минтақавиву баналмилалӣ дар масъалаи аҳамияти ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ҳифзи пирияхҳо бори дигар аз нақши фаъоли рӯзнома дар тарғиби нуфузи баналмилалии Тоҷикистон дар масоили обу иқлим дарак медиҳад. Ҳамчунин, рӯзнома рубрикаҳои “2025 – Соли байналмилалии ҳифзи пирияхҳо”, ва “Ба озмуни “Тоҷикистон сарзамини пирияхҳо”-ро низ таъсис додааст, ки дар баррасии мавзӯи мавриди назар аз саҳми назарраси рӯзнома дарак медиҳад.

Адабиёт

1. Второе национальное сообщение Республики Таджикистан по Рамочной конвенции ООН об изменении климата [Текст] / отв. ред. Б. Махмадалиев, А. Каюмов, В. Новиков, Н. Мустаева, И. Раджабов. – Душанбе. – 2008. – 93 с.

2. Иштирок дар чорабинии сатҳи баланд оид ба амалишавии қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ дар бораи эълон шудани соли 2025 ҳамчун “Соли байналмилалии ҳифзи пирияхҳо” [Захираи электронӣ] /<http://khovar.tj/> - 2024. – Тартиби дастрасӣ: <https://president.tj/event/news/48913>. (Санаи мурочиат: 12.11.2024).

3. Ледники – водные ресурсы Таджикистана в условиях изменения климата [Текст] / Государственное Учреждение по гидрометеорологии Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистана. – Душанбе. – 2010. – 34 с.

4. Матвеева, Е. В. Проблема изменения климата и мировое сообщество / Е. В. Матвеева [Электронный ресурс] // Политэкс. – 2010. – № 3. – Режим доступа: www.politex.info/content/view/733/30/ (Дата обращения: 12.10.2017)

5. Муродӣ, М. Раҳмонзода Ф. Вижагиҳои шакливу оройиши рӯзномаи «Ҷумҳурият» /М. Муродӣ, Ф. Раҳмонзода // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – № 1 (57). – С. 86-97.

6. Национальный план действий Республики Таджикистан по смягчению последствий изменения климата / под ред. Б. У. Махмадалиев, В. В. Навикова, А. К. Каюмова и [др.]. – Душанбе: Таджикглавгидромет. – 2003. – 264 с.

7. Нуралиев, К. Захираҳои оби Тоҷикистон: ташаббусҳо, вазъият ва дурнамо / К. Нуралиев, М. Абдусаматов, Р. Б. Латипов. – Душанбе. – 2011. – 225 с.

8. Раҳмонов, Э. Тоҷикистон дар останаи асри XXI (бардошти оқилона алтернатива надорад): мақолаи президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар рӯзномаи «Независимая газета», 8 декабри соли 2000] / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Матбуот, 2000. – 32 с.

9. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият: силсилаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 340 с.

10. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар Форуми байналмилалӣ Душанбе оид ба оби тоза. – Душанбе: Деваштич, 2003. – 37 с.

11. Третье национальное сообщение Республики Таджикистан по Рамочной конвенции ООН об изменении климата / под ред. А. Каюмова, профессора, член– корреспондента Инженерной академии; В. Новикова. – Душанбе. – 2014. – 167 с.

12. Эшонқулов, Э. Инъикоси масъалаи об дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” (солҳои 2019-2023) / Э.Эшонқулов/ / Паёмномаи фарҳанг. – 2024. – № 2 (66). – С. 109-117.

13. Building the analytical base: [a summary of results from Phase 1 of the Pilot Program for Climate Resilience in Tajikistan] // Dushanbe, Tajikistan. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2014. – 39 pp.

14. Ҷумҳурият– Нашриҳои расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2020-2023.

**Баҳромзода Манижа,
Сафарзода Хуршед**

ЗНАЧЕНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНИЦИАТИВ ТАДЖИКИСТАНА, ПРЕДЛАГАЕМЫХ ПО ЗАЩИТЕ ЛЕДНИКОВ (на примере газеты «Джумхурият»)

По словам Генерального секретаря ООН Антониу Гутерриша, 2024 год показал, что климатические катастрофы стали обычным явлением. 2025 год может стать самым жарким за всю историю наблюдений, поскольку в некоторых странах установлены температуры, превышающие человеческую терпимость. Фактически, проблема изменения климата является одной из проблем, волнующих мировое сообщество, и её негативные последствия достигают различных областей, в том числе и ледников. По прогнозам специалистов, с изменением климата и потеплением температуры воздуха в ближайшие десятилетия относительно небольшие ледники исчезнут и исчезнут полностью к концу XXI века. С другой стороны, в результате таяния ледников и «вечных ледников» многие регионы превратятся в болота и станут местом интенсивного выброса метана из земли. Принимая во внимание этот показатель, Республика Таджикистан под руководством Президента страны, уважаемого Эмомали Рахмона представила 6 глобальных инициатив по вопросу воды и климата, последние 2 инициативы непосредственно ориентированы на вопрос защиты ледников.

Принятие Генеральной Ассамблеей ООН пятой глобальной инициативы Таджикистана под названием «2025 – Международный год защиты ледников»

и «Десятилетие действий наук о криосфере, 2025-2034 годы» в очередной раз привлекло внимание всего мира, включая средства массовой информации, к важности и своевременности таких предложений. Что касается важности представления глобальных инициатив Таджикистана по охране ледников, в первую очередь на страницах таджикской периодической печати, в том числе газеты «Джумхурият», было опубликовано множество материалов, созданы специальные тематические разделы и конкурсы. В данной статье представлена информация о роли газеты «Джумхурият» в обзоре глобальных инициатив Таджикистана, связанных с защитой ледников.

Ключевые слова: изменение климата, ледники, «Джумхурият», Таджикистан, эксперт, мировое сообщество, Конференция, международная, Президент.

**Bahromzoda Manizha,
Safarzoda Khurshed**

THE SIGNIFICANCE OF TAJIKISTAN'S GLOBAL INITIATIVES PROPOSED FOR THE PROTECTION OF GLACIERS (based on the example of the newspaper “Jumhuriyat”)

According to UN Secretary-General Antonio Guterres, 2024 has shown that climate disasters have become a regular occurrence. Predictions for 2025 indicate that it could be the hottest year on record, with some countries experiencing temperatures that exceed human tolerance. The issue of climate change remains a major concern for the global community, with its adverse effects extending across various sectors, including the condition of glaciers.

Experts warn that with the ongoing rise in global temperatures, many relatively small glaciers are expected to disappear by the end of the 21st century. Furthermore, the melting of glaciers and permafrost will transform many regions into swamps, areas that will become significant sources of methane emissions. In response to these challenges, the Republic of Tajikistan, under the leadership of President Emomali Rahmon, has proposed six global initiatives focused on water and climate issues. The last two of these initiatives specifically address glacier protection.

The adoption of Tajikistan's fifth global initiative by the UN General Assembly, which declared 2025 as the "International Year of Glacier Protection" and designated the period from 2025 to 2034 as the "Decade of Action for Cryospheric Sciences," has brought global attention to the critical importance of protecting glaciers. This initiative has been widely covered in the media, particularly in Tajik periodicals, highlighting the significance and timeliness of these proposals.

Among these, the *Jumhuriyat* newspaper has played a pivotal role in raising awareness about Tajikistan's global initiatives concerning glacier protection. The newspaper has published numerous articles, created special thematic sections, and organized competitions to inform the public and emphasize the urgency of glacier preservation.

Keywords: climate change, glaciers, “Jumhuriyat”, Tajikistan, expert, world community, conference, international, President.

МУАЛЛИФОН

Абдуллозода Эмомалӣ – докторант (PhD)-и Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов. Суроға: ш. Душанбе, Ҳусейнзода 155 (консерватория). Тел.: (+992) 988575730. E-mail: emomalia.bdullozoda@gmail.com.

Баҳромзода Манижа – номзади илмҳои филологӣ, ходими калони илмӣ-шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашри Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳангичумҳурии Тоҷикистон. Тел.: (+992) 551 00 91 04. Email: bakhromzodam@mail.ru

Казакова Ханзарифа – и. в. дотсенти кафедраи хореографияи донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода. Ш. Душанбе, кучаи 50- солагии Тоҷикистон 19/3, х. 15. Телефон: (+992) 93-575-00-99

Носирова Лайло – мудири бахши фарҳанги ғайримоддии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. Суроға: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Тел.: 931212017. Email: nosirova89@mail.ru.

Саидов Қобилҷон – омӯзгори калони кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии факултети Фарҳангшиносии МДТ “ДДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода”. Суроға: 734032, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Борбад, 73 а. Телефон: (+992) 918-80-33-00, E-mail: saidzodak1986@mail.ru

Сафарзода Хуршед – номзади илми филология, дотсенти кафедраи забонҳои Коллеҷи омӯзгорӣ шаҳри Турсунзода.

Раҳмонӣ Равшан – д. и. ф., профессори кафедраи назария ва адабиёти навини форсии тоҷикӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Тел.: (+992) 919 89 02 08. E-mail: ravrahmon@mail.ru

Усманова Наргис – номзади илмҳои филологӣ, дотсент, мудири кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. Тел.: (+992) 918-50-52-11. E-mail: narmin04@mail.ru

Худойбердиев Султоналӣ – номзади илми санъатшиносӣ, профессори кафедраи таърих, назария ва методикаи таълими мусиқӣ факултети санъати МТД “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хуҷанд, 19 м/р, б.3. ҳ.177. E-mail: hunarmand@mail.ru

Шарипов Абдусамад – ходими пешбари илмӣ-шуъбаи фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот. Суроға: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Тел.: 988014318.

Шарипов Бахтовар – унвонҷӯ, муаллими калони кафедраи санъати асбобии МД «Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода». Нишонӣ: ш. Душанбе, куч.. Фирдавсӣ, бинои 5 х. 4. Тел.: 92-713- 23- 35

Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърих ва фалсафаи Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон. Нишонӣ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Борбад, 48/5; Тел.: (+992) 205 15 33 44; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Ҷураев Мирзоалӣ – номзади илмҳои филология, муовини директори ПИТФИ оид ба илм. Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к.Фирдавсӣ 103/28. Тел.: (+929) 918701764; E-mail: jmn@mail.ru

АВТОРЫ

Абдуллозода Эмомали – докторант (PhD) Таджикской национальной консерватории имени Т. Сатторова. Адрес: г. Душанбе, Хусейнзода, 155 (консерватория). Тел.: (+992) 988575730. E-mail: emomalia.bdullozoda@gmail.com

Бахромзода Манижа – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отдела СМИ и публикаций Научно-исследовательского института культуры и информации Министерства культуры Республики Таджикистан. Тел.: (+992) 551009104. E-mail: bakhromzodam@mail.ru

Джураев Мирзоали – кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по научной работе. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Фирдавси, 103/28. Тел.: (+992) 918701764. E-mail: jmn@mail.ru

Казакова Ханзарифа – и.о. доцента кафедры хореографии ТГИКИ имени М. Турсунзаде. 734061, г. Душанбе, ул. 50 лет Таджикистана, 19/3, кв. 15. Тел.: (+992) 93-575-00-99.

Носирова Лайло – заведующая отделом нематериальной культуры Центра таджикского культурного наследия Научно-исследовательского института культуры и информации. Адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабоева, 17 (2 этаж). Тел.: (+992) 931212017. E-mail: nosirova89@mail.ru.

Рахмони Равшан – Таджикский национальный университет, профессор кафедры теории и новейшей персидско-таджикской литературы, д. ф. н. Тел.: (+992) 919 89 02 08. E-mail: ravrahmon@mail.ru

Саидов Кобилджон – старший преподаватель кафедры культурологии и музееведения, ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: 734032, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Борбад, 73а. Тел.: (+992) 918-80-33-00. E-mail: saidzodak1986@mail.ru

Сафарзода Хуршед – кандидат филологических наук, доцент кафедры языка Педагогического колледжа г. Турсунзаде.

Усманова Наргис – кандидат филологических наук, доцент, зав. кафедры печати ТНУ. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17. Тел.: (+992) 918-50-52-11. E-mail: narmin04@mail.ru

Худойбердиев Султонали – кандидат искусствоведения, профессор кафедры истории, теории и методики музыкальных дисциплин факультета искусств ГОУ «ХГУ имени академика Б.Гафурова. Адрес: Республика Таджикистан, г. Худжанд, 19 м/р, д.3. кв.177. Тел.: (+992) 927161757. E-mail: hunarmand@mail.ru

Шарипов Абдусамад – ведущий научный сотрудник отдела социально-культурной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации. Адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабоева, 17 (2 этаж). Тел.: (+992) 988014318.

Шарипов Бахтовар – соискатель, старший преподаватель кафедры инструментального искусства ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: г. Душанбе, ул. Фирдавси, дом 5 кв. 4. Тел.: (+992) 92-713- 23- 35

Шарифзода Фирдавс – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и философии Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Борбад, 48/5. Тел.: (+992) 205 15 33 44. E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

AUTHORS

Abdullozoda Emomali – Doctoral student (PhD) of the Tajik National Conservatory named after T.Sattorov. Address: Dushanbe, Huseynzoda str., 155. E-mail: emomaliabdullozoda@gmail.com. Tel.: (+992) 988575730.

Bahromzoda Manizha – Candidate of philological sciences, Senior researcher of the Department of Media and publications of the Research Institute of Culture and Information. E-mail: bakhromzodam@mail.ru. Tel.: (+992) 551-00-91-04,

Juraev Mirzoali – Candidate of philological sciences, Deputy director of the RIC for scientific work. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Firdavsi str., 103/28. Tel.: (+992) 918701764; E-mail: jmn@mail.ru

Kazakova Khanzarifa – associate Professor of Department of Choreography of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda. Address: 734061, Dushanbe, 50-let Tajikistana str., 19/3, Apt. 15. Tel.: (+992) 93-575-00-99.

Khudoiberdiev Sultonali – Doctor of Art (Ph.D), Professor of the Department of History, Theory and Methods of Musical Disciplines, Faculty of Arts of the Khujand State University named after academician Bobojon Ghafurov. Address: Khujand city, micro-region 19. apt. 3. Тел.: (+992) 927-16-17-57. E-mail: hunarmand@mail.ru

Nosirova Laylo – Head of the Department of Intangible Culture at the Center for Tajik Cultural Heritage, Research Institute of Culture and Information. Address: Dushanbe, N. Karaboev avenue, 17. Tel.: 931212017. Email: nosirova89@mail.ru

Saidov Kobiljon – Senior Lecturer at the Department of Culturology and Museum, Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade. Address: 734032, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 73a. Tel.: (+992) 918-80-33-00, E-mail: saidzodak1986@mail.ru

Safarzoda Khurshed – Candidate of philological sciences, Associate Professor of the Department of Language of Pedagogical College of Tursunzade.

Rahmoni Ravshan – Doctor of the philological sciences, Professor of the Department of the theory of the newest Tajik-Persian literature of the Tajik National University. Tel.: (+992) 919 89 02 08. E-mail: ravrahmon@mail.ru

Sharifzoda Firdavs – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of history and philosophy at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Ave., 48/5; Tel.: (+992) 205 15 33 44; E-mail: sharifzoda-f@mail.ru

Sharipov Abdusamad – Senior researcher of the Department of Social and Cultural Activities of the Research Institute of Culture and Information. Address: Dushanbe, 17 N. Karaboev avenue, Tel.: (+992) 988-01-43-18.

Sharipov Bakhtovar – Senior Lecturer at the Department of Instrumental Art of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade. Address: Dushanbe, Firdavsi str. 5, apt. 4. Tel.: (+992) 92-713- 23- 35.

Usmanova Nargis – Candidate of philological sciences, Docent, Head of the Department of Publication of the Faculty of Journalism. Tajik National University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17 Rudaki Ave. Tel.: (+992) 918-50-52-11. E-mail: narmin04@mail.ru

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Раҳмонӣ Р. Унсурҳои фарҳанги мардумӣ дар мероси замони Сомониён.....	5
Носирова Л. Марғу мотам ва зиёрат дар рубой ва дубайтиҳои халқӣ.....	17

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Шарифзода Ф. Омӯзиши масъалаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик дар пажӯҳишҳои ПИТФИ.....	27
Саидов Қ. Мавқеи осорхонаҳои таърихӣ-этнографӣ дар фарҳанги муосири тоҷик.....	38
Шарипов А. Доир ба вазъи хонаҳои фарҳанг дар шароити имрӯз.....	47

Санъатшиносӣ

Худойбердиев С., Шарипов Б. Мавқеи жанри рубой дар эҷодиёти мусиқии мардуми Кӯҳистони Мастчоҳ.....	57
Казакова Х. Умумият ва фарқи фолклор, этнография ва санъати анъанавӣ.....	65
Абдуллозода Э. Шухрат Ашӯров – намояндаи мусиқии композитории Тоҷикистон.....	79

ВАО ва таъбу нашр

Усмонова Н. Андар шинохти шахсияти эҷодии Иброҳим Усмонов.....	88
Ҷӯраев М. Доир ба баҳсҳо перомунӣ таъйини пойтахти Тоҷикистон.....	96
Баҳромзода М., Сафарзода Х. Аҳамияти пешниҳоди ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон доир ба ҳифзи пирияхҳо	109
Муаллифон	118

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Рахмони Р. Элементы традиционной культуры в наследие периода Саманидов.....	5
Носирова Л. Смерть, траур и паломничества в народных рубаях и двустишиях.....	17

Социально-культурная деятельность

Шарифзода Ф. Изучение вопросов нематериального культурного наследия таджикского народа в исследованиях НИИКИ.....	27
Саидов К. Место историко-этнографических музеев в современной таджикской культуре.....	38
Шарипов А. Состояние домов культуры в современных условиях.....	47

Искусствоведение

Худойбердиев С., Шарипов Б. Жанр рубайи и его место в музыкальном творчестве населения Горной Матчи.....	57
Казакова Х. Общие и отличительные черты фольклора, этнографии и традиционного искусства.....	65
Абдуллозода Э. Шухрат Ашуров – видный представитель композиторской музыки Таджикистана.....	79

СМИ и издательское дело

Усмонова Н. О познании творческой личности Иброгима Усмонова.....	88
Джураев М. О спорах по определению столицы Таджикистана.....	96
Бахромзода М., Сафарзода Х. Значение глобальных инициатив Таджикистана, предлагаемых по защите ледников.....	109
Авторы	118

CONTENTS

Cultural heritage

Rahmoni R. Elements of traditional culture in the heritage of the Samanid period.....	5
Nosirova L. Death, mourning and pilgrimage reflected in folk quatrain and couples.....	17

Social and cultural activities

Sharifzoda F. Studying the intangible cultural heritage of the Tajik people in the works of researchers of RICI	27
Saidov K. Place of historical and ethnographic museums in modern Tajik culture.....	38
Sharipov A. The state of Cultural Houses in the current conditions.....	47

Art studies

Khudoyderdiev S., Sharifov B. The rubai genre and its place in the musical creativity of the mountain matcha population.....	57
Kazakova K. Commonality and difference of folklore, ethnography, and traditional art	65
Abdullozoda E. Shuhrat Ashurov – a prominent representative of composing music in Tajikistan.....	79

Mass Media and publishing issues

Usmanova N. Recognition of the creative personality of Ibrahim. Usmanov.. ...	88
Juraev M. The Debate on Dushanbe as the capital of the Tajikistan Autonomous Soviet Socialist Republic	96
Bahromzoda M., Safarzoda K. The significance of Tajikistan's global initiatives proposed for the protection of glaciers	109
Authors	118

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, аз таъхироти пешаки гузаронида мешаванд (таъхир аз ҷониби аъзои ҳаёати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷаллаи чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷаллаи доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози таъхир аз ҷониби муаллиф бояд баргараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои таъхир ба аъзои ҳаёати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раво карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳими мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоҳии илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустӣ иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудии норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳаёати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фириастода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набояд.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фириастода мешаванд. Муаллифон бояд камбудии норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷомӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷаллаи пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақриран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳаёати таҳририя барои ҷомӣ он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷомӣ он аз тарафи ҳаёати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздихии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзои ҳаёати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризиҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрияи ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризиҳо ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнӣ 2), ПИТФИ, шӯъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашр. Тел.: (+992 37) 233–84–58, murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремеслам и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37)233–84–58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияти илмию таҳлилӣ
2025, № 1 (69)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2025, № 1 (69)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2025, № 1 (69)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминзода Абдулфаттоҳ

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Мухаррири техникӣ
Кузиев Чумъабой

Ба чоп 30. 03. 2025 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази офсетӣ. Хуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 04/25

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

